Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

ZVON

3 09

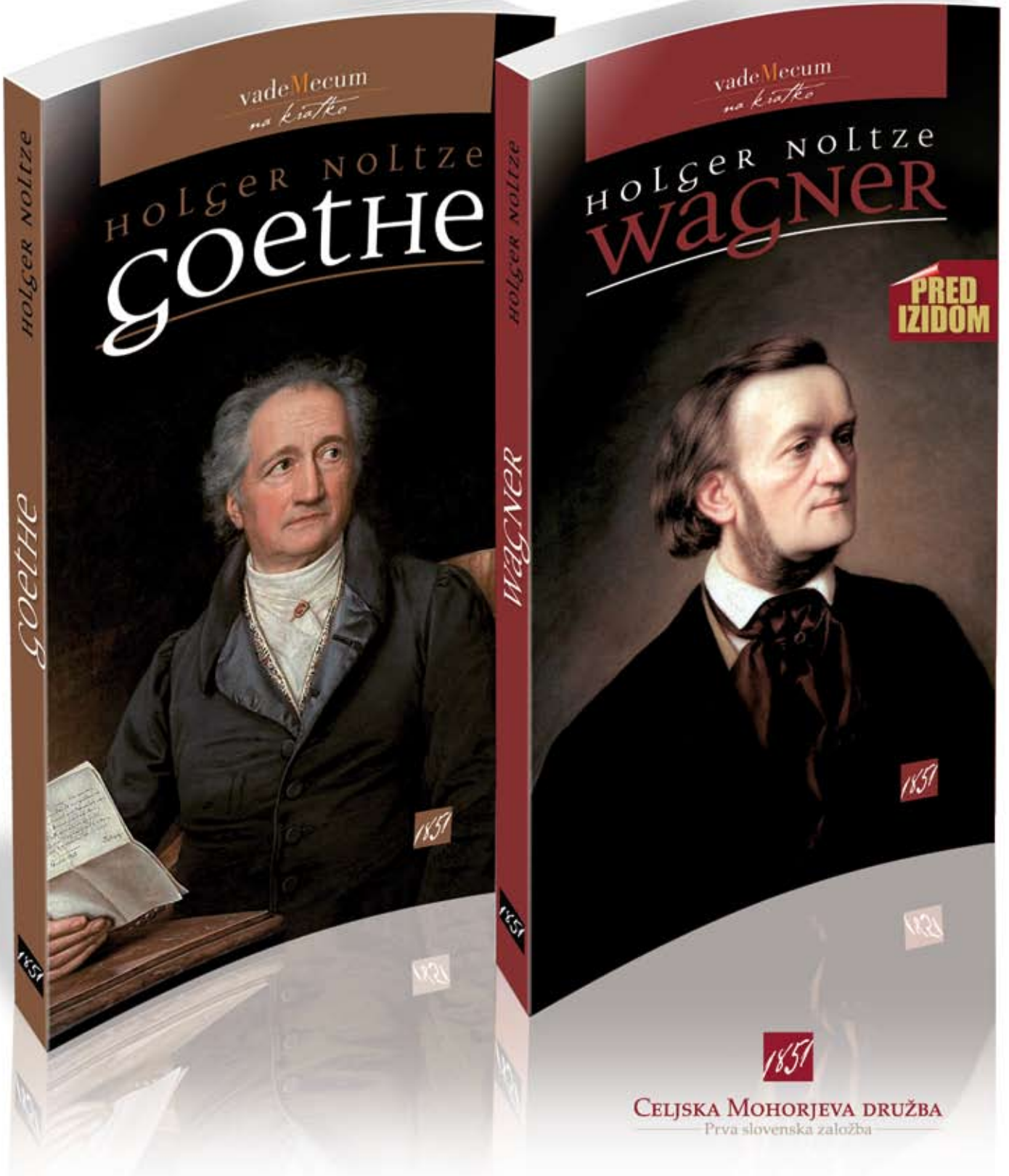
Pogovor • Leposlovje • Esej • Razmišljanje • Ocene in zapiski

Der ſichere Steig-Weeg
gegen den Himmel /
Das iſt:
Die auf dem Berg S. Judoci
in Ober-Crain neu-erbaute
Heilige Stiegen
Nebſt einen kurtzen Unter-
richt von der Original H. Stiegen
zu Rom / ſo von Jeruſalem übertra-
gen / und in verſchiedenen anderen Or-
then nachgemacht / und erbauet wor-
den / mit einigen beygefügten
Andachts-Ubungen
Zu mehrerer Außbreitung /
und gröſſerer Verehrung dieſes
hoch-heiligen Geheimnus deß
bittern Leyden
JESU CHRISTI
Zuſamen getragen / und mit Genehmhal-
tung hoher Obrigkeit in Druck gegeben.
Laybach / bey Adam Friderich Reichhardt / 1753.

Knjiga o svetih štengah nad Kranjem, Ljubljana 1753

vadeMecum
na kratko

1851
Celjska Mohorjeva družba
Prva slovenska založba

ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2009, letnik XII, številka 3

Glavni urednik
Andrej Arko

Urednica za posebne naloge
Marjana Lavrič

Uredniški odbor
Andrej Arko
Jože Faganel
Hanzi Filipič
Jože Kopeinig
Jadranka Cergol
Marko Tavčar

Oblikovanje
Jurij Jančič

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 54

Založili
Društvo Mohorjeva družba
zanj Jože Planinšek
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
zanjo Jože Faganel
in Goriška Mohorjeva družba
zanjo msgr. Oskar Simčič

Tisk
Tiskarna Pleško d. o. o., Ljubljana

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR / 1.294 SIT
Letna naročnina
27 EUR / 6.470 SIT
Letna naročnina za tujino
45 EUR / 10.784 SIT

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.revijazvon.si

Uvodnik

3 Ko bo preteklost zgodovina
Zlata Krašovec

Leposlovje

5 Grške pesmi
Lev Detela

8 Duhovnikova tožba
Franciszek Kamecki

11 Rdeča češnja na belem podu
Maram Almasri

13 Dnevnik 2000 (II)
Akad. Alojz Rebula

18 Otroštvo
Akad. Tone Pavček

22 Starka z eno samo lubenico
Ivan Cimerman

28 Zamenjava
Tone Arnol

Esej

30 Naključna srečanja in globlje povezave
Dr. Jože Mahnič

33 V navzkrižju pojmovanj
France Pibernik

36 Razgibana kulturna doživetja
Vladimir Frantar

40 Slavospev Mariji
Kristina Preininger

43 Likovna dela starejših civilizacij
Boris Gorupič

44 Pota mašne knjige
Dr. Marijan Smolik

45 Sodoben literarni razmišljevalec
Jože Horvat

47 O transcendentnem
Tine Mlinarič

Pogovor

50 »Evtanazija ne more biti del medicinske oskrbe!«
Akad. Jože Trontelj z Dušanom Rogljem

Zapiski in ocene

54 Zora Tavčar: Kroži, kroži galeb …
Jože Horvat

55 Jerneja Ferlež: Josip Hutter in bivalna kultura Maribora
Iztok Ilich

56 Saša Stanišić: Kako vojak popravi gramofon
Jasna Vombek

56 Vinko Cuderman: Pogovori o umetnosti in književni vzgoji
Berta Golob

Foto: Benjamin Pezdir

Ko bo preteklost zgodovina

Zlata Krašovec

»Zgodovina je bila do danes pisana večinoma s stališča zmagovalcev, treba pa bi jo bilo na novo napisati s stališča premagancev,« *je v enem od svojih esejev zapisal nemški filozof judovskega rodu Walter Benjamin (1892–1940), pripadnik frankfurtske šole, ki je leta 1933 emigriral v Pariz, leta 1940 pa si je na begu pred gestapom blizu špansko-francoske meje vzel življenje.* »Kot v vsakdanjem življenju je tudi v zgodovini vse polno nezasluženih uspehov in nezasluženih zmag. Uspehov in zmag laži, krivice in zla. Kot v vsakdanjem življenju je tudi v zgodovini vse polno porazov in neuspehov pravičnih, resničnih in dobrih ljudi, pravičnih, resničnih in dobrih stvari,« *je, kakor lahko beremo v njegovi zbirki esejev* Iz dolge vigilije, *to misel na svoj način nadaljeval slovenski filozof Milan Komar (1921–2006), profesor antične in moderne filozofije na katoliški univerzi v Buenos Airesu, torej v Argentini, kamor se je leta 1947 umaknil, saj je dobro vedel, kaj je po vojni pomenilo biti označen kot domobranski častnik in katoliški intelektualec. Tudi pri nas so po koncu druge svetovne vojne zgodovino pisali zmagovalci. Pisali so jo z velikimi pokončnimi črkami. Slikali so jo v najsvetlejših barvah na črno-črnem ozadju zločina in izdajstva premagancev: Junaška. Čista. Slavna. Zmagovita. Velika skrbno varovana slika zmage. Njihove zmage. V pesmih opevane zmage, na katero ni smela pasti senca dvoma. Zmage, katere neomadeževanost so branili, četudi z rokami, okrvavljenimi do komolcev. In jo umazali z zločini, za katere so dokaze skušali skriti kot* 'bi šlo za jedrske odpadke'. *Zločini, ki so se jih seveda zavedali, saj bi sicer ne čutili potrebe, da jih prikrijejo.*

Kdo si pri nas v Sloveniji še vedno lasti ekskluzivno pravico nad pisanjem zgodovine, nam je v začetku letošnjega maja odkrito pokazal pravni strokovnjak Ljubo Bavcon, ko je v enem od slovenskih dnevnikov zapisal: »Prav rad bi vedel, kako si predstavljajo spravo tisti, ki izkoristijo vsako priložnost za to, da z vsemi mogočimi sredstvi in hinavskim sklicevanjem na spravo, kot vse kaže, načrtno in postopno odkrivajo grobišča. Pri tem pa skrbno zamolčijo, da ne gre za 'nedolžne žrtve zločinskega komunizma', pač pa za krvave ustaše, četnike, ljotičevce, domobrance, v bojih padle Nemce in vlasovce, in tako poskušajo kriminalizirati narodno osvobodilno gibanje.« *Nobenih žensk, nobenih otrok, nobenih mladoletnikov in komaj polnoletnih, nobenih bolnih in onemoglih, nobenih starcev… same krvoločne zveri torej? Zgolj izbran material za grundiranje veličastne podobe*

narodnoosvobodilnega gibanja – tako nas prepričuje pravni strokovnjak za področje človekovih pravic. No, ne ravno izbran, kajti izbirali pa res niso, kaj šele da bi si žrtve pobliže ogledali in tratili čas za ugotavljanje njihove krivde oziroma nedolžnosti.

»Bodimo ponosni, da smo bili Slovenci v koaliciji zmagovitih sil,« *nas ob tem ne neha opozarjati prvi mož borčevske organizacije, Janez Stanovnik, kakor da bi bilo to že samo po sebi opravičilo za vsako početje zmagovalcev. Niti na misel mu ne pride, da smo bili v koaliciji zmagovitih sil le zaradi odpora proti okupatorju, ne pa tudi zaradi revolucije, ki je pol stoletja zavzemala najuglednejši prostor na impozantni upodobitvi te zgodovinske zmage. Po padcu berlinskega zidu in splošnem kolapsu ideje komunizma, je slika doživela retuširanje in zdaj prikazuje samo še narodnoosvobodilno borbo. Tako je zdaj videti, kot da je bilo treba za osvoboditev naroda – in ne za zmago revolucije –, velik del tega naroda pognati v smrt in pregnanstvo in še večjemu delu odvzeti svobodo.*

Daleč je še do tega, da bi smeli tudi premagani pisati zgodovino. Srečni naj bodo, da lahko pripovedujejo vsak svojo drobno osebno zgodbo in so zato deležni zgolj zmerjanja in sramotenja, a jim zaradi velikodušnosti zmagovalcev nihče več ne streže po prostosti ali celo življenju. A tudi mnogi teh, ki so se borili v vrstah zmagovalcev, si velikokrat ne upajo govoriti. Tako hudo je, da je celo Spomenka Hribar zapisala: »Ob tem, ko si Zveza združenj borcev NOB prizadeva za 'ohranjanje vrednot NOB', tistega, kar bi edino lahko opralo NOB in ohranilo njene vrednote, namreč razkritje zločinov revolucije, ne stori.«
V tej zaroti molka očitno noče biti udeležen pisatelj Boris Pahor, sicer prepričan zagovornik Osvobodilne fronte, ki je na vprašanje, ali bi Slovenija morala sodno preganjati krivce za te poboje, odgovoril: »Ker je že v začetku prišel do izraza nekakšen kompromis o hudem, povzročenem z obeh strani, ne bi bil za zapoznele sodbe, ampak za uraden seznam nečastnega početja pomembnih osebnosti, tako levih kot desnih, z navedbo njihovih dejanj; to bi bilo treba uresničiti v delno zadoščenje mučenim in usmrčenim.«

Šele ko bo to opravljeno in ko bodo smeli svoje povedali tudi premaganci, se bomo Slovenci končno srečali z lastno preteklostjo, kakršna je bila v resnici. In šele tedaj bo ta preteklost lahko postala zgodovina.

Prihod
(Afiksis)

Oljka
(He elaia)

Oljka tik za obalo
z uporno senco
pod nesramno modrim nebom

Pravijo
da si ušla iz stare legende

Z razprto krošnjo
hladiš s samosvojim utripom
samovoljni žar poletja

Z zelenkastim leskom v listnatih očeh
se predajaš zadihanim škržatom
in rdečeličnemu bogu z rogovilasto piščaljo
tam tik ob deblu

Čudni čas je napolnjen
s poredno pastirsko melodijo

Čreda koz
(To aipolion)

Pet koz
v pekoči samoti gričevnate pokrajine

Rumenkasti sij bistrovidnih živalskih zenic
med razkuštranimi drevesi in ožgano travo

Lahkonogi premiki
pod strmino ostrega sonca
radoživo k šopom trave iztegnjeni
trdi hrapavi jeziki

Ob gobcih sklonjenih k vroči zemlji
med rezkim mletjem bilk in listja
otožno meketanje

Pesem živali ob živali
v vdanem zboru
pri hvalnici poznemu popoldnevu

Neko drugo življenje
tuje in drugačno

In vendar
moje drage koze
moje življenje
moja sreča in bolečina

Osel
(Ho onos)

Morda je ta osel
na strmem ovinku prašne ceste
pravkar ušel iz Borgesove knjige
fantastičnih zooloških zgodb

Ostri sončni udar
mi je zaprl oči
zato ga vidim globoko v lastni notranjosti
duhovno in podvojeno

To je zagotovo tisti Borgesov osel
s tremi nogami in devetimi gobci
ki se je zaradi stalnih vojn
zatekel s sredine oceana
sem v domnevno zatišje starodavnega
otoka
in prišel z dežja pod kap

Priden osel
ki čuva čredo s tisoč ovcami

Pravičen osel
njegova hrana je duh
njegovo blato kot sonce žareči jantar

To je znameniti osel
toda ubog osel
ki na svojem hrbtu
prinaša k akropoli starih morskih bogov
stokilsko težo
poniglavega turističnega debeluha iz Kiela

Spomin
(He mneme)

Morje
(Thalatta)

Zbudil sem se in opazil samega sebe
v pretrganih šivih spoznanja
na filmskem platnu med jatami letečih rib
in petjem hitrih delfinov
na potovanju z razmajano ladjo
k staremu otoku z visoko platano

Morje razburkano utripa
kot moje srce
valovi butajo ob krn
in se razlivajo po krovu

Nemiren sem
ker še vedno ni obale
z radodarnim žvrgolenjem ptic
in zapeljivim vonjem gostoljubnih deklet
v vinogradu zrelega grozdja

Mnogi so umrli
predno so našli izgubljeni otok
vrtoglave sreče
s studencem žive vode
ki bi pogasil žejo
njihovih ubogih duš

Se to imenuje Pravičnost?

Domovina
(He patris)

Vsi ti z izmučenimi pogledi
v zaprašenem pristanišču
ki v lesenih kovčkih prenašajo
na tuja tla svojo milo domovino
in spomin na vonj timijana in rožmarina

Zaman zaman
vrata so zaprta
toda srce si želi domov
čeprav se potovanje šele začenja

Sokratov zagovor
(Apologia Sokratus)

Ah tudi če me obsodite na vrč strupa
se vam najlepše zahvalim
vaša pravica je prav tako moja pravica

In kam naj pobegnem
nočem se klatiti po tujih krajih
kot v prepad drseči kamen

Ne hvala
smrt mi je ljubša
kdo od nas je izbral boljšo pot
pa ve le dobri Bog

Delfin
(Ho delfis)

Se še spomniš?

Tisti delfin
pred obalo

Na njegovem hrbtu
igra nesmrtni Vergil
na piščali
izgubljene melodije

Zdaj se ne smem obotavljati več,
bogovi domači,
vam bom sledil,
kamor koli me boste hoteli voditi.

Delfin
s presunljivimi očmi
ki to dobo
preživi

Duhovnikova tožba

Franciszek Kamecki

Poljski pesnik Franciszek Kamecki se je rodil leta 1940. Objavljati je začel leta 1960. Piše pesmi, eseje, novele, scenarije in članke ter objavlja v številnih literarnih revijah in časopisih (mdr. Tygodnik Powszechny, Więź, Współczesność, Poezja, Litery, Pobocza in Topos). Uvrščen je bil tudi v antologijo duhovniške lirike Słowa na pustyni *(Besede v puščavi, 1971), ki je izšla v Londonu. Objavil je knjigo esejev ter sedem pesniških zbirk* - Parabole Syzyfa *(Sizifove prilike, 1974),* Sanczo i ocean *(Sančo in ocean, 1981),* Epilogi Jakuba *(Jakobovi epilogi, 1986),* Borowiackie językowanie *(Borovjaško pregovarjanje, 1989),* Ten co umywa nogi *(Tisti, ki umiva noge, 2001). Prevedli so ga v več jezikov. Pesmi tega v domovini visoko cenjenega pesnika so tokrat prvič v slovenščini in sicer so iz zbirke* Skarga księdza *(Duhovnikova tožba, 2002), kjer gre za izrazito (p)oseben pogled na dileme človeškega bivanja.*

Tri drevesa

Gospod Bog mi je dal samo tri drevesa, naj jih zalivam,
in vedro z vodo, ki zadostuje samo za te tri.
Zakaj neki hudič prinaša, četrto, peto, šesto sadiko?
Zato, ker hoče, naj zalivam šest dreves,
čeprav imam vode komajda za tri.

Prilika o ječi

Zelo dobro se spominjam stare prilike o razbojniku.
Oblečen v sutano sem namreč obiskal tega morilca,
obsojenega na dosmrtno ječo. Odkrito se mi je izpovedal.
Dal sem mu odvezo in mu za pokoro naložil, naj se preobleče
v mojo sutano in odide na svobodo.
Sam sem ostal za mrežami.
In do dandanašnjega dne prosim za milost.
Usmilite se me.

Duhovnikova tožba

Dovolj težko je s črno sutano
doseči belo ugodje najčistejšega
težko je izzvati čudenje našega pokolenja
vrtoglavega od vrtiljaka
med nagimi nedrji

Še teže je dvigniti ljudstvo
na stopnjo obredne zamaknjenosti
zaradi pisanih cerkvenih oblačil
brez dotika psalmov
nevidnih vrednot
vina in kruha brez drugega
kot so skorjice iz Auschwitza

Pesnik

Nisem pesnik
a ko včasih zaplava zlata ribica
skozi moje mandljeve oči
iskra skoči visoko
čez plamen glave

in velika kapljica izginja v žejah belega pijanca
vrabec skače čez ledene sveče
minus enaindvajset stopinj je

Nad skeletom strehe
poje
stari ribič Ernesta Hemingwaya
da človek ni ustvarjen za poraze

Nisem pesnik
sosedje žalujejo nad padlim angelom
čuvaji se smejejo požarom verzov
ki jih ni dovolj
za razkrivanje koncev nebes in pekla

Po svetem Mateju

Jud sem, kolaborant. Pobiralec davkov za rimskega cesarja.
Dolga leta sem vadil prste, ko sem polagal denar v posebne skrinje.
Potem me je poklical Jezus. Poklic dacarja sem zamenjal
za poklic pisarja. Učil sem se pripravljati pergament
in šiliti peresa. Med svojimi znanci sem zbiral zapiske, ustno
izročilo. Urejal sem vse to in spravljal v zakladnico,
ki sem jo ustanovil prav za ta namen.
To je bila prava zaščita pred poškodbami in kradežem.
Ko je Jezus vstal od mrtvih in se po štiridesetih dneh nehal
prikazovati, sem vsak dan vadil spomin ter pregledoval
v zakladnici shranjene svitke pergamentov.
»Piši, le piši, Matej!« je v meni klical glas Jezusovega duha.
»Izdaj pričevanja! Bodi pisatelj!«
In tako so z delom nastali moji evangeliji. A danes vas prepričujem,
da so resnični. Ne prečrtajte nobene besede.
Kajti vse, lasje na vaši glavi, pa tudi dnevi, leta in črke
v mojem evangeliju, vse je prešteto.

Sveti Martin

Udeležencem srečanj, zborovanj,
kongresov, duhovnih vaj,
meditacij, taborov.

Pristojno sodišče potrjuje, da v zemljiških knjigah ni
mojega imena. Ne posedujem ne hiše ne zemlje. Nisem imetnik.
Za mano se vlači krdelo psov in mačk. Pozimi v pradolini Visle
(kjer je mikroklima) ščitim noge, roke in glavo pred snežnimi zameti.
Včasih si dam miš pod tanko srajco, kakor pri Johnu Steinbecku,
da nama je skupaj topleje. Sanjam o kuncih
in kokoškah; o tem, da bom delal sedem ur dnevno
ter sprejemal na svoj pograd zablodele, iščoče karkoli in kjerkoli.
Privarčeval bom tisoč dolarjev. Kupil si bom nekaj metrov.
In bom imel svoje posestvo. Posadil bom rože. Vsakih nekaj
mesecev bom imel mlade kunce.
Jajčka pa bom prodal na trgu.
Meni, golemu in brez doma, je sveti Martin na konju začuda
podaril polovico velikega kožuha in jope. Bertolt
Brecht piše, da sva ravno zato oba zmrznila.
To seveda ni res. Saj vendar živiva.
In vsak od naju čaka na krojača ali dobrotnika,
ki nama bo podaril manjkajočo polovico oblačila.
Kajti na pol gol človek ob cesti kazi podobo blaginje.
Golota ni zmeraj zapeljiva. Pogosto je obtožnica,
napisana na velikem balonu,
ki ga angeli dvigujejo v nebo.

Poslovenil **Peter Kuhar**

Maram Almasri

Rdeča češnja na belem podu

Ta sirska pesnica se je rodila v Latakiji. Študirala je angleško književnost v Damasku. Poezijo je začela pisati konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Znani sta njeni pesniški zbirki: Svarim te z belim golobom *(1984) in* Rdeča češnja na belem podu *(1997). Iz te zbirke, za katero je prejela literarno nagrado, so tudi prevedene pesmi, naslovljene s številkami.*

3

V meni zagori želja
in se zaiskrijo oči.
Moralo stlačim v najbližji predal,
se ogrnem s hudičem
in svojim angelom zakrijem oči.
Vse to storim
zaradi
enega samega poljuba.

7

Trki po vratih.
Kdo?
Pod preprogo pometem
prah svoje samote,
si uredim nasmeh
in odprem.

37

Nič drugega ga ne obdaja
razen običajnih stvari.
Pohištvo,
oblačila,
prijatelji z ženami,
njihove misli in skrbi.
Toda včasih je
v svojem naslanjaču sanjal
sanje velikih.
Nad krhkimi oblaki
hodi
v cenenih čevljih,
ki mu na prstih puščajo
boleče žulje.
Pleše pred slepimi,
ki mu vneto ploskajo,
in zavzeto
ustvarja lepoto
v obliki
izrisane
postelje.
In ve,
da ni
v njegovem življenju
nič velikega,
razen bolečine v hrbtu.

38

S kovinskimi žebljički
si pritrdi spomine
na stene
svoje sobe,
da bi jih posušil.
Slike,
vrtnice,
poljube,
vonj ljubezni.
In vsi
ga gledajo
nežno in hvaležno,
ker jih je naredil
nesmrtne.
Skoraj večne.

39

Od časa do časa
odpre okna,
kdaj pa kdaj
jih zapre.
Izdaja ga senca
za zavesami,
ko pride ali gre,
ko se približa ali oddalji.
Privije gramofon
in si z glasbo napolni samoto,
da bi prepričal sosede,
da je vse po starem.
Videvali smo ga
hitro hoditi mimo,
s sklonjeno glavo.
Prinašal je kruh
in se vračal
tja, kjer ga
nihče ni čakal.

41

Vrača se počasi,
ne pozvoni kot običajno.
Ključ vtakne v ključavnico
in vstopi.

Postelja je, kot je bila,
skodelice čaja
na mizi,
suhe drobtine kruha.
Ni glasu,
ni giba,
razen njegovih korakov,
njegovega dihanja.
Ni vonja,
razen njegovega,
v njegovi postelji.

Slekel si je plašč
in si začel odpenjati
gumbe bele srajce.

Pokadil je cigareto
in se ozrl okrog sebe.
Zares sem žalostna
zaradi tebe, ti, moški,
tako sam in zapuščen.

Iz arabskega izvirnika prevedla
Mohsen Alhady in Margit P. Alhady.

Dnevnik

2000 (II)

Alojz Rebula

Sreda, 1. marca

Včeraj sem si privoščil nekaj gmajne tja proti Sežani, nekaj dragih zidkov in dolinic, danes pa dežuje ves dopoldan. Berem knjigo Igorja Škamperleta o renesansi. Vtis mi daje nekakšne magične renesanse. Dejansko je v svojem odmiku od transcendence v bistvu tragična.

Večerni sprehod pod dežnikom do Obeliska. Spomnim se, kar sem slišal ali bral, o prikazovanju nekega mrtvega prav v tem koncu, in sicer menda pred nedavnim. Prikazovanje na Tržaškem - to mi ne gre v račun. Kakor si na Tržaškem ne znam predstavljati kakšne mistike. Ne, tukaj smo v vsej vulgarnosti tostranskega.

Ponedeljek, 6. marca

Ob 2.15 grem grgrat zaradi bolečine v grlu. Prav zdaj se je moralo oglasiti grlo, na dan, ko sva planirala odhod v Žreče? Ne, tistemu oddihu se ne bova odpovedala. Delala sva - jaz imam za sabo nekaj *Credov* za *Družino* in nekaj sestavkov za kulturno rubriko Radia Trst A pa še kaj vem kakšne korekture, Zora pa je delala pri svojem *Škratu*. Svakinja v Celju nama postreže s kosilom, svak pa naju odpelje. Ko se peljemo skozi Frankolovo, me opozori, da je na tisti cesti bil ubit nemški general, zaradi katerega je bilo potem obešenih sto talcev. Rad bi videl tista drevesa … Tudi tega končka Slovenije še ne poznam. Gremo tako rekoč v senco Pohorja - iz apartmaja vidiš griče z gozdički. Prvi raziskovalni sprehod skozi smrečine, obisk velikanske amerikanizirane trgovine, ja, saj smo v novi, amerikanizirajoči se Sloveniji …Tu se moraš naučiti odpreti sobo z drgljajem kartice, tudi za druge stvari so posebni prijemi …

Torek, 7. marca

Vstal sem z boljšim grlom, a z divjim prehladom, toda v hiši, namenjeni zdravju človeka. Po zajtrku si lahko ogledam bazen, fizioterapijo z raznimi napravami, telovadnico z ležečimi ljudmi. Na TV: zanosna srednješolskost. Pa Sorč: Slovenci v raju pod Triglavom. Pregled pri simpatični zdravnici, kar je, kot zvem, »privilegij« po prepoznanju nekega bolničarja, ki je moj bralec. Popoldan prebijem v sobi, medtem ko Zora gre ven s *Kolpingovim glasnikom*. *V Ljubljanskem dnevniku* Mitja Košir izluži vsebino mojega novega romana, seveda brez omembe umetniške plati. Estetskega vidika ni več.

Četrtek, 9. marca

Zdi se, da masaže, ki jih delam, od limfnih do zeliščnih, bolj vznemirjajo kot koristijo. Pred kosilom sem si šel ogledat cerkveni kompleks spodaj v globeli. Pravim kompleks, ker sta cerkvi dve, stara, posvečena sv. Egidiju, in nova, ki ji je bila prizidana. Ko vstopim, nekdo vadi na orgle. Časopisni kot ne daje misliti na župnika, ki bi razstiljal s katoliškim tiskom. V stari cerkvi me priletna ženska pou-

či o urniku maš. Vrnem se v hotel brat Kovičevo zgodbo *Profesor domišljije*. Dobro pisanje za prismuknjen motiv. Zora zeliščne kopeli ni prenesla do konca. Popoldne naju obišče svakinja in prinese novo številko *Družine*. Dojemam jo kot signal, da nevidno obstaja tudi v Zrečah …

Petek, 10. marca

Po kosilu jo sam - Zora je na terapiji s čudnim imenom šiatsu - uberem v bližnji hrib. Kje je tista Brinjeva gora, ki mi s svojim imenom buri domišljijo v nekakšen zelen kraški privid? Domačin, ki ga srečam, mi jo pokaže proti severu, zeleni vrh poleg zelenih vrhov. Zgovornejša sta stara ženska in fantek ob njej. Kako je bilo pod Nemci, vprašam.

»O, pod Nemci ni bilo duhovnika,« se razgovori ženica. »K maši smo hodili k staremu župniku pri Sv. Kunigundi. Vsi moji bratje so ministrirali. Eden si je v Franciji ranil nogo. Šel je na Pohorje, a ne kot komunist.«

Više zaselek z zanimivim tihožitjem: vrsta odloženih nahrbtnikov pred župniščem.

Nedelja, 12. marca

Na italijanskem kanalu poslušava papeževo mašo iz Sv. Petra. To je maša odpuščanja, nekakšen *Confiteor* katoliške Cerkve za preteklost. Pričakoval sem manj splošno spoved. Sicer pa je to idejo moralo navdihniti Janezu Pavlu II. nebo. Gotovo ob negodovanju konservativne strani v kuriji in zunaj nje.

Popoldne se s taksistom zmeniva za izlet na Brinjevo goro. Na poti pomenek z voznikom. Praktično ima za sabo vse ceste Evrope. Gledam za brinjem, ko se vozimo v hrib, za svojim ljubim kraškim brinjem. Pa je okrog samo visok smrekov gozd. Na vrhu spet vidim nahrbtnike okrog stavbe, morda kakšne cerkvene postojanke. Ali je torej slovenska Cerkev zavihala rokave?

Lepše kot pot na Brinjevo goro je vračanje v dolino. Spuščanje skozi zračno idilo iz travnatih teras in nežnih gozdičev. Za popolnost scenarija manjka samo še kakšna cerkvica. Toda ali še ne vidim? Cerkvi sta kar dve, dve čudi za oči: impozantna sv. Neža kakor izdih slovenskih vekov in mali očarljivi Sv. Martin. Ko se potem iz avta oziram za njim, poočitam svoji spremljevalki, zakaj ni vzela s seboj fotoaparata.

Ponedeljek, 13. marca

Dopoldne masaže, popoldne delo. Jaz končujem dnevnik 1986, Zora dela za *Škrata*. *Credo* o včerajšnjem spokornem dnevu v Rimu. Iz Škamperletove knjige si izpišem stavek: »Transcendenca ni potrebna.«

Ta je lepa! Kam naj potem damo »večno v človeku?«

Torek, 14. marca

Jutranji pogled čez dolino na izdih slovenskih stoletij, ko na desni sonce vstaja izza Pohorja.

Petek, 16. marca

Med pošto, ki jo najdem doma, bo gotovo najprivlačnejše branje knjiga korespondence med Zorkom Simčičem in Stankom Majcnom. Tu ne bom v normalni knjižni proizvodnji: tu bo kakovost duha in kulture. Ne vem pa, kakšno bo branje »ljudskega« pisca Ambrožiča iz Kamnika, ki mi ga je poslal njegov posvojenec Gordan in priložil spremno besedo. Z videokaseto svojega govora v Mirnu se ne bom ukvarjal. Zanima pa me članek, ki ga pošilja kanadski Gorazd o misijonarju Lavtižarju. Iz knjige o Baragu se mi nič ne spovrača tako živo kakor smrt tega svetlega Dolenjca, presunljiva smrt po dolgem tavanju v snežnem metežu po zaledenelem jezeru.

Sobota, 17. marca

Župnik Novak iz Podbočja je imel mašo na Gorjancih, zato pride pome šele ob 18.30. A že ob 19h se na ozadju Gorjancev zasveti cerkev sv. Križa. Znajdem se v dvorani, kamor me je leta 1987 pospremil Stane in tudi sam posegel v diskusijo. Dvorana je kar dobro zasedena, v glavnem z mladimi. Sam nisem tako nabrušen kakor ob prvem obisku. Moral bi si bil prihraniti energije, namesto da sem po kosilu dirjal za marčnicami. A kaj, ko so v tisto hrastovje nad Grabnom lili slapovi luči in jim vžigali skorje v diamante … Toda ko po predavanju stopim med vrste, med diskusijo nekako oživim. Naproti mi pride mlad brihtič, ki me takole izzove: »Zakaj bi moral biti Slovenec, če sem katoličan?« Ni mi težko odgovoriti, da bo pristen katoličan samo, kolikor bo pristen Slovenec. Se pravi kolikor bo rastel iz prostora in časa, ki mu ga je Bog odredil.

Po predavanju se pomudim v župnišču. Na mizi je steklenica temnega cvička od 359 župnikovih trt, toda izvolim si limonado. Nisem v najboljši formi. Energije pa je še dovolj za pomenek z župnikom, ko se vračava.

Nedelja, 19. marca

Obisk neznanca, ki bi rad dobil od mene recenzijo svojih predavanj. Odrasel je brez verske vzgoje. A doživel je videnje. In zdaj doživlja še poseben glas. Ta mu je med drugim napovedal zrušenje berlinskega zidu in razpad Sovjetske zveze. Zdaj mu glas napoveduje katastrofo, a ne vojne. V Sloveniji pa prihod kače, ki naj bi bil Janez Janša. Tukaj se moje zanimanje za njegovo pripovedovanje neha. Z užitkom popije nekaj vina in poje nekaj malice. Nato se odpelje s svojim avtom.

Ponedeljek, 20. marca

Prebral korespondenco med Zorkom Simčičem in Stankom Majcnom. Dokument srčne finese, duhovne uravnovešenosti, svetovljanskega kulturnega obzorja in narodne zavzetosti.

Med sprehodom še enkrat občutil blagor te doline, blagor jezu nad Savo, blagor Lisce v soncu. Še en dana-

šnji blagor naj izrečem. Trenutku, ko mi je Igor prinesel popravljeno tipkovnico računalnika.

Računalnik, moje voljno suženjstvo. Toda ali ni neokusno zvonkljati s temile blagri, ko se Zora poti med papirji davčne prijave?

Osebno nepoznani Karel Cepl, pozoren bralec mojega dnevnika v *Zvonu*, mi navaja vrsto mest, kjer bi moral priti na dan z imeni …

Izziv seveda iz tujine. Tu ko daje vse bralstvo mrtvo.

Sreda, 22. marca

Dr. Dular me prosi za karakterološki oris Slomškove osebnosti. (10 strani do novega leta).

Sreda, 29. marca

Svoji bivši učenki Barbari Zlobec sem čestital za razpravo *»Poročila antičnih eografov o zgornjem Jadranu v Zgodovinskem časopisu"*. To je njeno drugo filološko delo, ki mi ga poklanja kot podisertacijo o pesniku Lukánu. Tako se naša tržaška klasična gimnazija lahko pohvali z vsaj enim klasičnim filologom na znanstveni ravni.

Sobota, 1. aprila

Kako ne pohiteti v Trst na proslavo petdesetletnice klasične gimnazije … Pri proslavi te prireditve v Kulturnem domu sem imel manj kot pri pripravi zadevnega zbornika. Vanj sem napisal tudi nekaj grških distihov. Kar ganilo me je, da je antična kultura za en večer tako poživila Kulturni dom. Proslava je bila, kar je bila, a odšel sem zadoščen, da klasična gimnazija ni pepel, čeprav so zdaj v njej sama dekleta.

Nedelja, 2. aprila

Ko se po maši na Opčinah srečava z dr. Biteznikom, mi prijatelj pove anekdoto, katera me ganjeno spomni na nepozabnega profesorja Jožka Bratuža (ljubezen do klasičnih jezikov, ki je pozneje pogojila moj poklic, mi je mogel vcepiti le on …).

Bratuž je torej nekoč pred vojno obiskal Biteznikove v Mariboru, kjer so takrat živeli kot emigranti. Potem ko je pri njih prespal, se je drugo jutro poslovil. Kmalu potem je dr. Biteznik poklical sina, se pravi njega, še mulca, mu nekaj izročil in rekel: »Teci, teci za njim!« Gost je bil pod vzglavjem pozabil rožni venec, našli pa so ga, potem ko je gost že odšel proti postaji. On se je spustil v dir za njim. Pa je Bratuža srečal, ko se je ta vračal od kolodvora, potem ko je zamudil vlak …

Dan sem posvetil Paternujevemu Prešernu. Tenkočutnost, razgledanost, kultura. Pogrešal pa sem to, kar dela Prešerna Prešerna. Namreč čut za njegovo umetniško veličino. Duhovno-estetske razsežnosti.

Zvečer mislim na kulturno prireditev na Donizettijevi, pa se mi naredi kulturni večer kar na domu. No, naredita ga gospa in gospod Zlobec, ona s svojim navdihom za otroško literaturo, on s svojo astronomijo, s svojim preučevanjem Sonca. V Švici ima prijatelja, že afirmiranega astronoma Benza in mi pokaže njegovo pismo, kjer omenja svoj interes, da bi bilo neko njegovo delo prevedeno v slovenščino.

Kulturni večer z vonjem viljamovke in istrske beline …

Torek, 4. aprila

Bivši kolegici Mariji sem čestital za pesem *Spomin*, ki sem jo prebral v *Novi slovenski zavezi*. Med kolegi v klasičnem seminarju je Marija s svojo iskro živahnostjo prekrivala bolečino zaradi izgube brata. Enega od 12.000 …

Stritar je zapisal, da se Prešeren svojih *Gedichte*, svojih nemških pesmi, nima sramovati. A hvaliti se z njimi tudi ne, vsaj po mojem ne. Po mojem sta v tej »getščini« samo dva pobliska njegovega genija :V *Dem Andenken des Matthias Čop* in v pesmici *An eine junge Dichterin*. Ta pesem bi bila lahko Goethejeva.

Četrtek, 6. aprila

Profesorica Lojzka Bratuž mi pošilja pismo, ki ga je njena mama napisala en mesec po moževi smrti. Čudovit dokument, kaj lahko da človeku vera.

Dr. Bebler mi pošilja seznam sodelavcev zbornika, kakor sem želel.

Petek, 7. aprila

Dve novici o dveh odkritjih, a ki jima drugače prisluhneš: ena, o genetiki, da so namreč dešifrirali mapo človekovih genov. Druga, iz naše stvarnosti, da so v škofijski rezidenci v Mariboru odkrili mikrofone.

Nedelja, 9. aprila

Z Mariom še enkrat v brščikovju Medvedjaka. A meni se ne posreči najti več kot pet vejic, medtem ko ima prijatelj več sreče. Ali je ta del pobočja, kamor sem se podal, že obran ali brščike še niso pognale.

Ob 20h v openski župnijski cerkvi *Križev pot* Ljubke Šorli ob Pahorjevi noveli o mučencu Lojzetu Bratužu. Vsaj novela je stopila v cerkev, če ne druga Pahorjeva literatura …

Torek, 11. aprila

Hvala Bogu, spet konček sveta, kjer lahko iščem marčevke. Danes sem jih našel tri. Vabilo na združitveni kongres SKD in SLS, kjer naj bi tudi izrekel svoj pozdrav. Pobuda je vsekakor hvalevredna, saj tudi združeni bodo kristjani v parlamentu majhna stranka. V Italiji se takšne politične poroke niso obnesle. Se bo ta v Sloveniji?

Četrtek, 13. aprila

Dopoldne nagovor za združitveni kongres, popoldne pa z urednikom Remšetom še ena pot na predstavitev

Jutranjic za Slovenijo, tokrat v Rogatec. Ko se peljeva skozi Šmarje pri Jelšah, se mi utrne presunjen rekviem za Frančka Križnika, ki tukaj predčasno počiva. Knjižnica daje prav mestni vtis, ima prijetno uslužbenko, navzočih je kakih 20 pasivnih ljudi, med katerimi pa sta tudi dva živa bogoslovca, Hrvat Bagola in Slovenec Topolovec. Večer steče sproščeno in toplo in rogaški župnik se ganjen zahvaljuje. Bagola mi pokloni *Zapise jednog bogoslovca*.

Petek, 14. aprila

V svojem nastopu v ***Družini*** se mi zdi nadškof Šuštar bolj sproščen, kakor je bil v razgovorih z mano.

Malce dramatičen popoldan: to je namreč drugič, da se izgubim v šentjurskem gozdu. Hodim in hodim, ne da bi vedel za smer, dokler se mi končno na nekem grebenu nekaj zasveti: hišica. Splezam tja gor, v hiši radio. Potrkam, ena od dveh žensk me pozna in mi pokaže pot: »V četrt ure boste v Račici!«

Sobota, 15. aprila

Ko prideva v Ljubljano, naju na postaji pričaka Stane. V postajnem baru je kar razcvetene volje, a čutim, da me ne vidi rad v politiki. S taksijem se pripeljeva do obokane festivalne dvorane, bivše Plečnikove cerkve. Na sedežu se znajdem ob Janši. S svojim nastopom mi Peterle potrdi vtis politično zelo talentiranega človeka. Je edini, ki izreče besedo k r š č a n s k i. Avstrijec Mock se mi zdi dolgovezen. Sam spregovorim brez treme.

»Spoštovani delegati SKD in SLS, spoštovani gostje,

kot nepolitičen človek sem bil povabljen, da bi izrekel besedo pozdrava kongresu, ki naj slovesno sankcionira združitev vaših dveh političnih formacij v novo, večje in vplivnejšo politično telo. Po premisleku sem vabilo sprejel v zavesti, da gre v tem primeru za dogodek, ki je sicer eminentno političen, a ki vendar v svojem idealnem dometu presega politiko.

Gre za združitev dveh političnih formacij do nedavnega prepovedanega, a danes legalnega krščanskega profila. To zlitje dveh slovenskih tokov, ki sta tekla proti istemu morju, je bila že leta srčna želja tisočev in tisočev Slovencev. Zdaj bosta tekla, zlita v en sam samozavesten val. Vsaj enega absurda na Slovenskem bo konec.

V tej združitvi je mogoče videti antejevsko kretnjo, ki hoče zajeti novo vitalnost ne iz globalizacijskih megla, ampak iz samega duha našega narodnega genija.

To naj bo zajem nove vseslovenske zavesti, ki slovenskih meja ne bo zakoličevala v liberalni provincialnosti od Sežane do Lendave, ampak ki bo čutila utrip vesoljne Slovenije, tudi zamejstva in zdomstva ...

To naj bo zajem etosa, ki naj se ne hrani iz dežurnih vrednostnih ničev, od marksističnih do lacanovskih, ampak iz tistega žlahtnega, obenem strastno ozemljenega in idealno presežnostnega duha, ki nam je dal Slomška in Kreka in ki obenem ostaja najmočnejše vezivo naše identitete.

Ta duh more edini jamčiti za prihodnost naše novorojene države: duh, ki mu ne bo bog kapital, ampak blagor človeka in naroda. Ki naj bo zato duh poštenosti, nepodkupljivosti, resnicoljubnosti, predanosti bolj stvari slovenstva kot sebi. Duh, ki naj zaradi tega gre preko protagonizmov, ambicij in osebnih interesov in da politiki ugled, ki je jamstvo demokracije. Duh, ki naj živi predvsem za to našo mlado državo ob njenem izplutju na ocean tretjega tisočletja.

Odslej bo njena plovba predana tudi vašemu orientacijskemu čutu, tudi vašim veslom in jadrom, morda celo v odločilni meri. Naj bo vaš napor v njen blagor in v čast slovenskemu imenu! V častno umestitev Slovenije v zbor evropskih narodov in držav

Srečno!«

Namesto na kosilo, kamor sva vabljena, jo mahneva domov.

Te dni Stane praznuje rojstni dan, pravzaprav osemdeseti rojstni dan - prebrati si moram kaj njegovega. In tako sežem po oveneli rozasti mapi s tiskanim naslovom *BISTRICA, izpoved mlade volje*, zbornik predvojnih kamniških študentov s prvimi pesmimi Kamničana Franceta Balantiča. Zbornik je uredil Stane. Preberem njegov sestavek *Naša izpoved*, da tako doživim nekaj njegove»mlade volje« …

Petek, 21. aprila

Voščilo iz Trsta:
Velika noč 2000

Tudi če svet je neumen,
tudi če se vreme kuja,
in manjšina smo manjšine,
naj Vas dviga,
naj Vas nosi
večno svetla Aleluja,
kar je svetnega,
vse mine,
to je voščilo,
nota iz strune
vdane učenke
Brune Pertot

Nedelja, 23. aprila

Še je krščanstvo in še je Slovenija: še je jutranja vstajenjska procesija in ponoči petje sv. Jurija po vasi ...

Berem Slivnikovo *Potnikovo poročilo*; snov zanimiva, a brez duha.

Ponedeljek, 24. aprila

Napovedan je dež, a šele proti večeru, in tako jo po kosilu mahnem v drago hribovje, tokrat proti Polani. Še razpoložen od mašnega Emavsa pobiram znane ovinke in strmine. Nekaj nad lovsko kočo, oblegano z avti, se ustavim na dragem obronku, s katerega se mi onkraj globeli navadno prikaže razborska cerkev. To je svojevrsten pozdrav, ki spominja na neki objem, na neko belo vino …

Danes cerkve ne morem najti. Tako mi ostane pozdrav v nevidno. Ko se vračam s Polane, zaslišim zvočni pozdrav pomladi: kukavica, letos prvič.

Torek, 25. aprila

Vstajenjskost še traja. Od žara v Petrovem pismu do tega, česar ne bi imenoval zeleno nebo, ampak zelena nebesa nad Savo.

Zora že četrti večer s svojo ljubo pedantnostjo pripravlja večer Šoukalove v goriškem klubu, potem ko je ta zdomska pesnica dobila nagrado Vstajenje.

Inž. Kattnig bi me hotel 5. v Celovec. Časnikar Horvat pa bi me rad intervjuval za goriški *Novi Glas*.

Taedium litterarum.

Sreda, 26. aprila

Dva dni po dežju zadnji brezupni naskok na marčnice. Gozdiček, od katerega sem si največ obetal, najdem zaradi nove gozdne ceste razdejan: vsepovsod križem nametana drevesa, kakor so padala pod motorko. Konec nekdanje idilične strmine, kjer je vsak obronek nekaj obetal. A četudi ni bilo nič, so bile mahovnate blazine, težke od obetov in tišine.

Kaj vem kje Francija - Slovenija 3 : 2.

V Cankarjevem domu proslavljanje neke lažnive fronte. Cankar bi vstal in šel.

Pogum, srce!

Četrtek, 27. aprila

Končal *Karakterološki oris* Slomška za Mohorjevo. Sicer je ves dan korespondiranje. Dopoldne Ambrožiču v Kamnik s pretresom poslane knjige, popoldne pa Brezinščaku-Bagoli v Hum na Sutli. Njegovo literaturo sem skritiziral, a pohvalil *Srečanja s Slovenci***.** Posebej se je fantu vtisnilo srečanje s Frančkom Križnikom: revolucionarnost, a v ljubezni do Cerkve.

Zamera kakor pri onem »vidcu«, ki sem skritiziral njegova predavanja?

Petek, 28. aprila

V gostilni Pri Andrejčku v Trnovem v Ljubljani - tja prideš po zanimivo poimenovanih uličicah kakor Opekarska in Čolnarska - na proslavi Stanetove osemdesetletnice. Pride tudi Sandi, moj dragi Lateran, z gospo, a se oba slabo počutita. Za oživljanje razpoloženja ne bi mogli imeti primernejšega človeka kot dr. Jožeta Kastelica, sicer zgodovinarja in arheologa, a tudi pesnika in esteta. Kultura kar vre iz njega, v suvereni svetovljanski kretnji, kakršno na Slovenskem komaj najdeš. Že pri predjedi steče pomenek o Krleži in Prešernu. Nato se zvrstijo Kosovel in Rilke. Claudel s svojim *V prelomu poldneva* in s svojimi *Velikimi odami*. Diskusija se posebej razživi pri Prešernu, Kasteličevi veliki ljubezni. Čeprav sam ni več veren, z verniškim ogorčenjem zavrne glas, ki sem ga slišal, o neki domnevni pesnikovi persiflaži Evharistije. Spet v prid Prešernu mi reče glede *Krsta pri Savici***:** »Ne dajte preveč na tisto njegovo izjavo o metrični šolski nalogi.« Specialistično je doma v problematiki Prešeren - antika.

Svetal, neskaljen večer, a ki mi ga ob slovesu zagreni Lateran, ko na vprašanje o zdravju odgovori rezko: »Zanič.« Na tihem se vprašam, ali prijatelja morda vidim zadnjič …

Tone Pavček

Otroštvo

Kaj in kdaj je že to bilo?

Pisati o starosti je nespodobno. Radostno je pisati o mladosti. Kaj me, starca, žene pisati v poznih letih, o življenju, ki se je obletelo? Želja po vračanju v mladost? Žeja po spoznanjih, ki naj bi bila globja, temeljitejša in popolnejša, kakor v mimobežnih letih odraščanja? Iskanje novih prispodob za beg časa in za nezadržno minevanje?

Nič od tega, ali skoraj nič.

Žene me, kakor žene majhnega otroka v odkrivanje velikega sveta, radovednost. Otrok iz neustavljive radovednosti razdre igračo in je potem ne zna več sestaviti. Iz gole radovednosti sem silil čez meje dovoljenega, v skušnjave, v prestopke, vendar sem s temi prestopi zmeraj stopal na zanimivo novo ozemlje, še neodkrito, še neosvojeno, pa najsi sem potem naletel na puščo in goloto, najsi sem potem moral plačati kazen in se pokoriti. Vendar potešiti radovednost je nuja, je ukaz, je zakon in zmeraj, tudi ob vseh zadržkih, zadovoljstvo, včasih celo užitek. Ne tolažim se s tem, zgolj ugotavljam.

Rečem naravnost in odkrito: vesel in še kar srečen sem, da se še lahko gibam z otroškim korakom in pogledom po tem postaranem svetu; da je še nekdo v meni, ohranjen od zdavnaj ali na novo naseljen vame, ki hoče nemogoče, ki se ne mara postarati. Ta lump bi še zmeraj vrgel kamen v šipo, da bi slišal pok in žvenketanje, še zmeraj bi z buciko predrl napihnjen čudovit balon, da bi videl, kako iz polnega, okroglega, veselega nastane prazno, puhlo, mlahavo, ničevo. Še zmeraj bi z neskončnim veseljem in z neizmernim užitkom povlekel kakšno deklico za kito. Še zmeraj bi trgal liste marjetice in ugibal ljubi – ne ljubi, še zmeraj bi šel z lahkim prožnim korakom za ptico in si želel leteti. In še zmeraj bi rad sedel na breg ob našem šentjurskem vinogradu in zobal prve zrele jagode španjola, tistega, ki je tam rastel pred pol stoletja in ki je zdaj še bolj sladak kakor nekoč. Še zmeraj bi se rad na večer, med vračanjem s paše s travnikov, stisnil k toplemu vratu krave, ne naše, sposojene, a darežljive kot je roka milosti božje. Kot se mi je nekdaj, se mi še zdaj ob tej misli toplina razliva po telesu.

In vse to počenjam. V neki drugi in drugačni resničnosti, s starim občutkom in z novim zadovoljstvom. Življenje samo podaljšuje mladost in vse je kot nezasluženi blagoslov. Bral sem v pozabljenem misalu: Bodite kakor otroci in vaše bo nebeško kraljestvo. Zdaj to črkujem na novo in sestavljene črke mi pravijo, da je tudi to zemeljsko kraljestvo otroštva radostno in blagoslovljeno.

To pride iz otroške vere. Verovati po otroško. Z veliko vero in s trdnim zaupanjem, da se tisto, prav tisto najlepše, mora, mora uresničiti. Samo v otroštvu sem tako trdno veroval in se mučil s svojimi malimi grehi. Še pomnim svojo veliko stisko pred prvim obhajilom, katere vzrok je bila ali grda misel ali nespodobna želja, da sem se počutil nevrednega, s senco v srcu kakor z madežem na novi obhajilni obleki. Iz otroške občutljivosti se je oglasila tenka struna, tista, ki se oglasi v žalostnem molu, brž ko se je dotakne najmanjši občutek krivde. In groza! Kako se ta čut, ta struna ali ta vest z leti izgublja in kako neredko, včasih že kar zgodaj umolkne, potone v brezbrižnost in ravnodušje! Tudi zato hodim po stezah otroštva, da se nasitim z lepim, a tudi, da ne izgubim do kraja ravnovesja v sebi med dobrim in zlom, med nedopustnim in še dopustnim. Če sem nekoč zapisal, da se hodi Bog k otrokom mladosti učit, sem tudi jaz učenec (ne zmeraj dober ali uspešen) pri njih in pri svojem otroštvu.

Kot učenec o starosti ne razmišljam. Preprosto pustim, da se leta nabirajo kot dnevi v koledarju, da gre Jurij za Jožefom, da pride Ana z Jakobom in potem enkrat proti koncu nastopita Martin in Katarina, srečnež pa še kar naprej mislim, da je še dolgo do Silvestra. Ne bremenijo me zlohotne misli o zadnjem potovanju, raje po Golii ponavljam tram, tram in bum, kot da si tako dajem korajžo ali odganjam belo nevesto. Vseeno je kajpak vedno bolj zaznavna praznina okrog mene in okrog letnika mojega rojstva, veča se poseka, širi se brisan prostor, kjer se prej ali slej mora pasti.

»Če padem, naj odpadem zrel«, poje Gradnik. In se spet varam po svoje: do tvoje zrelosti, golič neuki, je še daleč in zagotovo se tebi Gradnikov verz ne bo uresničil. Zato verjamem: Nisem še posadil zadnje trte, nisem še napisal poslednje pesmi, nisem se še dovolj načudil lepoti zadnjega zatona sonca. Ali kot pravi Kocbek: Nisem se še naigral z besedami. In četudi vem, da se večer nezadržno približuje, so mi zdijo žarki še kar nekako navpični, ne še čisto poševni, svetloba res ni več jarka, a ni še zbledela, misel se še ni utrudila in noga še hoče v korak. Res stopaš že tudi po čistini, kjer so nekoč rasla drevesa in kjer te lahko zadene, po zemlji, ki so jo nekoč žlahtnili tovariši, pri-

jatelji, sopotniki. Po njih sicer ostajajo znamenja, ne le križi in napisi na grobovih, a tudi znaki, kjer smo se našli v zaupanju, pri dobri besedi, ali kjer smo se razšli v prepiru. A glej, tako je, kot da je zavelo čez te praznote, čez te goloseke, zavelo, zapihalo, odpihnilo, odneslo malovreden drobir, da bi ostalo samo dobro, pravo in da bi živi veslali dalje. Čez starost v novo, na novo izsanjano mladoletje.

Čistina pa nosi v sebi tudi dobro. Ni nam dana samo za rahločutnost in kot opomin, je včasih tudi kakor jasa sredi gozda za postanek, za počitek, za premislek.

Na taki jasi premišljam, kako so mnogi velikani poimenovali starost. Nekaterim je bila temelj modrosti, a še številnejši so starosti očitali grdoto, težavnost, bridkost. So Rimljani izumili rek, da umre mlad, kogar bogovi ljubijo, ker niso marali starosti? Josip Vidmar mi je neenkrat rekel, da je starost grda, a je vendar do zadnjega diha v svoji visoki starosti prevajal velikega komediografa in norčevalca iz človeških slabosti Molièra. De Gaulle je trdil, da je starost brodolom. Obema se mladeniško zoperstavljam s svojima stavkoma: Starost je lepa, je umirjena darežljiva lepota življenja. In drugi stavek: Starost ni brodolom, ampak samo drugačen, poseben lom svetlobe. V obeh prispodobah je človek še zmeraj lahko kakor Golarjev kmet z avreolo svetlobe okrog glave, posvečen pred odhodom.

Nemalo neke posebne sreče pa so užili tisti, ki so v kasnih letih ne zaradi bolezni ali drugačnih tegob, ampak iz preprostega spoznanja, da so že dovolj dolgo na svetu in da je čas oditi, rekli: »Dosti je. Ne da se mi več živeti.« In so zaspali ali priklicali prijazno smrt.

A meni se hoče živeti. Hoče in še bolj hoče. Do zadnjega polnega diha hoditi pod soncem, piti pri mnogih studencih, poslušati pesmi ptic in jim pripevati svoj refren zahvale. Biti delec, neznaten drobec, majhna stvarca v brezmejnosti in v lepoti velikega živega stvarstva.

Vseeno skušam razumeti nje, ki so se naužili življenja in so srečni, ker so pripravljeni na odhod. Tako pomnim, z ljubeznijo in z občudovanjem, pisatelja, zdravnika, izrednega človeka Danila Lokarja. Hodec, kakršen je bil, je v šestindevetdesetem letu na sprehodu padel in si zlomil kolk. Niso ga hoteli operirati, češ da je prestar, on pa je kot zdravnik dobro vedel, kaj to pomeni. Resno, a nikakor ne bridko mi je rekel: »Križ so napravili čezme.« In je nekako priklical pljučnico, z njo pa tudi poslednjo tolažnico. Nič velikih gest, nič teatra in nič tragike. Le kot daljni odmev ponovitev starega stiha: Sreča je, da se vse neha.

Verz kot verz. Padel je vame v mojem hudem času, ko sem se pretulil skozi bolečino in hotel priti preko smrti na polje k staremu, že suhemu orehu, kjer me predniki in angeli čakajo. Zdaj, četudi še zmeraj v nezreli starosti, ugotavljam, da se pravzaprav nič zares ne neha. Vse se v novih preobrazbah nadaljuje. Duša sveta bije. Je neuničljiva. Večno živa.

Hodim z upočasnjenim korakom po poti od naše hiše do našega vinograda. Pot je večno stara, na njej pa vsak korak nov kot da je prvi. Po tej poti je tekal pobič golič, ko ga je gnal od hiše nemir ali strah pred kaznijo, da bi se skril med trsjem in se pomiril. Zavetna sta še zmeraj tako ta pot kot vinograd, pa četudi se je pot zarastla in je vinograd drugačen, bahaški, na novo posajen in negovan. Stari zapik vseeno deluje. Ne bežim, ne hitim v svoj azil, hodim počasi kot hodijo stari gospodarji, ko gredo na pomlad gledat, če ženejo že trte, ali pred zimo ugotovit, če je vse pripravljeno na počitek. Ko se vračajo, gredo z njimi ptice mladosti, ki jim pojejo v samotnih urah. Mile ptice z melodijo milih pesmi in s perotmi, na katerih pobliskavajo žarki darežljivega sonca.

Torej ne le poseben lom svetlobe, tudi še ton pesmi, ki morda res prihajajo od daleč, vendar ne iz večnosti. Morda ta svetloba in ta pesem res nista pravo posvečenje pomladi, vendar sta še zmeraj tako zemska kot dušna hrana.

Gledam drevo, vodo, nebo, vse je v sebi polno, postavljeno za večno obstajanje. Hruška pod mojim oknom že desetletja enako ponuja darove svoje razkošnosti: s popjem, brstjem, cvetovi, plodovi. Aprila nežnobelo cvetoča, avgusta zoreča, vedno enako hvaležna za rast in plod svojemu neznanemu gospodarju. In jaz, udeleženec pri tem vsakoletnem obrednem proščenju, se nagibam na srečno stran trajanja in stojim z nogami trdno na zemlji in z glavo dvignjeno k nebesu in k nebesom.

V tej nestalni, a zmeraj zaželeni drži vem: voda ne šteje let, nebo jih ne pozna, drevo noče vedeti zanje. Oni samo živijo, obstajajo, postavljeni so nam in za nas kot dobri pričevalci večnosti. Človek, gospodar stvarstva ali njegov grešni podložnik, pa živi iz dneva v dan in trepeta za svoj obstoj v nenehni misli o minevanju. Konec se mu prikazuje kot groza in kot dokončnost. Drevo, voda, nebo vidijo čez, onkraj, kjer je minevanje le spreminjanje snovi v snov, dejanj v sanje, ljudi v zvezde in dobrega v zvezdni prah.

Človeka spremlja strah od prvega samozavedanja pa preko dolgotrajne brezbrižne približnosti do ponovnega stresa zavesti, da je čas zemeljske glasbe minil. Spremlja ga zvesto kot pes čuvaj, vendar z opazno razliko: pes strahu ne grize, človek se grize sam. Grize se za obstoj, za svojo usodo, nad katero itak ni gospodar, saj mu je le ob rojstvu dana, položena vanj, kot so mu začrtane črte v dlan, da jo izpolni in se dopolni. Usodi ne ubežiš in je ne pokoriš. Je tvoja za tisti kratki čas malega pomišljaja – po Otonu –, med živeti in umreti. Za našo kratko večnost, bi rekel prijatelj Zlobec. Jaz, vernik v obstajanje in ne v minevanje, ga popravljam:za večnost in – kratkost kratkomalo črtam. Kajti:

Rod za rodom posameznika, vsakega človeka podaljšuje od včeraj v danes, od danes v jutri, od jutri v večnost. »In neprekinjena drži veriga iz roda v rod«.

Najsi si tudi najšibkejši člen v tej verigi in v rodovni navezi, si večen.

Gledam drevo, vodo, nebo in zasipa me razkošje življenja. Kako nam, sicer ravnodušno nebo, podarja zarje, zore, svite, razsvite, kako se barva pred našimi očmi z večerno zarjo, kako nase pripne ponoči črno sonce noč, kako bliskovito seka in kolje sem in tja, počez in vzdolž z bliski in s strelami v nevihti, kako spokojno, tiho in milostno darežljivo je po ujmi, kot da hoče blažiti storjeno in v človeka naseliti novo radost bivanja. In to počenja modro in kar naprej. Kako se voda nemirnica pregiblje, plivka, pljuska, žubori, valovi in vihari, kako se peni z jezno peno valov, kako vznemirja in pomirja in nas s svojim zgledom uči: teči, samo teči od izvira do izliva. In kar naprej.

Narava je zmeraj razkošna kot bogatin, ki se ne boji, da bo obubožal. In kar naprej tudi mlada. Šel sem nekega mladega aprilskega dne na Dolenjsko. Zeleno, zeleno, zeleno v vseh odtenkih in v vsem zelenečem sijaju. Mlado, čisto, nežno listje na bukvah, kot da tekmuje s pesmijo o zelenem, po poljih in na travnikih zelenila žit in trav, po vrtovih na vasi cvet pri cvetu. Kako narava razmetava svoj cvet in svoje plodove! Kako je v aprilu dreves eno samo cvetje – jablan, hrušk, češenj, marelic, višenj, še oreh se sili s svojimi češulji med to cvetno gospodo, in potem se začne odmetavanje, razsipanje, trosenje. In je pod drevesi nastlano z belimi cvetovi, kot da je vsa v belem nedelja bela (Lojze Krakar). In kaj šele oljka! Ta je razsipnica zmagovalka. Cvete v šopih in skoroda z grobo in kajpada z bogato roko odmetava s sebe vztrajno in temeljito, dokler ne odvrže devetdeset in več odstotkov svojega cvetja. Toliko ga gre v nič – ah, nič v nič ne gre, cvetni nastilj je paša za oči in prisrčno vzemljovzetje – da bi tisto, kar ostane cvetja na vejah, rodilo lepše, boljše, bolj oljnate plodove. Človek odmetava med hojo skozi življenje ne le balast, nepotrebno prtljago, ampak prej ali slej tudi tisto, kar mu sicer pomaga živeti: svoje želje, nade, vero, prepričanje, trdnost, otroškost. In je potem kajpak njegova starost oskubljena, predčasno oropana, osiromašena. Treba se je učiti pri nebu, vodi, drevesu; pri nebu, kako zadržati v gosteh pohod oblakov in sijaj zvezd, pri vodi in drevesu, kako ohraniti tek in cvet. Naučiti se je treba prenesti čez klance, pregrade in prepade radoživost in toplino otroštva, da bi te grela pod zimo v mrzlih ali samotnih dneh. Uk ni preprost, učenje pa je bolj kot katerikoli drugo koristno.

Hodiš pridno v to šolo ali jo zamujaš, zastranitve, neke nehotene stranske poti se kar same zarišejo v traso tvojega življenja, te osenčijo in zasenčijo svetlobo otroštva. Pride, kot se pojavijo obvezne otroške bolezni, kot pride pohujšanje, kot reka navrže in naplavi na breg truplo zla. Sreča je, če te samo oplazi in ne pohabi.

Meni se je dogodilo zlo na pregibu let iz otroštva v mladeništvo. Med vojno. Tam doli na Dolenjskem, v rodnem Šentjurju. Bil je vroč poletni dan. Dan kot dar zemljedelcem. Pšenici je zorel in jo že težil klas, grozdna jagoda je šla v vinogradu v oprh, velika poletna svetnika Jakob in Ana sta na veliko naznanjala čas žetve in zatem nove setve. A je prav tedaj kar naenkrat nekaj zabobnelo, strahotno počilo in v vasi je zagorelo, naenkrat na več mestih. Od naše hiše gori nad vasjo, je bilo videti mogočno slapovje ognja, ki je z mnogimi zublji plapolal proti nebu, pod seboj valil valove grdega dima in požiral pod za podom, kozolec za kozolcem, hišo za hišo. Sosed, ki je prišel v svojo zidanico po pijačo, je planil ob treskanju in pokanju iz kleti, se ustavil kot vkopan pred vrati in strmel brez glasu v ogenj. Čez čas se je ovedel in zakričal: »Jezus! Naš pod gori!« In je stekel navzdol v vas, k svojemu podu, ki ga niso mogli več rešiti. Zlo je zmagalo. Prišlo je iz tuje roke, od tujca, ki je poslal nad našo vas avione z zažigalnimi bombami. V mirno slovensko vas je sredi zrelega poletja vstopilo italijansko razdejanje, v mojo mladost tuja senca. Zlo je triumfiralo.

Brez svoje krivde sem se znašel s senco v sebi in na osojah. Več, na žalostni poti čez grdo grbino življenja. Ni bilo prvič – že poprej so bile nad menoj male, a zame velike krivice v mirnopeški in v ljubljanski osnovni šoli - a tokrat je bilo kot bombe, padajoče na vas, strašno in stresno. Vendar to ni bil zadnji udar vame v času vojne in mojega odraščanja. Zlo ima, kar je ničkolikokrat izpričano, neverjetno lastnost, da se rado množi. Že davni antični pesnik pravi, da je Zevs vsakemu človeku namenil kot delež veliko gorja. Zato se gorje kopiči in gorje, ki je med vojno gospodovalo na Dolenjskem, tudi v naši vasi, je preseglo vsakršne človeške in živalske mere, zadobilo je razsežnosti antike, ali še bolj točno rečeno - barbarstva.

Pob, ne več pobič, a še ne mladenič, sem doživel, da me je v drugo zadelo kmalu, leto po požigu naše vasi. Zjutraj naju je z mamo prebudilo pokanje, opeka na strehi naše hiše se je drobila pod streli iz brzostelk in stekla sva v klet, velbano, varno. Istočasno je pritekel pred že odprta vrata kleti zadihan človek, terenec, na katerega so streljali preganjalci. Planil je z nama v klet, a že čez nekaj trenutkov je zaropotalo zunaj in krogle so švignile po kleti nad našimi glavami v steno. Potem so se zaslišali klici, naj se ubežnik – klicali so ga po imenu –, preda in res smo vsi trije prestrašeni prišli iz kleti pred troje vojakov z brzostrelkami, uperjenimi v nas. Planili so takoj na ubežnika, ga pretipali, mu vzeli bombo, nakar mu je eden stopil za hrbet, stal sem tik ob njem, in sprožil pištolo. Nič ni revež zavpil, nič ni javknil, samo omahnil je, samo pal je, samo zgrudil se je na tla.

In bil je mrtev.

Gledal sem, videl mrliča, vendar ničesar nisem razumel: še malo prej živ, je zdaj mrtev, ta, ki ga je ustrelil, se ne meni več zanj, stopi s škornji čezenj in ne reče ne svojima pajdašema ne mami ne meni ničesar. A mama v tem grozljivem molku zastoka: »Saj

ste ga ubili.« In odhajajoči prekine molk: »Molči, če ne bomo še tebe!«

Ležalo je mrtvo truplo na tleh, na mestu, kamor je palo pod strelom, ves dan do večera, ko so prišli sorodniki ponj. Na meni pa je obležala senca ne le za tisti dan, ampak za dolgo, dolgo. Bojim se, da za zmeraj. In senca je znova zavesila novi del svetlobe otroštva.

Bog ve, od kod prihajajo sence, bog ve, odkod se razrašča tema, bogve, od kod se jemlje v človeku ta uničujoča strast, bog ve, od kod je vse to zlo? Našo mirno vas je razdelilo, razdejalo, razčesnilo in razbilo na dve polovici, na dve sprti strani – na bele in rdeče in samo na eno misel in le na eno zapoved: ubijaj, da ne boš ubit. In samo ena smrt je bdela nad vsemi, bela in krvava. A kdo bi mislil nanjo: bil je čas vojne, požigov, pobijanj, pokončevanj. Volčji čas sovraštva.

Sprašujem se, je sovraštvo enako zgodaj posejano v človeška srca kakor ljubezen? Že kar v otroštvu? Odgovora ne najdem. A naj že kakorkoli gledam zdaj na svojo vojno mladost ali na današnje vsesplošno nasilje po svetu, naj se skušam prebiti k vzrokom za pobijanje, uničevanje, za grozo sveta v tretjem tisočletju, vedno bolj sem prepričan, da je sovraštvo prasila stihije, pranagona od pradavnine. Silnejše je od ljubezni. ne le zato, ker je uničujoče, ampak ker je človeku, posamezniku, narodu, rasi, človeštvu bližje, ljubše, bolj pri roki po naravi, po duhu, po učinku, po vsem. Iz sovraštva greš v pobijanje, iz pobijanja v plen in zmagoslavje. Vendar tuji in naši zgodovinski dokazi pričajo zmeraj o eni resnici: vrisk zmagoslavja je krik poražencev. Otroštvo pa se za zmeraj neha na eni in na drugi strani. A kdo bi ob plenitvi razmišljal o otroštvu!

Zapisal sem, da je pisati o mladosti radostno. O mladosti naše države je zapis otežen, radost je osenčena z bridko žalostjo. In se zdrzneš: Tako mlada država, pa že tako zasenčena!

Ob temnih sencah, ki jih nismo še pregnali z Roga, ki so naša pretekla sedanjost, se množijo nove, ne le pretekle, tudi današnje. Na vrtiljaku časa in zgodovine se menjava zlo in zasenčuje dobro. In potem pravi uglednik, da smo najbolj razdvojen narod v Evropi!

Res je, delitev obstaja, se celo poglablja. Po čigavi zaslugi, za čigavo korist? Za dobrobit ali za otroštvo naše države zagotovo ne. Namreč: grdo smo zapacali njeno mladost. In najsi je ostala domovina od pradavnine do danes in jutri nad tem, je naš greh težak in stiska velika. Obsodili smo takoj ob rojstvu države kot nam odvečne izbrisane. Še do danes jim niso krivice popravljene. Potem smo se igrali sovražne igre z Romi. Imamo velika usta za solidarnost s preganjanimi ljudmi v Afriki, svojih bližnjih Romov ne vidimo in bi jih najraje nikdar več ne videli med nami.

Potem je tu grda vilenska izjava, ki jo je naša mlada država podpisala na pamet in se postavila ob ameriški pohlep po nafti in na stran zločina.

Ali še hujša zgodba: Odpiranje brezen nikakor ni maša zadušnica, ni daritev za duše, je obsodba živih. Je grob na grob, je udar na udar, je grobost, s trohnobo in s prstom uperjena v žive: Vi ste krivi! Vi ste dediči morilcev! Bog se usmili! Prenehajmo s tem! Čas je. Že davno je bil. Vrnimo se očiščeni in pomlajeni v mladost naše države in malo tudi v svojo.

Sam sem šel oni dan na Žale. Postal sem ne tako kot zmeraj pri svojih, šel sem se pogovarjat z ljubimi predhodniki, s pesniki slovenske moderne, s Kocbekom, Vandotom, Mejakom in kajpak z Menartom. Nič jih nisem spraševal, samo poslušal sem jih, kaj zdaj oni govorijo. In niso rekli nobene besede o sebi in ne o posmrtnih preobrazbah. Razumel sem, da so nam pač v življenju vse povedali in da jim ni treba ničesar dodajati. Iz njihovega molka pa so se kot večna govorica zaslišali Kosovelovi verzi: O, saj ni smrti, ni smrti. Samo tišina je pregloboka kakor v temnem zelenem gozdu. Cankar je prisluhnil, Oton je predpostavil svoje verze Živeti-umreti je usoda naša, a jih je brž umaknil, mlada dva, mojstra lepotije in dragotije pa sta se veselo čudila svojemu nadaljevalcu mlade poezije in zgodnjega umiranja. Moj stari prijatelj, kajpak še zmeraj mlajši od mene, Janez Menart, pa je, kot tolikokrat prej v življenju, ponovno jasno in določno pribil: Jaz sem agnostik. Vseeno pa sem uganil, da ga veselijo vsakodnevne pozornosti domačih z rožami in svečami na njegovem grobu, a še zmeraj in še bolj tudi dober verz.

Nisem odšel z grobov do kraja pomirjen, ostala je tišina molka, kakor da hočejo mrtvi še povečati Kosovelovo tišino. In nihče ni, kakor on, Srečko, stopil iz tišine v eno samo sinjino. Tudi sam sem jo iskal, to sinjino, vendar je nisem našel. Je nisem gledal s pravimi očmi, iskal s pravo bajalico? Ali sem po nemarnem, postarani grešnik, spet izgubil mladost, ki sem jo komaj našel?

Potem pa je, še na Žalah, nekaj zažužnjalo, zagrulilo, zažvrgolelo, tik ob meni in v hipu zavrglo zahrbtno sivino. Zaživel je, tenek, droben, pojoč glasek majhne deklice, ki me je, počasneža, dohitela z babico na izhodu s pokopališča.

»Babi, a dedek še zmeraj spi?«

»V jami je, kjer vsi spijo.«

»In ne more priti iz jame?«

»Ne, ne more.«

» Bi prišel, če bi ga imeli zelo zelo radi?«

» Ne vem.«

»A jaz vem. K meni pride.«

In to je zvenelo kot pribito, dokončno in neizpodbitno. Vera v nemogoče je vstala v vsej svoji luči. Otroštvo je zmagalo. Zavelo je sveže, mladostno nežno čez grobove, vame in čezme čez ravnino ravnodušja tja do visokih gora dvomov, zavelo, zaživelo, zapelo: Hosana.

Ah, ti otroštvo, zelena trata s srečnim metuljem!

In sem legel v travo mladoletja in sanjaril o srečni starosti.

Ivan Cimerman

Starka z eno samo lubenico

Mesto je razbeljena krogla, ki je priletela iz topa peklensko razžarjenega sonca. Ni je mogoče kaliti v hladni vodi, ker je prevelika za vse bazene tega mesta, ihtavega in počitniško rjovečega. Izza meja Evrope, zlasti iz Anglije, Skandinavije, Nemčije in Avstrije dirjajo srednjeveški vitezi, ki imajo konje ujete v mercedese visokih prstornin. Jambori jaht pa so kopja, naperjena proti Dalmaciji in Grčiji. Evropski vitezi dirjajo prek križišč moje dežele z nabitimi prtljažniki, s spalnimi prikolicami s polipsko prisesanimi kolesi, s čebljavimi roji presitih družin. *Na sončni strani Alp* je sečišče poti, s severa prinašajo severni sij in sanje o obalah, kakršnih ni ob Severnem morju, ne na Irskem, ne ob Kanalu. Avtomobilske kače - klopotače so v nedogled zavite, nabite z razbeljenimi pločevinastimi ječami, prepolne sikajočih nestrpnežev. Vozniki, ki zmorejo dolgo vožnjo s tveganimi karamboli, so nabiti s sončnimi pričakovanji.

Jaz pa čakam na zelenega lokalca LJ-MPP, BUS 7, ob asfaltno-naftnih izparinah, na Jami, pri verigi blokov, ob vznožju nekdanje smučarske skakalnice na Rožniku, pod hribom, nakodranim z bujnim majskim zelenjem. Misel na davnoštudentsko hladno pivo v gostilni Majolka me preganja kot tiran. Nasmehe in vljudnost bom podarjal kamermanom in radovednežem vseh intelekualnih potenc. Naj vidijo, naj spoznajo mojo malo deželico na križišču civilizacij, lepote gradov, freske neštetih cerkvà, romaniko in gotiko, vinske ceste in muzeje, polke, valcerje in amerikanizirane disko klube. Naj preniknejo v dušo resnične zgodovine, ki so jo sprožili njihovi dedje z osvajalno vojno. Naj se narahlo dotaknejo Balkana, ki mu Evropa s polsestro kroji Ameriko. Naj se od srca nasmejejo in naveselijo ob kulinaričnih užitkih in na lovu za enkratnimi posnetki za album v dolgih zimskih dneh, po razbeljenem počitniškem času. Obide me srh nestrpne živčnosti, saj me v hotelu Slon pričakuje avtobus razigranih, zabave željnih ameriških turistov našega rodu. Jaz sem njihov kompas.

Štiri plavolase Švedinje, med njimi ena kot sklesani kip Bergmanove filmske Liv Ullman, pričebljajo iz širokega volva. Gledajo, kje so smerokazne table. Liv Druga me nagovori v očarljivi angleščini. *»Svetujte nam, kje je najlepše! Morje ali kontinent?«* Kot rodoljub svetujem kontinent: svežino Pohorja in nežnost Slovenskih goric s penečim se vinom. Radgonsko, ptujsko in ormoško vinsko klet. S ptujskim gradom in baročno Dornavo. Vpraša po turističnem biroju, pokaže Guinnessovo knjigo rekordov, kjer so že vrisane sanjske avtoceste (v mislih se prekrižam nad drznostjo turističnih menedžerjev). Nasmehne se z vso biserovino brezhibnih zob, ko ji svetujem dve, tri zasebne kmetije z izposojo jahalnih konj in bazeni s termalno vodo. Bled s cerkvico želja, Bohinj za čolnarjenje, Triglav za hribolazke. Prenaporno! *»Plesale bi! Igrale bi na ruleti!! Ali se še kaj streljate, je vojna na Balkanu zares končana? Kje lahko najamemo jadrnico za križarjenje? Na morje! V notranjost si ne upamo!«* Kam pa? Mimo Portoroža v Dalmacijo? *»Ali veste, kje bi našle postavne mišičnjake, bodibildersko grajene svobodnjake?«* – »Hrrmm?« Vprašanje me vrže iz ravnotežja! Je mar nagovorila mojo davno atletsko, zdaj zasužnjeno moškost, svetlobno leto prepozno? Hrm! Študentje so že raztepeni po svetu. Družinski očetje niso bodibilderji. Od Portoroža do Dubrovnika ali Splita, kjer so nekoč kraljevali dalmatinski »papagalli«, pa ni daleč. Premeri me ocenjujoče, se rahlo obžalujoče – se mi zdi –, nasmehne, da skoraj zardim ... Preostale tri Amazonke že vreščijo nanjo onkraj ulice. Sname sandale, čofne v voljno testo pravkar položenega, še rahlo raztopljenega asfalta. Srdito zabenti po švedsko ... In štiri postavne, vabeče sanje odfrčijo kot nedosegljive metuljčice. Živahno še pomahajo iz drvečega volva, ki ima superklimo, na strehi pa suličasto grbo znamke thule za dekliško prtljago ...

Okamenim na sivem asfaltu. Zeleno, živo, kipeče je oddrvelo! Mojega LJ – MPP, BUS 7 pa ni in ni! Skoraj hrepenim že po zatohli, z izparinami in napadalnimi vonji neznanih bitij prepojeni pločevinasti kletki, brez sleherne ventilacilje. A kdo me bo premestil z Jame v center v desetih minutah? Moji ameriški turisti me čakajo, kot vodnika, Mojzesa, ki popelje priletne v lenobni hlad lip ob Ljubljanici, raziskujoče prostovoljce pa po razbeljeni prestolnici, do novega župana Smójana.

Morda se je BUS 7 LJ – MPP v Kamni Gorici, pri Pržanu, ob tihih stavbah nekoč iskreče se, zdaj bankrotirane Iskre pogreznil v jarek hribovskega potoka? Tam, kjer obrača ob najdražjem predoru v Evropi, z vzdevkom *Čista lopata*. Morda voznika – lenobno veseli Jozo ali kmečko širokogrudni Janez malce počivata in srkata pivo ob obračališču, v sveži senci gozda?

»Fiuuu, drrr, benk!« mi tik ob levem boku izzivalno zapleše bmw, prepoln *fool-cool* razposajenih in razigranih barskih bikcev, ki imajo zarinkana ušesa; dva pa še nosova brez štrikov. O, bikovske rinke v nosu, čas krotitve v državni osemenjevalni postaji pred vasjo Budina, kamor so kmetje vodili ljubezensko navdahnjene krave. Tam smo fantiči skrivoma občudovali plemensko moškost! Tovarišica učiteljica nam je zato primazala »ukor po razredniku«. Biki pa so ostali spomeniki moči. Sovražili smo veterinarja v beli, uradni uniformi, ki je bike s podstavljeno epruveto ogoljufal za naravno radost.

Rinka skozi bikov smrček se je preselila v evronosove mladih. Danes vodijo dobro plačani krotilci mladeniško moč za rinke v disko klube, kjer jih prebutajo varnostniki, mamila in divja elektronika. Mladenkam manekenskih showov pa ugaja tisočletna afriška tradicija tako zelo, da si zarinkajo celo jezičke - rdeče zastavice za bikce.

Z norim refleksnim skokom panterja se rešim za drevo! Avto zakoplje vzvratno in nas, potnike, prepuščene čakanju v objemu sončne krogle, pokrije z zlatastim prahom, peskom, ki je ostal od prenove bloka. Banda izziva nemočne.

Mojega zatohlega, a rešilnega LJ – MPP, BUS 7 pa ni in ni!!

S križišča napadalno zablodi jahtar z džipovskim cherokeejem, tankovskim avtomobilom, ki je to ime skalpiral plemenu Indijancev v Ameriki. Za volanom sedi zajeten milijonarski zavaljenec. S podležja za vleko jaht brez bojne napovedi opleta dooolgo kopje jahtinega jambora. Registrska tablica in oznaka ADAC izdajata izposojeno jahto bavarskega viteza te napadalne, ošiljene, ne pa okrogle viteške mize. Kolona obstane. Hop! Uspem preskočiti brezobzirno obračajoči se kolos, ki zamaši avtobusno postajo Na Jami. Ali hoče napasti gostilno Šestico v centru razžarjene Ljubljane, namesto da bi norel po tunelski avtocesti proti Postojni? Oblastno, preteče opleta z jamborom kot don Kihot s kopjem. Obrnil bo! Pred odločilnim švrkom odskočim v senco, ki jo meče blok z odluščeno, sivo fasado.

***

Na drugi strani križišča, ob vznožju nesinhrono mežikajočega semaforja, zagledam voziček, kakršnega sem po vojni srečeval po vaseh, v okrilju slamnatih koč Ptujskega in Dravskega polja. S štirimi špriklastimi kolesi, z železnimi obroči, nakovanimi na les, z leseno »kripo« – koritom, posajenim na deskasti »plato«, ki ga omejujejo štiri ročice nad drdrajočimi, poskakujočimi in ropotajočimi kolesi. V »kripi« vozička, na katerega se naslanja postarana ženica lepih potez obraza, sameva ena sama lubenica.

Temnozelena lupina jajčastega sadeža je prepredena z belkastim, nepravilno cikcakastim vzorcem, ki ga imajo na hrbtih strupene kače - modrasi. Prodajalka napikuje rožnate koščke lubenice ob polkrožni skodelici starodavne ročne tehtnice. Skledici sta obešeni na verigo z dolgim, suličastim jezikom, ki pokaže približno težo v trepetljivi roki prodajalca. Jeziček je podoben kopju - jamboru nemške jahte, ki me je skoraj prebodel na križišču! Ali že prodira mimo Vrhnike, nato Portoroža, pa čez Istro, mimo Dalmacije, proti cenejšim marinam in zabaviščem Evro-Grčije ... ?

Ženica ob vozičku napol čepi, napol sedi na majavem zaboju za pomaranče. Njen otožni obraz je do oči ujet v mrežo globokih gubic kot nem ribji plen. Morda šteje okrog sedemdeset let. Izvezeno ruto, posuto s temnimi pikami, si je potisnila globoko na čelo, čez nos, skrila obraz, in se s komolci naslonila na rob vozička. Ko je zasukala glavo proti soncu, so njene radarske oči trudno poblisnile po kupcih, ki jih ni in ni!

***

Mojega zatohlega, a rešilnega LJ – MPP, BUS 7 pa prav tako ni in ni!

Starka z dolgim, velikim mesarskim nožem nabada majhne koščke lubenice. Preden izgine grižljaj v ustih, nekje v temi zasenčenega obraza, dolgo rezilo noža včasih izzivalno zablisne v soncu. Tako ždi, vsa sključena na voziček v svoji mali, proseči večnosti. Z levico nabada koščke, z desnico si trdno podpira glavo, da je vsa nepremična kot sfingina. Samo dvoje reči se giblje: vegavi zaboj pod olesenelo starko in levica s klavskim nožem. Nož odloži na izpraznjeno vrečo, ki je bila morda zjutraj še polna, dvigne desnico, nažene roj vsiljivih muh, in polglasne besede »Kup'te lubenicooo!« naveličano, polzaspano pridrencajo izpod rute. Prešibke in preslišane zamrejo pod pokrivalom obraza med hrupom s ceste.

Medtem smo se na postaji, kjer ustavlja BUS 7, čakajoči nabrali v jezno gručo. Starka na drugi strani je vstala, se sprehodila k nam, drugostrancem, in se nam z vprašujočim očitkom zazrla v oči. Strmeli smo vanjo brez misli, žejni, a brez želje po lubenici pod popackano žakljevino - ljubico sonca, ki jo je obletaval roj vsiljivih muh.

S svojo črnino nas dela otožne, tako temačna, vsa čarovniško zastrta s svojo nočno ruto! Kako ždi ob robu sveta in reke velikega prometa, tako sama, zunaj vsega. Znanilka uspele kupčije, s svojo pritajeno, skrivno prodajalsko prizadevnostjo. Ne spominja nas na tujerodne, bahave in kričave prekupčevalce s solato, papriko in sočnim južnim sadjem na glavni tržnici prestolnice, ki čakajo, da jim pred dolgo turo pripeljem tuje turiste. Joj, kako dooolgo me že zaman čakajo prekomorci v udobnih naslonjačih Slona, kjer se že tradicionalno shajajo in nastanijo naši ameriški izseljenci – zdaj že četrte generacije ...

Mamica na moji levi drži za roki dekliča in fantiča, morda petih in sedmih let. Njune oči so okrogla, živahna sončeca – modre, sinje – kot spominčice ali modriš v žitu, žejno zapičene v lubenico.

»Menda ja ne bosta jedla tele umazane lubenice!?« ju zanikujoče vpraša z odločnim, skoraj svarečim glasom. Oba počasi, neprepričljivo odkimata. Kot da bi se, žeeejna, bala izreči željo po sočnosti vabljive rožnate buče. Z mamo jo kupujeta na glavni tržnici pri široko nasmejanem Muharemu, brez muh in prstnih odtisov, v higienski polivinilasti preobleki.

Petletna punčka v metuljčastem, citronastem krilcu nenehno pogleduje k starki in se oblizuje. Potne kaplje ji srebrikavo polzijo po angelskih kodrčkih, ki ji ob poskokih po eni nogi igre »fuč« poplesujejo po ramenih kot voljne, svilene vzmeti.

»Mamaaa, lubenicooo!« ploskne proseče z ročicama. Mama jo uničujoče ošine z lastniškim pogledom, ki obvladuje svet njenih otrok, in jo surovo cukne za roko. S sunkom jo zasuče proč od pogleda na starko, in odločno pribije:

»Ne! Fuuuj!! Kaj ne vidiš, kako je tista karjola umazana in kako je zapackana tista babica!? Bova raje kupili pri Muharemu na glavni tržnici!«

Starka, ki je opazila dekličino prizadevanje, da se dokoplje do lubenice, vabeče dvigne bučasto sočnost više. Prime bučo z obema rokama in jo ponuja čez cesto.

Ko mamica tostran odklonilno, zaničljivo odmahne z veslom široke dlani, starka prezirljivo odkima nad početjem napadalne mame. Sključi se vase. Trpko povleče glavo med ramena. Ruto potegne še globlje na obraz. In negibna obsloni nad okvirjem majavega vozička, iz katerega kuka zadnja neprodana lubenica.

Nenadoma – joj! Patruljni avto z režečima se, pollenima policajema se bežno dotakne pločnika. Mlajši se že prime za pendrek in tipa po torbi, rahlja pas in sega po beležki. Starejši odkima nad neumestno vnemo mladeniča, ki hoče vprašati napol beračico za prodajno dovoljenje in jo prijaviti. Prime ga za rokav, zadrži in povleče nazaj. Sporazumno se spogledata, skomigneta z rameni, se prizanesljivo, eeeh! rahlo pomilovalno, v tonu – kaj č'mo s takšnimile –, nasmehneta in odpeljeta dalje. Starkina glava se obrača za njima, izpod rute ji uide olajšujoč vzdih. Za hip zablisnejo odkrite oči neprijavljene prodajalke »na črno«, ki trepeta, kdaj jo bo zalotila policija.

Njen pogled še dolgo nezaupljivo sledi policijskemu vozilu, ki s sireno zavre in preseka strnjeno kolono ... Pomirjena zasuče glavo. Okameni v prejšnjo negibnost. Prodaja brez dovoljenja. Na robu pločnika. V žrelu revščine.

Zgrabi miniaturno ojé in odpelje voziček na notranji rob pločnika. Prestavi zaboj za pomaranče z napisom JAFFA, na katerem sedi. Nato pomakne edino lubenico na rob vozička tako, da jo lahko mimoidoči pešci že od daleč vidijo ... Na rezilu velikega mesarskega noža za koline se poigra odsev sonca, ko ga skrije pod vrečo.

Fant, ki na materino zahtevo ´ni hotel´ lubenice, se izmuzne materi, ko se je zapletla v zatopljen pogovor s sosedo. Prečka zebro, obstane, vtakne palec v usta in željno strmi v prodajalko kot na tuj, odmaknjen, takooo zaželen planet. Starka mu odreže obilen kos lubenice z mesarskim nožem, ki ga nato obriše ob vrečo. Z nasmeškom mu da velik, sočen krhelj. Fantič hlastno zarije zobe v sredico. Sok se mu pocedi po bradi in srajci. Ves razigran priskaklja z obgrizenim kosom podarjene lubenice k razkačeni mamici. Njene oči se jezno zasrepíjo vanj. Nato plane nadenj. Iztrga mu pol-ogrizek in ga srdito zaluča proč! Zviška mu primaže sočno, silovito klofuto, da se otrok zamaje, in skoraj pade v prašno obcestno travo. Fantič glasno zajoče in solze, ki mu polzijo z lic, se mešajo z ostanki lubeničinih sokov, da dobiva srajčka tudi svetlejše cikcakaste proge med roza vzorci, ki jih je vtisnil sok s kosa podarjene lubenice. Z drhtečo, jezno roko briše mati madeže z oskrunjenega sinčka.

Množica negoduje, stopica in polglasno benti. Čebelji, vse bolj sršenasti potniki mencajo na mestu. Boben sonca nas tolče navpično po razgretih glavah.

Starka vstane. Pomakne si ruto na zatilje in se razkrinka. Ima lepe, pravilne poteze obraza, prifrknjeno zavihan nos in dolge, štrenaste lase, ki so v mladosti gotovo krasili lepotico. Pogled, ki ga uperi v nas, vzvišene, zavržene kupce, je na meji med pomilovanjem in prezirom. Odločila se je, da pojde!

S popackano, luknjičavo vrečo prekrije celo lubenico in nepojedeno četrtinko. Poleg nje položi bohemsko, rjavosivo ročno »tehtnico« z jezičkom, podobnim viteškemu jamboru z bogate jahte, ki zdaj drvi k morju nekje pri Postojni; pravičnico, ki kaže približno težo nezahtevnim kupcem. Nato odločno dvigne ročico vozička, da bi odpeljala svojo zadnjo lubenico domov. Prešine me sočutje kot švrk z bičem.

***

Preskočim oranžni semafor in ji zastavim pot. Odgrne ruto. V njenih očeh se hipoma prižgeta radostni, trepetavi lučki.

»Počeeem imaaate?« okorno izdavim. Spregovori smešno številko. Stisnem ji deset evrov v roko. Starka visoko, zmagoslavno podrži zadnjo, zdaj prodano lubenico proti čakajočim na LJ – MPP, BUS 7. Hlastno se obrnem, da bi odšel. Užaljeno me prikliče nazaj: »Gospoood, niste vzeli ... !« Sunkovito vzamem tisto bučo bučasto in jo stisnem k prsim. Zdajci me ustavi rdeča luč semaforja.

»Gospoood!« spet zaslišim za seboj, »preveeeč ste daaaliii!« Nejevoljno odmahnem. Roj popotnikov

se začudeno zastrmi vame z oklofutanim fantičem vred.

V neznanski zadregi nad vezjo, ki se je spletla med starko in menoj, odhitim navzdol po Gosposvetski, ne da bi pomislil, kako dolgo bom spet čakal na naslednji postaji na zatohel, razbeljen BUS 7, LJ – MPP. Pred rdečo lučjo moram obstati, z bučo pod pazduho. Posmehljivi, lepljivi pogledi čakajočih onkraj ulice se polžijo po meni. V prestopajoči zadregi mencam v prepotenih sandalih pred rdečim poveljnikom ...

Ozrem se. »O, Bog, spet je tu!« me prešine. Starka stoji pred rdečo lučjo in mi od daleč še vedno vneto maha z desnico nad glavo. Odmahnem in zbežim pred pogledi sršenjih avtobusarjev, kolikor me le nesejo utrujene noge. Čutim vlažno, lepljivo srago, ki mi polzi s prsi za pas.

Okorno ragbijsko bučo vse tesneje stiskam pod pazduho, kot da bi jo hotel skriti. Na naslednji postaji se zagozdim med gručo čakajočih. Ko pripelje zelenec BUS 7, LJ – MPP, porinem začudenemu šolarčku, ki vstopa, lubenico v naročje. Ta BUS 7 je pripeljal moje polznance z mamico in oklofutanim fantičem s prejšnje »postaje z eno lubenico«. Ne, ne bom vstopil na ta avtobus porogljivih opazovalcev! Odpelje brez mene. Otožne oči oklofutanega fantiča nemočno strmijo vame skozi umazano šipo prikolice busa 7, ki so jo meščani poimenovali »krpan«. Ob fantiču se poskočno pozibava oblastna mati. Njen nasmešek obvisi za mojim vratom kot dušeča zanka.

***

Zdaj na drugi postaji že drugič čakam na BUS 7, LJ – MPP ! Na drugi strani Gosposvetske ceste zagledam starko, kako pelje svoj voziček. Ruto si je snela, in dolge, sive lase, ki so menda nekoč igrivo in razkošno obrobljali glavo lepega dekleta, je razsula po ramenih, do pasu. Njene kretnje so živahnejše, veselejše. Dolgo krilo ji skladno opleta po poudarjenih bokih. Nekaj potez lepe ženskosti še gostuje na njej: dolgi, vitki vrat, polne noge; še gibek, prožen korak; in ta drža – nenavadno ponosna, pokončna drža! Slutnja o samotnici, vajeni nastopov na odru? Nekoč središče dvorane, zdaj na robu pločnika ... ? Eeeeh, misel, le bežna misel ...

Besneči vozniki v polžji koloni pogledujejo k njej in vozičku in upočasnijo vožnjo. Voznik drugega busa 7, LJ – MPP, ki je končno pripeljal, se zabulji v starko, ki mi je prodala zadnjo lubenico, in zamudi zeleno luč. Škrtajoče prestave upočasnijo tudi pločevinasto ogrlico avtomobilov z besnečimi vozniki, ki se je nabrala za nami.

Poskakujem pri zadnjem oknu busa 7 – dvojčka. Krpanov zadek me surovo meče iz labilnih ravnotežij. Lovim jih kot požirke svežega zraka pri polodprti lini, okencu v svet. Kot kit hlastam iz zatohle ječarske kletke, ki drvi v center prestolnice.

Starka medtem gibko pripelje voziček po zebri. Zagleda me in se mi blago nasmehne, skoraj z dekliško vedrostjo, kakršna navdaja trgovce po uspelih kup-

čijah. Njena desnica mi živo pomaha. Odmahnem ji z obotavljivim odmahom, na pol poti k naravni kretnji. Moja desnica mi oblebdi v zraku, ker jo zakujejo v negibnost posmehljivi pogledi srditih, nasršenih potnikov, sardinasto zbitih v konservo zatohlega avtobusa. Tuje, mrzlotno in topo buljimo – tujci tujcem v brez-obraze. Druži nas le poskakovanje čez omehčane grbine stopljenega in razmezênega asfalta in ovinkarjenje mimo izpraskanih jam. Asfaltarji krpajo cesto sredi sezone! Vlada nafta, vladarica sveta, ki šibko veže kamenje v asfalt, luknje lutkasto mečejo drugega drugemu v nezaželeno naročje. Nekdo v gmoti zamolklo kriči o ukradeni denarnici!

Bumf! – tleskne vame nekaj velikega in mehkega. Preplavi me dvoje hribov!

Zdrznem se ob vonju pokošenega sena neke mogočno prsate dame, ki je noge ne držijo več dobro pokonci. Na blagem ovinku mi je nemočno omahnila v naročje, iz katerega se ji nič preveč ne mudi! Kipeča, priletna samost se mi vabljivo nasmehne v opravičilo. Vonj parfuma z njenega pokošenega travnika se še dolgo ne poleže ... Kolona že petič stoji ob robu delovišča! Evropa se gosposko gnete po Gosposvetski.

Omahljiva dama pogleduje na cesto k starki brez lubenice, pa spet k meni, in išče zvezo med nama: »Babica, mati morda?« vrtam v miselni kamen njene spotike.

Ni besed za: Tistole krhko bitje s pradavnim vozičkom. Na sivem trotoarju. Na robu sive revščine! Ob glavni, sivi cesti, ki pelje v morsko sinjino naše EUrop-ske sosede. K Olimpu in Sokratu - mimo jaht, ki se gugajo v Izoli, Portorožu, v Dalmaciji. Do superjaht na obalah zdavnaj omikane Grčije – do čakajočih natakarjev, ki razpenjajo bele prtičke kot krila vabljivih labodov. Kolone jeznih, nejevoljnih, vzvišenih, preklinjajočih, posmehljivih, zahtevnih potnikov Severa v uslužnih, »cenejših oazah Juga« ... S kopicami »biciklov«, pripetih kot grde grbe gosenic na bivalnih prikolicah. Kot Vikingi osvajalnih vojn se prebijajo do užitkov in drago plačanih razkošij. Do tja, kamor starka z izkupičkom za lubenice več ne more.

Polarni sij, ki je nekaj mesecev megleno tlačil turiste iz Skandinavije, bo dobil sončnozlat sijaj. Prehiti nas vihrava kolona devil-angelsov na bleščeče poniklanih harley-davidsonih z nemškimi registracijami. Prešerno pomahajo prodajalki edine lubenice. Vihrajo in tiranizirajo hupajočo kolono evropskih Odisejev in Penelop – polpečene žive hlebce v razbeljenih pločevinastih pečeh, potne in polnage do pasu.

***

Starka pa pelje svoj voziček, spomin na moje otroške dni. S takšnim vozilom sem še kot fantič z mamo vozil pridelke z naše njivice, iz Brstjà v Budino na Ptujskem polju – krompir, koruzo, fižol, buče in repo. Vojna se je komaj končala in pretilo nam je pomanjkanje. Nemške horde brez bencina so se peš in na konjih čez železniški most, prelomljen z bombami, plazile nad penečo se Dravo. Rusi so čez sremsko fronto gonili Nemce in njihove ujetnike in zaveznike – Kozake, Romune, Bolgare, Čerkeze –, in kuhali konje v kotlu, pod našo brajdo. Živi konji so vlekli vozila brez bencina. Oficirji so jahali kmečke orače. Trgali so si medalje s prsi ter jih metali v zgodnje žito. Fantiči smo se ruvali zanje in jih skrivali, z eno oficirsko pištolo vred, na senu – kot svetinje.

Samo zemlja, obdelana zemlja je bila naša rešiteljica! Nas, mladino, so nato vpregli zmagovalci kot živino v zastonjske delovne jugobrigade. Zastave, zanos ob gradnji jugosveta. Otroci takrat še nismo jedli jugolubenic, le domače, mlade buče. Iz starih smo stiskali bučno olje, z lupinami so se mastili pujski ...

Tako mi je pri duši, kot da se sramujem svojih nehotenih, davnih vezi s to starko, na robu sočutja, ki je prodala svojo zadnjo lubenico in zdaj vozika starodavno vozilce nekam med predmestne koče in barake. Zaprla se bo v svojo sobico in preštela izkupiček. Morda si bo kupila poletne sandale. Kdo ve, koliko mora odšteti glavnemu oskrbniku, ki ji dobavlja lubenice z vrelega juga, iz Prištine, Skopja ali Dalmacije? Brkati zelenjadar, ki spodriva vozičkarice z zelenjavo iz Krakovega in Trnovega, ji podtika tiste »drugoklasne«, škart, ki ga sam ne more prodati. Doma ga odkupi od kmetov za smešno ceno. Nazaj na jug pa pelje osem kubikov na deske razrezanega smrekovega lesa s Pokljuke, Pohorja ali iz gozdov okrog Kočevja. Hrastove prodaja Dalmatincem za ladje – kot suho zlato.

Starka z lubenico postaja živa atrakcija za turiste, ki vrejo iz bahate, čakajoče Evrope na ´vreli jug´. Sonce meče svoja kopja vse bolj poševno vanjo, sence se podaljšujejo. Ob njej, ki pelje voziček po kolesarski stezi, se ob rdečih semaforih nabira dolga kolona pločevinastih lepotcev s tujimi registracijami. Očeladeni kavboji na železnih konjičkih ob preplašeni starki posmehljivo, noro hupajo. Drugi dvigajo sončna očala, strmijo v pra-voziček in pozabijo na prestave. Dva namerita na ta »rare motiv« fotoaparata znamke super canon EOS 500 - A1, z objektivom znamke tamron, ki je zadnji model japonske elektronike. Uperita ju tik do obraza nejevoljno hiteče. Škljoc! Škljooc! se režita in spravljata fotoradarje v usnjene torbe: souvenir of a beggar from an unknown country.

Starka brez lubenice stopa pokončno ob drdrajočem vozičku. Ponosno in vprašujoče se ozira po zijalih, ki jo lovijo v objektive s ceste. Obstane in si s hrbtom leve roke – z desno drži križ ojesa –, otre znojne kaplje s čela. Razkoračim se v poskakujoči kletki in ji krepko pomaham v slovo! V očeh načičkane modne

dame ob meni, ki vonja po pokošenem senu, se prižgeta posmehljivi lučki: Kakšno neugledno bitje pozdravlja njen polurni sopotnik v BUS 7 LJ – MPP!

***

Pred hotelom Lev kot gazela skočim na pločnik. Rešen se češem. Skrbno gladim zmečkano srajco, pod katero začutim sladki curek. Joj, čakajo me gala Američani! Nataknem si sončna očala in skrijem oči, te izdajalske spominčice. V centru prestolnice postajam med-evropski, celinski in tihomorsko-jadranski.

Pred zlatim tiranom neba se – samo za pivski hip –, pomudim pod platnenimi dežniki kavarne Evropa. Ob osrčju sečišč glavnih cest, Celovške in Dunajske, ne grozijo več kopja jaht, ki so pred centrom zavile na jug, proč od glavnega mesta.

V migetajoči soparici poletnega dne poplesujejo sence ljudi v fantastični resničnosti, z bežeče – valovitimi krivuljami podob. Popačena resničnost, spake ljudi, kakršne v cirkusu Bell mondo krivijo zrcala. Vsaka senca, ki jo mečejo ljudje, dobiva več prozornejših spremljevalk. Saharsko žeeejen sem. Joj, ti zmrdljivi natakar! Na višku turistične sezone si pahnjen v srce razbeljene, polprazne, z roji zablodelih turistov nabite prestolnice; kako lenobno se maješ! Nič napitnin? S preobloženim pladnjem vred grozeče plešeš okrog redkih gostov. Dve uri si dremal, blodni mesečnik, obsojen na gosta s polno mizo pivskih steklenic pred seboj. Prt na mizi pred tem bradatim, počasnim delilcem osvežujoče pijače – v oguljeni majici, obutim v spodkresane sandale –, je prepрežen s cikcakastim vzorcem. »Mar niso podobni modrasovemu vzorcu na starkini lubenici?« zakoplje vame lepljiva misel ... Srknem in planem k Slonu.

Zaman se oziram za skupino vreščavih ameriških turistov, ki bi jih moral voditi po razbeljeni prestolnici, na cikcakast ogled srednjeveških čudes: starega mestnega jedra – blažilnega hladu Stolnice –, do elegantne vlečnice na Grad: skozi hlad petih samotnih muzejev, šestih neoskrunjenih galerij, čez živahno Tromostovje, z vožnjo polprazne ladje Makalonce po Ljubljanici, na občudovanje Plečnikovih arhitekturnih samospevov, do starega avtohtonega jedra, knjižnice NUK, do belih, umirjenih Žal. Odblodili so, razjarjeni in razočarani. What a bad guide!

Oj, kako sami vse odkrijejo brez vodnika! In turistični vodnik postane prisesek, privesek. The Big Manager agencije Slovene Adventure pa z mobijem že poizveduje o usodi important guests, promising big money! Prikličem jih z mobitelom in jih poprosim za razumevanje, dobrotnik. Izgovor: verižni karambol, zverižena pločevina, namesto zgodbe o starki z eno samo lubenico. Težko bi doumeli zgodbo o starki z eno samo lubenico, podobni žogi za ragbi, ko pa se lahko igrajo z vsem svetom.

Tri noči bom za kazen do zadnjega atoma moči veseljačil z njimi po turističnih kmetijah, kjer bodo plesali do onemoglih juter. In po mladostni želji spali pod kozolci, na svežem, dehtečem senu, željni domačnosti Starega kraja, »my beloved homeland«. Beraček Južek pa jim bo igral na harmoniko stare vіže ...

***

Spotoma sem ostrmel nad samim seboj: spolzka dobrota mi je zlepila srajco ob mokre hlače. Sok edine lubenice mi je lepljivo odtisnil madež na srajco modne znamke chinasilk, shirt - stefanel. Izvlečem paradno svileno lepotico izza hlač. Sladek pečat se vleče v cikcakastem vzorcu strupenega modrasa, od pazduhe do boka z razpotegnjeno, rožnato sledjo. Sladki curek iz škartirane, počene lubenice vodi po telesu turističnega vodnika.

Brišem, a ne izbrišem sledi starke, ki nam je Na Jami, ob postaji BUS 7, prodajala eno samo *počeno* lubenico!

Srčni sok tiste počene buče, ki je ni hotel od starke nihče kupiti, se je vsesal vame in me, prerahlo obrisan, spremljal med turističnimi čebelicami, ki so z menoj v veselem čebljanju rojile po prestolnici.

Ej, tega dne sem bil bolj dehteč in vabeč kot njiva lubenic, ko sem se vneto, študentovsko gnal s svojo edino bučo-glavo na ramenih za naklonjenostjo petičnih popotnikov, poamerikanjenih Slovencev na poti okrog sveta! Jaz, oskrunjeni prodajalec pameti v svoji buči, ki je donela od bučmanskega angleškega naglasa.

Včerajšnjo noč sem po poslovilnem večeru v hotelu Slon, afriško truden omahnil na jogi v sobici turističnega vodnika. In sanjal o starki z eno samo lubenico, ki je bila žoga, velika kot ves svet. Ta sladki svet je imel v cikcaku poldnevniško začrtane modrasove vzorce, razpete od Severnega do Južnega tečaja.

Med tečajema sem vodil polnaše turiste po njihovih sanjskih rojstnih »Starih krajih« svoje dežele, kjer so srečevali davne znance v davnih rojstnih hišah. A misli so mi od svetovnih popotnikov uhajale k njivici tam gori v Brstjèh, kjer je naša mama z očetom takoj po vojni pridelovala navadne buče, krompir, fižol in koruzo.

To njivico je oče razdelil pred odhodom s tega sveta kot dediščino – lubenico na štiri enake dele: hčerki in trem sinovom. A glej, semena moje četrtine buče so mi, študentu – turističnemu vodniku, na moji njivi v sanjah zrasle v sladke, sočne in užitne plodove! Delil sem jih za dolarje tistim petičnim turistom, ki so med mnogimi lubeničarji na glavni tržnici želeli kupiti košček samo od mene, ki sem bil lačen njihove žejne, darežljive bližine.

Tone Arnol

Zamujava

Zima se je prevesila v drugo polovico in ta, prva, skoraj ni bila vredna tega imena, saj je bila sama moča, po cestah plundra, enkrat mraz pa odjuga, dež, sneg, megla in puščoba. To so idealni pogoji, da so gripa, viroza in prehladi delali zmedo v vsaki hiši. Tudi pri nas smo vsi že odležali, le moja žena še ni, in nam je zato stregla, kuhala čaje in vse, kar je bilo potrebno. Nobeno zimo ni bila bolna, mi pa. A letos je tudi njo položilo v posteljo. Že ponoči jo je najprej treslo, potem vročina in vse ostalo, da je bila gripa res prava. Zdaj sem imel priložnost, da ji vsaj malo povrnem za stalno skrb, ki jo ima z nami, zato sem rad kuhal čaje, ji dajal tablete in praške, za jesti ji pa tako ni bilo. Tudi juhe ni hotela in nobena stvar ji ni prijala. Proti večeru sem ugotovil, da nimamo kruha. Oblekel sem se in prej, ko sem se odpeljal v samopostrežbo, sem ženo povprašal, če ji kaj prinesem. Zaželela si je grozdja.

»Edino grozdje bi jedla,« je s tresočim in hripavim glasom povedala.

»Takoj bom nazaj, saj je že pozno in trgovino bodo vsak čas zaprli,« sem ji še rekel pri vratih in odšel.

Spotoma sem v pekarni kupil kruh, tam je boljši kot v samopostrežbi, kjer proti večeru tudi ni take izbire. Pred trgovino ni bilo dosti avtomobilov, notri pa je bilo kar precej ljudi. Kdo bi se v takem vremenu vozil po teh spolzkih cestah. Na hodniku sem vzel voziček že iz navade, saj ga za tisto grozdje skoraj ne bi potreboval. Takoj na začetku, pri prvih policah, sem

srečal prodajalko, ki sem jo dobro poznal, saj nam je njen mož delal žlebove za hišo, ko smo zidali.

»Kako ste?« sem jo vprašal.

»Dobro, pa vi? In kako kaj žena?« je vprašala kot nalašč.

»Bolna je, gripa, ima visoko vročino in je brez apetita, zato sem prišel po grozdje, edina stvar, ki si jo je zaželela.«

»Bolj slabo bo z grozdjem, a ga je še nekaj. Pozno je že in zjutraj dobimo novo pošiljko. Bi vam ga nabrala v skladišču, a ga ni. Pa upam, da toliko ga še bo in lepo jo pozdravite.«

»Hvala, bom in vi moža, ga že dolgo nisem videl. Nasvidenje!«

Odhitel sem k sadju. Čisto na koncu vsemogočega sadja so bili štirje nizki zabojčki grozdja. Opazil sem,

da v njih ni kaj prida zaloge, povrhu vsega pa je pred njimi stala elegantna gospa:

vsa v črnem, na glavi črna baretka, črni paleto, črne hlače in škornji. Ko je imela iztegnjeni roki in nabirala grozdje, sem opazil črn pulover, na koncu rokavov pa na levi in desni kar nekaj zapestnic. Voziček je imela ob sebi na levi, tako da sem k njej pristopil z desne, jo vljudno pozdravil in hotel tudi jaz z desne nabirati grozdje.

Pa me je nekoliko odrinila in rekla: »Moment, takoj bom!«

Trgala je s pecljev cele šope jagod, jih dajala v vrečko, ki je bila že kar precej napolnjena. Postavila jo je v spodnji zabojček, tako da je lahko grozdje obirala z obema rokama.

Ni odnehala!

»Gospa, prosim, če se pomaknete malo v levo, da še sam malo naberem, imam namreč bolno ženo in si je zaželela malo grozdja.«

»Ja, ja, sem rekla, da bom takoj!« in se ni premaknila.

Takoj sem videl, da grozdja ne bo več, sami peclji, na njih pa tu in tam kakšna jagoda. Na straneh spodnjih zabojčkov pa v vsakem za pest, na pol pomendranih jagod, vmes celo nekaj gnilih. Ko je končala z nabiranjem, je rekla: »Izvolite!«

Takrat sem videl njen obraz in v trenutku se mi je priskutila. Imela je bel obraz kot iz kaolina, s črnim svinčnikom narisane obrvi, veke so se modro lesketale, z maskaro zapacano namazane trepalnice so se na koncih lepile v grudice, spodnji del vek je bil zarisan s črto daleč proti sencam, na belih licih je izstopala umetno poudarjena rdečica, ustnice so bile namazane v živo rdeče in zgornja izrisana v srček. Groza!!!

Ta umetna lepota me je izrinila in mi pustila to grozdje. Ne, ta me pa ne bo! Ona ne!

Vzel sem vrečko, ki sem si jo že prej pripravil in začel vanjo basati vse tiste jagode, ki so ostale v zabojčkih in vse peclje. S polno vrečko sem šel k tehtnici, jo stehtal, nalepil listek s ceno in jo položil v voziček, tako kot je pred mano opravila gospa, ki se je med tem že počasi pomikala po trgovini in gledala po policah.

Ob maščevalnosti, ki se je nenadoma in nepričakovano razplamtela v meni, sem sklenil, da vrečki z grozdjem zamenjam takoj, ob prvi priložnosti, ki se mi bo ponudila. Seveda bi morala tudi gospa poskrbeti za to, da bom lahko izvedel namero. Vrečko z grozdjem je imela čisto na vrhu polnega vozička. Torej, ne bo problema. Samo previden moram biti, da me kdo drug ne vidi. Kaj bi si pa mislil? Nihče ne ve, da imam doma bolno ženo, ki verjetno že željno čaka na grozdje. In naj pridem domov brez grozdja? Ne, to pa ne! In ne!

Hodim počasi za njo in tudi jaz gledam po policah. Če bo kupila kruh, bo voziček pustila na sredini, saj z njim ne more do vitrine, ker je tam vrsta štirih žensk in en moški.

Dobro sem predvideval in to se je res zgodilo. Pustila je voziček pri policah z juhami, sama pa stopila h kruhu in gledala, kakšnega še imajo. Kar mimo drugih, ki so čakali na kruh, je prodajalko nekaj spraševala. Tisti trenutek sem pograbil svojo vrečko, jo dal v njen voziček, njeno pa vzel in položil v svojega. Z vso naglico sem se napotil proti blagajni. Spotoma sem vzel vrečko iz vozička, voziček pa pustil kar pri polici z ribjimi konzervami, da me ne bi oviral. Mudilo se mi je! Napotil sem se k prvi blagajni, kjer ni bilo gneče kot pri ostalih, gospa pred mano je pravkar plačevala.

Z blagajničarko sva se pozdravila, vzela je mojo vrečko z grozdjem, jo povlekla skozi čitalec in me vprašala: »Še kaj?«

»Hvala, nič drugega.«

Plačal sem in se z občutkom zmage odpravil v avto. Zunaj je bila že trda tema, ko sem peljal grozdje domov svoji bolni ženi.

Doma sem ga nekaj vzel iz vrečke, ga opral in do konca razpecljal, saj ga je do polovice že moja črna gospa v trgovini.

Z lepo barvno skledo, polno grozdnih jagod, sem stopil v spalnico in rekel: »Izvoli, to pojej, bolje se boš počutila, pa sladko je.«

»Kako si dober,« je rekla in se nasmehnila.

Jože Mahnič

Naključna srečanja in globlje povezave

Zapisek ob šestdesetletnici Župančičeve smrti

Najprej nekaj malega o Župančičevem svetovnem nazoru.

Kot mlad gimnazijec je zahajal v krožek Janeza Evangelista Kreka in prve pesmi objavljal v katoliških mladinskih listih. Kot dunajski visokošolec in bohem pa je postal bojevit glasnik svobodne in mogočne naraven ter ničejanski nasprotnik po njegovem črednega in plahega krščanstva. Za pesnikov najznačilnejši svetovni nazor bi najbrž mogli označiti intuitivno in spiritualno doživljanje gibanja in žarenja v vesolju, kakor ga je učil francoski filozof Henri Bergson. Neredko pa se je pesnik ob spominih na mladost in Kreka, ki ga je kot človeka in osebnost spoštoval vse življenje, vračal h krščanstvu. To se mu je dogajalo v raznih obdobjih življenja, med drugim tudi ob stikih s frančiškani, posebej s p. Hugolinom Sattnerjem.

Z namenom, da bi si pridobil trdnejšo podlago za študij, se je že po dveh letih šole v belokranjskem Dragatušu preselil v Novo mesto, tedaj z železnico še ne povezano s svetom, kjer je v letih 1886 – 1891 opravil tretji in četrti razred osnovne šole in prve tri razrede gimnazije. Obe šoli sta delovali v stari stavbi ob cerkvi sv. Lenarta in frančiškanskem samostanu, osnovna v njenem pritličju, gimnazija v obeh nadstropjih. Gimnazija je bila po programu prava klasična, saj je imela latinščino v vseh razredih, grščino pa od tretjega dalje. Sprva so jo vodili frančiškani, v Župančičevih letih pa je bila že laizirana, izmed redovnikov sta ostala le dva. P. Ladislav Hrovat je predaval slovenščino, p. Hugolin Sattner pa poučeval neobvezno petje, in sicer po dve uri na teden, najprej glasbeno teorijo in nato zborovsko petje, svoj predmet pa je kot obvezen poučeval tudi na osnovni šoli. Mladi Belokranjec je priljubljenega »Lacka« poslušal le eno leto, v drugi gimnaziji, p. Sattnerja pa skoraj ves čas bivanja v Novem mestu in se verjetno zato nanj bolj navezal. Pozneje je morda tudi pod vplivom njegove šole svojim otrokom ali v prijateljski druščini rad zapel ter vsebini ustrezno vnašal sprva nehote, kasneje pa zavestno zvočne prvine v svojo liriko.

Ko je minilo obdobje visokošolskega izobraževanja in umetniškega bohemstva v tujini ter so se Župančiču začele urejati gmotne razmere, je mogel misliti tudi na ustanovitev družine. V Ljubljani je najprej stanoval v mansardi na Wolfovi 6, nato z Ivanom Cankarjem vred na Rožniku in nazadnje pri Kesslerjevih na Bleiweisovi 3, vse na področju frančiškanske župnije Marijinega oznanjenja. Tako se je v tej cerkvi 22. septembra 1913 po opravljeni praksi v Pragi kot ljubljanski mestni arhivar oženil z učiteljico Ani Kessler. Za priči sta mu bila prijatelja Jože Bercè, profesor na ženski realni gimnaziji, in Anton Lajovic, sodnik in skladatelj. Po treh letih se je jeseni 1916 Oton Župančič z družino preselil na Dalmatinovo 1 s pogledom na Gosposvetsko cesto, kjer je ostal skoraj trideset let, do konca druge svetovne vojne.

*

Ko se je v prvi svetovni vojni grozljivo odprla soška fronta, so frančiškani na Sveti gori zaradi varnosti 25. maja 1915 takoimenovano milostno podobo Marije z Detetom prepeljali v Ljubljano, kjer je kot begunka našla zavetje v frančiškanski cerkvi. Že čez mesec dni, 25. junija, so Italijani s topovi porušili svetogorsko cerkev in samostan, ki sta v plamenih zagorela namesto za tiste dni običajnih kresov. V Ljubljani je milostna podoba naletela na gostoljubje in prošnje vse do konca vojne in miru med državami, do 9. oktobra 1921, dobrih šest let, ko so jo vrnili v Gorico in od tam 2. oktobra 1922 na Sveto goro, ki so jo za silo obnovili. Slovenist dr. Anton Breznik nas je dijake na škofijski gimnaziji v Šentvidu nad Ljubljano opozoril, da so opisane zemljepisne okoliščine in zgodovinski dogodki Otonu Župančiču pobudili pesem *Begunka pri zibeli*.

Pesem je nastala 10. septembra 1917, bila prvič objavljena isto leto v oktobrski številki Ljubljanskega zvona in končno 1920. leta v zbirki *V zarje Vidove*, kjer jo je pesnik uvrstil v razdelek socialnih in vojnih pesmi. Njena pokrajina je sredozemska zemlja z značilnima kulturama oljko in trto, svet Goriških Brd in Svete gore z vmesno Sočo. Mlada mati iz Brd pripoveduje svojemu otroku, da romata na Sveto goro, k sebi ju vabi Marija z Detetom, da bi skupaj živeli, skrbeli za svoja otroka in – v vojni pregnani –, sanjali o izgubljenem domu. Pesem prevevajo nežna materinska ljubezen, toplo sočutje do sočloveka, bridkost vojnega brezdomstva in močno religiozno zaupanje. Zanimiva je tudi njena vzporedna kompozicija:

poleg dvojih prizorišč, Brd in Svete gore, tudi dvojici mater in otrók, tuzemske in onstranske. Oblikovno jo sestavlja pet dokaj prostih in lahkotnih šestvrstičnih jambskih in rimanih kitic. Slog posnema ljudsko pesem, posebno v preprostosti in jasnosti izraza pa v sproščenih nagovorih in raznih ponavljalnih figurah (K meni, k meni, romarja!), deloma tudi v značilni epitetonezi (Zlata pala je stezà / preko polja ravnega).

Begunka pri zibeli

Jezušček med trtami,
Jezušček med oljkami,
ziblje ga Marija …
Zlata pala je stezà
preko polja ravnega,
dete, pojva k njima.
Kdo sva tujca in od kod?
K Jezusu na božjo pot
greva spreko Soče,
in k Mariji greva, z Brd
izpod oljk in izmed trt
romarja brez koče.
K meni, k meni, romarja!
Kar iskala, sta našlà:
Jezusa, Marijo,
v Betlehemu sredi trt,
sredi oljk kot sredi Brd
tiho domačijo.
K meni, k meni, romarja!
Kar iskala, sta našlà:
bomo skup živeli,
bova skupaj sanjali,
zibelke poganjali,
si o domu peli …
Mati božja objema me,
Jezušček prižema te –
Joj, saj smo si znanci:
Midva z Brd, in onadva
s Svete gore sta doma,
z doma vsi pregnanci …

Že prej pa je nastala neka druga pesem, bila v Ljubljanskem zvonu leta 1917 tudi prej priobčena kakor *Begunka pri zibeli*, toda v zbirki *V zarje Vidove* jo je avtor uvrstil tik za njo. Ima sorodno vsebino, a je od štirih oseb razširjena na narodno skupnost, Oton Župančič ji je dal naslov *Goriškim izgnancem*. Najprej spet nakaže značilnosti tamkajšnje pokrajine: duh po rožmarinu in breskvah ter šumljanje skoznjo tekoče Soče, zatem predstavi cerkve – božja pota v tej pokrajini in končno daljni sončni Rim kot središče krščanstva, ki smo se mu Slovenci spoštljivo poklonili, a hkrati nismo utonili v romanskem morju in smo si tudi ohranili narodno samozavest in individualnost. V tehničnem pogledu se ta pesem močno razlikuje od prej označene: oblikovana je strnjeno, brez kitic in v prostem stihu; v njej tudi naletimo na izbrana, bleščeča simbola, školjko bisernico za Sočo ter čudežno monštranco za Cerkev in vero, ki umetnino delata za bralca teže dostopno od prejšnje pesmi. Objavljena naj bi bila v zborniku Slovenski begunski koledar, v

Komisija za ocenjevanje zvonov: Oton Župančič, Gregorij Rožman (?), Matija Tomc, Kogovšek (?), Aljančič, p. Hugolin Sattner in Franc Kimovec - verjetno v Šentvidu nad Ljubljano, okoli leta 1928

socialno podporo goriškim beguncem naj bi ga financiral tamkajšnji deželni odbor, a iz spletkarsko cenzurnih razlogov ni izšel.

*

V pesnikovi zapuščini se je ohranil doslej edini znani primer fotografije konkretne komisije strokovnjakov za ocenjevanje in odobritev zvonov. Na dvorišču livarne, bržkone šentviške, sedijo ob mizi od desne proti levi kanonik Franc Kimovec, frančiškana p. Hugolin Sattner in eden od treh bratov Aljančičev, neznanec (verjetno lastnik livarne), profesor Matija Tomc, neugotovljivi duhovnik in pesnik Oton Župančič, torej predvsem glasbeniki skladatelji in besedni umetnik s pretanjenim posluhom. Za kraj, kamor so bili zvonovi namenjeni, in za leto dogajanja zanesljivo ne vemo, ker o tem ne obstaja nikakršno poročilo. Morda je šlo za kolavdacijsko komisijo štirih novih šmarnogorskih zvonov, uglašenih na glasove a, cis, e, fis, največji tehta kar tri tone in pol. »Glasbeni in livarski strokovnjaki so se izkazali o njih kar najpovoljneje, prav posebno pa ugaja vsem mogočni véliki zvon,« je 28. julija 1928 poročal dnevnik Slovenec, slovesnost prevoza in umeščanja zvonov pa je potekala teden dni prej. Tedaj sta se torej, Župančič in p. Sattner, kolikor vemo, srečala drugič, a le za krajši čas.

Jesen in zimo v letih 1933 in 1934 je pesnik preživel na bolniškem dopustu, ki pa se mu je tudi takrat po pravilu spremenil v izvirno ustvarjanje, prevajanje in korekture, za spremembo tudi v risanje pokrajine v gradiču Koča vas pri Ložu na Notranjskem. Na področju izvirne lirike je pripravljal zbirko *Med ostrnicami* (ostrnice so notranjski in dolenjski izraz za kope žitaric ali sena) ter njen večji del objavil v treh obrokih v Ljubljanskem zvonu leta 1934. Med neobjavljenimi je v zapuščini ostala pesem, posvečena spoštovanemu učitelju glasbe iz novomeških let, z mislijo nanj so se verjetno družili spomini na lastno mladost.

V Ljubljani sta si bila skoraj soseda, ko je Župančič stanoval na Dalmatinovi 1, p. Sattner pa je bival pri frančiškanih ob Tromostovju. Četrt stoletja je vodil župnijo, postavil poslopje za knjižnico in do dognanosti spopolnil orgle; pesnik ga je poznal kot uglednega skladatelja in zborovodja. Cenil ga je kot skladatelja cerkvenih in posvetnih pesmi, oratorija *Assumptio beatae Mariae virginis*, več kantat na Gregorčičeva besedila in opere na Pregljev libreto *Tajda*. Spoštoval ga je tudi kot slovečega zborovodja frančiškanske cerkve, ki je bil »vsako nedeljo na koru in dirigiral z njemu svojstvenim mirom« (Cvetje z vrtov sv. Frančiška, 1934) ter svoj zbor, ob slovesnostih pomnožen z orkestrom, dvignil na visoko profesionalno raven.

Ko je Župančič 21. aprila 1934 dopoldne v Koči vasi pregledoval prispelo pošto, je v Jutru zagledal fotografijo, kako si p. Sattner z meniško haljo zagrinja srce in se tako zapira pred zunanjim svetom, že prejšnjega dne pa je v istem dnevniku in v Slovenskem narodu bral, kako je dan pred smrtjo v agoniji samodejno dirigiral ter pri tem krotil bučni in disonančni orkester in prosil zbor, naj pôje tiše. Na osnovi teh novinarskih poročil je zasnoval oblikovno tradicionalno, vsebinsko pa kar ekspresionistično besedno umetnino *Z obema je rokama zgrnil haljo* …, ki priča o globlji, duhovni povezavi med njim in pokojnim.

Z obema je rokama zgrnil haljo
nad srcem, vsemu svetu ga zaprl;
prisluškujoč v neznano nekam daljo,
kam se – v vesoljstvo, vase je zazrl?
Orgle bučijo – to ni božja slava.
Neubrano križa sleherni se zbor.
Struna se joče, piščál je hripava,
boben je boj, trobenta upor.
Ob samostanski zid hrup tega svéta
z neugnanimi valovi večno bije,
napeva, ki ob njem srcé spočije,
v samoto noče biti leta in leta.
Kar sama od sebe razzveni se cela,
po nji zagibljejo rahle peroti;
dihu, ki veje od njih, dahne naproti:
»Boš se mi zdaj, tišina, razodela?«
Nevidnih korov pesem ga obkroža.
»Tiše, o tiše!« prosi jo, ljubkuje,
z rokami dirigentskimi jo boža
in vzplava čéz sred svoje Aleluje …

Pesnik skuša podoživeti poslednje ure redovnika in zborovodja p. Sattnerja v njegovi samostanski celici. Zaprl se je v svoj hábit, haljo, in se zazrl vase, v svoje srce. Njegov zbor, tako se mu je zdelo, kakor vedno, poje neubrano, orgle in orkester donijo hrupno. Tudi nemir z ulice venomer kalí spokojnost samostana. Neprijetni zvoki tostranstva nenadoma izginejo, v celico prihajata komaj slišen šum peruti in blaga pesem »nevidnih korov«, zborovodja vzplava v osrečujočo tišino onstranstva. Za pesem s takšno vsebino je značilno razmerje v besedišču: glagoli, samostalniki in pridevniki, ki izražajo abstrakta, številčno prevladujejo nad tistimi, ki pomenijo konkretno. V oblikovnem pogledu gre za pet štirivrstičnih kitic, ki tečejo v močno sproščenem jambskem ritmu ter zvenijo z menjajočimi se in oklepajočimi rimami. Pri poskusu rekonstrukcije zbirke v knjigi *Med ostrnicami*, Slovenska matica 1978, sem kot njen urednik obravnavano pesem uvrstil z nekaterimi drugimi (*Naj koderkoli hodil sem*, *Filozof*, *Morska mesečina*) v drugi razdelek med filozofsko-religiozne.

Za pomoč pri iskanju virov in podatkov se zahvaljujem osebjema Slovanske knjižnice in Rokopisnega oddelka NUK, vodju Nadškofijskega arhiva dr. Francetu M. Dolinarju ter p. Vidu Lisjaku iz župnije Marijinega oznanjenja v Ljubljani.

France Pibernik

V navzkrižju pojmovanj

Gradišnikov Prostor in čas – ob petintridesetletnici »ukinitve«

Ob obsežnem leposlovnem, jezikovnem, publicističnem in zlasti prevajalskem delu Janeza Gradišnika smo morda nehote vse preveč pozabljali na njegova uredniška prizadevanja, saj je med drugim poskrbel za komentirane izdaje treh Kocbekovih knjig, in sicer *Svoboda in nujnost* (1974, 1989), *Pred viharjem*, 1980) in *Človek je utihnil* (1983), prav tako za izbor Udovičevih esejev *Brazda na vodi* (1993). Še posebej pa je nujno zapisati o njegovem deležu pri urejanju revije Prostor in čas (1969-1974).

Pobuda za nastanek revije Prostor in čas je vzniknila v hudi praznini, ki je nastala v slovenski literarni javnosti po ukinitvi revije Perspektive in po zamenjavi uredništev Sodobnosti ter Problemov. Zaradi navzkrižja uredniških konceptov so zunaj ostali avtorji različnih rodov in nazorskih usmeritev, zlasti zato, ker so se v tem obdobju očitneje pokazale velike razlike med vodilnimi osebnostmi, ki so bile doslej prikrite zaradi političnih pritiskov. Včasih so glede sodelovanja pri revijah odločale tudi zamere na osebni ravni. Toda čas se je kljub vsem mogočim zavoram premikal naprej. Ob vedno večji odprtosti znanih osebnosti z literarnega in znanstvenega področja so se skušali publicistično organizirati predvsem posamezniki, vendar na novi, širši, bolj demokratični nazorski osnovi.

Vodilni pobudnik nove revije je bil Drago Šega in dobil veliko podporo z izjavo, ki jo je podpisalo 62 kulturnikov. Drago Šega si je revijo zamislil kot čisto literarno in naj bi prevzel tudi uredništvo, medtem ko je večina želela imeti široko kulturno revijo. Iz tega razloga je Drago Šega odstopil in je uredništvo prevzel Janez Gradišnik. Ustanovni sestanek nove revije, ki je dobila naslov Prostor in čas, je bil 6. novembra 1968. Za urednika so potrdili Janeza Gradišnika, izdajateljski svet pa so sestavljali še Božidar Debenjak, Ervin Fritz, Vladimir Kavčič, Edvard Kocbek, Kajetan Kovič, Lino Legiša, Anton Slodnjak, Lojze Ude, Jože Udovič, France Vodnik, Fran Zwitter, v začasnem uredniškem odboru pa so bili Janez Dokler, Janez Gradišnik (glavni urednik), Vladimir Kavčič (odgovorni urednik), Vital Klabus, Jože Snoj in Nace Šumi.

Revija je sčasoma dobila državno subvencijo, a občutno nižjo kot druge revije, zato je bilo za njeno redno izhajanje, vsako leto po šest dvojnih številk, rešilno, da je pomoč ponudil Jože Košar pri založbi Obzorja, ki ni poskrbela le za tisk, ampak je prevzela tudi založništvo in izdajateljstvo. Vse te zadeve je preko svojih znanstev urejal Janez Gradišnik, ki se je že od vsega začetka znašel v navzkrižju, saj so se na istem kraju zbrale različnosti značajev, ambicij in pojmovanj. Čeprav je bila revija v javnosti dobro sprejeta, za njen sijajni ovitek in notranji tipografski prelom je spočetka skrbel Grega Košak, so se kmalu pokazala prva medsebojna nasprotja in prvi izstopi, denimo Kajetana Koviča in Jožeta Snoja. To je mogoče videti pri spremembi uredništva ob nastopu drugega letnika, ko je deloval v naslednji sestavi: Božidar Debenjak, Janez Dokler, Ervin Fritz, Janez Gradišnik (glavni in odgovorni urednik), Vladimir Kavčič, Edvard Kocbek, Lino Legiša, Jože Mahnič, France Pibernik in Denis Poniž. Janez Gradišnik je s svojo uredniško in človeško odprtostjo vabil najširši krog sodelavcev. Tako mu je v revijo uspelo privabiti mnoga imena, kar ji je dajalo legitimacijo nove demokratičnosti, vendar revija v leposlovnem delu dolgo ni mogla najti samosvoje usmeritve, svojega prepoznavnega profila, veliko bolj ji je to uspevalo v publicističnem delu, ker so tam pisci odpirali aktualne probleme, ki jih druge revijo niso tvegale. Janez Gradišnik se je trudil, da bi revija prinašala zanimivosti iz svetovnega prostora, poskrbel je za objave prvih prevodov nekaterih velikih literarnih imen, kot so Gabriel García Márquez, Mihail Bulgakov, Günther Grass, Hermann Broch, ali za prve tehtnejše informacije o njih. Odprl je polemiko z namenom, da omogoči dialog različnih imen in strani. Pritegnil je Primorca Alojza Rebulo in izseljenca Vladimirja Truhlarja.

Janez Gradišnik je dejansko urednikoval v svojem stanovanju in od tam vzdrževal telefonske in pisne zveze s sodelavci, spodbujal, miril in poravnaval, kjer je bilo treba, zlasti v notranjih sporih. Ker so temeljno jedro sestavljali avtorji starejših generacij, predvsem nekdanjih krščanskih socialistov in zarjanov, je nuj-

no prihajalo do nasprotij z mlajšimi, zlasti levičarsko orientiranimi, kot je bil Vladimir Kavčič, ki naj bi neuradno skrbel za idejno ravnovesje. Napeto ozračje je nastalo ob objavljanju Kavčičevega *Zapisnika* ali ob sporu med Edvardom Kocbekom in Božidarjem Debenjakom. Janezu Gradišniku ni bilo lahko krmariti med temi čermi, toda s svojo umirjeno, trezno naravo je vendarle revijo vodil naprej in bi jo tudi še dolgo, ko bi se nad njo v petem letu izhajanja ne zgrnile tegobe ideološko-politične narave, ko se je v začetku sedemdesetih let politični kurz začel radikalno ostriti in je bilo prostora za reševanje revije vsak dan manj.

Glede Gradišnikovega deleža pri urejanju in izhajanju Prostora in časa morem in smem kaj zapisati tudi zaradi lastne izkušnje, saj mi je sodelovanje pri tej reviji navrglo nepričakovane možnosti objavljanja stvari, o katerih pred tem niti razmišljati nisem mogel. Predvsem pa se mi je odprl nesluten razvoj v več smereh in kmalu sem spoznal, da je to revija, ki mi je v usmeritvi resnično blizu. Na seznam povabljenih ob ustanovnem sestanku novembra 1968 sem bržkone prišel po Šegovi zaslugi, vendar me je Janez Gradišnik že takrat vključil v izdajateljski svet, še več, takoj se je obrnil name za sodelovanje, tako da je bil moj prvi sestavek objavljen že v prvi številki. Najino sodelovanje se je naglo krepilo in posameznih pogovorov, pa tudi iz njegovih pisem sem sproti spoznaval ključne probleme, ki so zadevali izdajanje posameznih številk. Njegova uredniška narava, ki ji je šlo zato, da bi poskus nove revije vendarle prebil ideološko blokado dotedanjega stanja na Slovenskem tudi v območju krščanske misli, je imela izreden občutek za stike s sodelavci. Ob vsem delu z zbiranjem in urejanjem gradiva, z vsemi opravki v tiskarni in z vsemi sestanki in sejami si je vzel čas in napisal na stotine dopisov in pisem na vse strani, vse z namenom, da bi obdržal čim več sodelavcev, s katerimi bi lahko sestavil vsako naslednjo številko.

Ko sem po vseh teh letih ponovno pregledal njegova pisma, sem se samo čudil, kako si je mogel vzeti toliko časa, da mi je v šestih letih napisal čez sto pisem in krajših obvestil, ob dejstvu, da sem bil samo eden od številnih sodelavcev. Stalno me je obveščal o poteku svojega dela, o posameznih uredniških zapletih in gmotnih težavah, mi predlagal knjige za recenzije, se pa tudi zavzel za moja stališča, zlasti v polemiki z Jožetom Toporišičem, prav tako mi je dal prostor, da sem objavljal serijo svojih dopisovanj s pesniki, serijo, ki mi je ob lastni izkušnji utirala pot v literarnozgodovinsko raziskovanje za naslednja obdobja.

Čeprav so Vlado Kavčič, Božidar Debenjak, Lojze Ude občasno tudi uradno prevzemali funkcijo odgovornega urednika in zlasti v zgodnji dobi prebirali prispevke – Jože Udovič je bil nepodpisani urednik poezije –, je večina dela in opravkov slonela na Gra-

dišnikovih ramah. Nujno moram zapisati, da je bilo dela z revijo za redno zaposlitev, tako da je Janez Gradišnik domala ves čas moral posvetiti Prostoru in času. O tem je pozneje zapisal: *Meni osebno je šestletno vztrajanje na mestu glavnega urednika revije prineslo neljubo spoznanje, da to mesto terja celega človeka. Če namreč urednik hoče, da celotno delovanje pri reviji poteka kolikor toliko v redu in brez večjih spodrsljajev, mora velik del opravil, ki bi si jih morali razdeliti vsi uredniki, opraviti sam, sicer ne bo opravljeno. Mogoče sem bil premalo spreten in premalo izkušen, da bi bil znal dela pravično razdeliti, vsekakor pa v tistih šestih letih nisem imel skoraj nič časa zase in, recimo, nisem prevedel nobenega literarnega dela, kar je bil moj poklic in kajpada tudi zaslužek, ki ga honorar pri Prostoru in času nikakor ni mogel zamenjati.*

Prostor in čas si je pridobil sorazmerno dovolj somišljenikov in bralcev, doživljali smo prijazne, konstruktivne kritične zapise, a tudi negativne. Še več. Jože Javoršek, takrat zelo dejaven publicist v dnevniku Delo, je uprizarjal pravo sovražno gonjo proti reviji in še posebej osebno zoper urednika Janeza Gradišnika. Njegovi preganjavski spisi so izhajali celo v knjigah, prvič se je Janeza Gradišnika lotil v *Samotnem jezdecu* (1973), potem pa je zadevo stopnjeval in sklenil v posebni knjigi z naslovom *Pičevci*, s podnaslovom Jesenski dnevnik 1974. Težko je razumeti tak Javoršков uničevalski pohod, da pa je bila revija zaradi svoje drugačnosti in kritičnosti trn v peti takratni oblasti, je bilo tudi res, in ker se je politični kurz prav takrat hudo ostril, je bilo samo vprašanje časa, kdaj bodo revijo utišali.

Oblast je konec leta 1973 sprejela nov zakon, po katerem bi revija morala pridobiti ustanovitelja, denimo SZDL (Socialistična zveza delovnega ljudstva), tega pa ni dobila. Janez Gradišnik se je znova obrnil na založbo Obzorja, a ni uspel, prav tako ne pri Slovenski matici, čeprav je bil tam predsednik dr. Fran Zwitter. Po mnogih osebnih intervencijah na različnih forumih, zlasti pri Lenartu Šetincu, ki je vodil tiskovni svet pri republiški konferenci SZDL, je uvidel, da je odločitev o likvidaciji revije že bila sprejeta. Tudi zavzeta prizadevanja dr. Lojzeta Udeta, ki se je kot odgovorni urednik pisno in osebno obračal na Mitjo Ribičiča, niso prinesla rešitve. Janez Gradišnik je kot skrajno možno rešitev videl v osebnosti profesorja Slodnjaka, ki naj bi prevzel mesto glavnega urednika, a tudi s tem ni uspel.

Šesti letnik žal ni bil dokončan. Gradivo je od novembra 1974 čakalo v tiskarni. Časi so bile res napeti. Tisto leto so v Sovjetski zvezi aretirali Aleksandra Solženicina in ga izgnali iz domovine. Pri nas so septembra Draga Jančarja obtožili sovražne propagande in novembra obsodili na eno leto strogega zapora, marca 1975 je sledila afera z Edcardom Kocbekom zaradi tržaške brošure *Edvard Kocbek- pričevalec našega časa* (B. Pahor- A. Rebula). V takem ozračju ni bilo mogoče pričakovati kakšnih ugodnih izidov. Po mučnem čakanju in različnih intervencijah je končno julija izšla trojna (10, 11, 12) številka Prostora in časa, ki je po sosledju dogodkov žal bila tudi zadnja. Izdajateljski odbor je imel še več sej, toda zadeva je ostala nerazrešena. Gradišnik mi je sporočil, da je bilo obračanje izdajateljskega sveta na različne uradne forume in vplivne osebnosti napačno, ker smo se znašli v birokratskem mlinu, ki nas je počasi zmlel. Po njegovem bi že od vsega začetka morali pred vrhovni forum z odločno zahtevo: če ste za tako revijo, kot jo izdajamo, potem nam to omogočite, če niste, jo ukinite. Tako pa se ni zgodilo nič. Izdajateljski svet je imel vsaj še dve seji in kot možna urednika predlagal Janeza Doklerja in Staneta Saksido, toda stvar je ostala v pat poziciji. Kar dovolj povedna je okoliščina, da je Gradišnik še 23. marca 1977 v pismu Antonu Slodnjaku omenjal, da do dejanske likvidacije revije sploh ni prišlo. Zato je del preostalega dokumentarnega gradiva ostal v Gradišnikovi zapuščini.

Ko po petintridesetih letih skušam opredeliti delež Janeza Gradišnika pri reviji Prostor in čas, smem zapisati: če so revijo Dejanje imenovali Kocbekovo Dejanje, potem bi Prostor in čas morali imenovati Gradišnikov Prostor in čas.

Vladimir Frantar

Razgibana kulturna doživetja

Sprehod skozi berlinske in newyorške glasbene hrame

Berlin in New York sta zanesljivo pomembni svetovni kulturni središči; nemška prestolnica je tudi ena redkih evropskih glasbenih metropol, ki ima – po združitvi obeh Nemčij –, kar tri operne hiše, New York pa je svojevrsten primer velemestnega mravljišča, v katerem je ogromno različnih nasprotij in kontrastov; morda v civiliziranem svetu nikjer nisem videl tolikšne revščine, toliko beračev, klošarjev in zanemarjenih, umazanih ulic ter hiš, obenem pa sem užival v neizmernem bogastvu številnih muzejev in galerij, glasbenih hramov pa v razkošju elegantnih rezidenc, v katerih sem se znašel največkrat po naključju.

Obisk Berlina me vedno znova navduši. Spominjam se časov, ko sem bil – po službeni televizijski dolžnosti –, pogosto v vzhodnem delu mesta, v Nemški demokratični republiki, kjer sem se največkrat počutil neudobno, a sem se vedno veselil zaključka potovanja, ko sem za nekaj dni privatno odšel še v Zahodni Berlin; tam sem užival na koncertih Berlinske filharmonije in na predstavah Nemške opere; najlepši spomin je ostal na pokojnega Pavarottija v eni njegovih najboljših vlog – Nemorina v Donizettijevem *Ljubezenskem napoju*.

Dandanes je drugače. Moje letalo je pristalo na sicer prenapolnjenem letališču Tegel (kako pust in neprijazen je bil včasih prihod na Schönefeld, posebej še, če sem priletel tja z vzhodnonemško družbo Interflug v ruskem tupoljevu!), našel sem prijeten majhen hotel zelo blizu nekoč zloglasne železniške postaje Zoo, od katere je z avtobusi ali lokalnimi vlaki vse tako blizu. Enkrat se odločim za Charlottenburg, drugič za izlet z ladjo po reki in kanalih, obvezno obiščem "muzejski otok", se sprehodim po imenitni aveniji Unter den Linden (Pod lipami) vse tja do Alexanderplatza; potem skočim še v Nikolajevo četrt (Nikolai-viertel), najstrejši mestni predel, ki so ga – kot Nemško državno opero –, začeli obnavljati že v času Vzhodne Nemčije. Prijetno se je sprehajati po bohemskem Prenzlauerbergu ali pa jo mahniti v eno od predmestij, recimo v Köpenick, ter celo do jezera Müggelsee, kjer sem si nekoč – po službeni dolžnosti –, v enem od najboljših tedanjih hotelov (po katerem so se sprehajali tudi ščurki) ves teden ogledoval vzhodnonemške televizijske drame, filme in nadaljevanjke. Gostitelji so bili presenečeni, ko sem se na koncu odločil kupiti priredbe Bertolta Brechta, Hansa Fallade, Theodora Fontaneja in nekaterih drugih "klasikov", nisem pa se zmenil za filmčke, ki so propagirali nemško-sovjetsko prijateljstvo in ljubezen med mladimi.

Včasih se odločim tudi za zmeraj prijetno jezero Wannsee, kjer je bila med drugo svetovno vojno pomembna konferenca o židovskem vprašanju, ali celo za privlačni Potsdam.

Vsako bivanje v Berlinu se mi zdi prekratko in tudi letos je napolnjeno s kulturnimi, predvsem z glasbenimi doživetji. Čez dan je treba na kakšno razstavo, a se je prijetno sprehoditi tudi po obnovljeni, dandanes elegantni ulici Friedrichstrasse. Ponavadi se zadržim v kakšni trgovini s ploščami, obvezno pa preživim vsaj kakšno uro v knjigarni Hugendubel, čeprav nemščina ni eden mojih "glavnih" jezikov. Tako je bilo tudi tokrat. A bil sem vesel, da sem blizu na novo zgrajenega Potsdamskega trga (tam so bila v času NDR minska polja) lahko obiskal razstavo del Salvadorja Dalija, enega velikanov svetovne umetnosti, mojstra surrealizma. Razstavljenih je več kot štiristo njegovih litografij, med katerimi je nekaj zanimivih ciklov, kot sta, na primer, *Božanska komedija* in *Carmen*, pa še dosti drugih.

Od treh opernih hiš sem izbral Komično opero, v kateri sem si ogledal dve novejši, zanimivi predstavi.

Nemška državna opera na aveniji Pod lipami in Nemška opera na Bismarckovi ulici v tistem času nista imeli na sporedu del, ki bi me posebej privlačila. Torej sem šel v Komično opero, ki ima – kot drugi dve –, bogato preteklost, in jo dobro poznam še iz časov Vzhodne Nemčije. Po zadnji svetovni vojni jo je zaznamoval Walter Felsenstein, znameniti režiser, ki je deloval skoraj tri desetletja in ustvaril celo vrsto zanimivih, sodobnih produkcij, obenem pa vzgojil naslednika; to je Harry Kupfer, ki je režiral veliko dobrih, originalnih predstav. Proslavil se je tudi zunaj Vzhodne Nemčije in režiral Wagnerjev *Nibelunški prstan*

celo v Bayreuthu. V njegovem obdobju je bila redna članica Komične opere tudi znana slovenska sopranistka Ana Pusar Jerič.

Kmalu po začetku novega tisočletja je postal novi glavni režiser in intendant Andreas Homoki in dva njegova izdelka sem si z veseljem ogledal.

Komična opera je vseskozi znana po vrsti sodobnih, izzivalnih in celo spotakljivih predstav. Spominjam se Mozartovega *Bega iz seraja* izpred nekaj let, ko je katalonski režiser Calixto Bieito postavil dogajanje kar v sodobni bordel z vsemi njegovimi značilnostmi in predmeti, tako da je starejše občinstvo kar sredi predstave z negodovanjem zapuščalo dvorano.

Homoki ne gre v takšne skrajnosti.

Od obeh predstav, ki sem ju tokrat videl (*Kavalir z rožo* ter *Vzpon in propad mesta Mahagonnyja*) je name napravila globlji vtis Straussova opera.

Kavalirja z rožo sem gledal nekajdesetkrat po vsem svetu, a prvič seveda v Ljubljani sredi petdesetih let v odlični izvedbi režiserja Hinka Leskovška in dirigenta Boga Leskovica s takratnimi najvidnejšimi pevci, kot so bili: Vanda Gerlovič (Maršalica), Vilma Bukovec (Oktavijan), Nada Vidmar (Zofija) in seveda Ladko Korošec kot komično-robati baron Ochs. Jasno, tokratna berlinska varianta je drugačna, posodobljena, očiščena vseh običajnih rokokojskih okraskov, kot se za Komično opero spodobi. Dirigent Friedeman Layer zanesljivo vodi profesionalni, ubrani orkester, scenograf Frank Philipp Schlössman in kostumograf Gideon Davey pa sta sledila režiserjevi ideji. Enotni scenski okvir so – za vsako dejanje –, doponjevali značilni dodatki, ki so nakazovali kraje dogajanja, od Maršaličine spalnice in sprejemnice v Faninalovi hiši do zakotne dunajske krčme, ki ji po domače rečejo pajzl (beisel), kjer se vsa zgodba razplete in konča. Straussova glasba in Hofmannsthalovo besedilo sta nedeljiva celota. Maršalica je strastna ljubimka in učiteljica ljubezni mlademu Oktavijanu, Zofija, čeprav v samostanu vzgojena mladenka iz bogate dunajske hiše, ni pohlevna, ampak je predrzna, jezikava najstnica, ki dobro ve, kaj hoče. Oktavijan je na videz uglajen, prikupen mladenič, ki se na hitro zaljublja, a je obenem samozavesten in nepopustljiv pri doseganju svojih ciljev.

"Slabši od Turkov in Hrvatov"

Najbolj standardna figura ostaja tudi pri Homokiju komični baron Ochs s svojo bando rokomavhov, ki se v Faninalovi hiši obnašajo kot tatinska, pijana razbojniška tolpa; zalezujejo in napadajo Faninalove služkinje, tako da jih ogorčeni majordom naznani kot bando, ki je "slabša od Turkov in Hrvatov" (no, lepa reč, tekstopisec, ugledni pesnik Hugo von Hofmannsthal že tedaj ni imel preveč lepega mnenja o naših "prijateljskih" sosedih!).

Edinstvena, že prav do karikature označena je pri Homokiju podoba Faninala, Zofijinega očeta, poplemenitenega meščana; primitivni bogataš je pripravljen žrtvovati hčerkino srečo in jo sili v zakon z nespodobnim Ochsom, samo da bi se prerinil v kroge pravega plemstva. Dobro mu sledi leitmetzerin (vzgojiteljica) Marjana, ki jo je režiser tako izpostavil, da je postala ena od poglavitnih oseb drugega dejanja.

Pevsko-igralska zasedba je zelo solidna. Skandinavka Solveig Kringelborn ni več najmlajša, a je zanesljiva pevka in dobra igralka. Svojo Maršalico doumeva v vseh drobnih odtenkih; na začetku je sproščena, kar razuzdana ljubimka, ki se s svojim fantom valja tako po postelji kot okrog nje, ko pa jo njen Hypolit spremeni v "starejšo" damo (čeprav ima le okrog trideset let), spozna "kruto" resnico, da je prestara za šestnajstletnega ljubimca, zato se mu – ne brez grenkobe –, odpove. Pevska izvedba Klingelbornove je zelo dobra in želim ji še veliko podobnih Maršalic. Mezzosopranistka Elisabeth Starzinger se dobro izkaže v vlogi Oktavijana; njen glas je bogat in trden, fantovsko obnašanje ji ne dela težav, nekaj zelo dobrih komičnih trenutkov pa prispeva v preobleki v služkinjo Mariandl; resnično je zabavna – predvsem v tretjem dejanju, ko se "opije". Sopranistka Brigitte Geller precizno izvaja vse zahtevne, vrtoglave višine, ki jih terja eksponirana vloga Zofije, igralsko pa sledi režiserju in se vživi v vlogo na videz boječe in pridne očkove punčke, ki pa je "pokrita rihta" in pokaže svoj pravi obraz, ko si hoče pridobiti svojega fanta. V vlogi barona Ochsa je zelo prepričljiv basist Jens Larsen. Poudarja svojo "kmetavzarsko" robatost, ki je tudi plemiški naslov ne more prikriti. Glasovno je močan in spominja na najboljše interprete, ki sem jih gledal v tej vlogi na svetovnih opernih odrih, od Karla Riderbuscha in Walterja Berryja do Kurta Molla. Imenitni karikaturi sta Klaus Kuttner kot Faninal in Miriam Meyer v vlogi Marjane; oba sta tudi pevsko nadvse prepričljiva. Kot italijanski intrigantski par Valzacchi-Annina se dobro uveljavljata Thomas Ebestein in Caren van Oijen, nastopajo pa še nekateri izvrstni epizodisti: Timothy Richards (pevec), Hans-Peter Scheiddeger (policijski komisar), Hans-Martin Nau (notar), Stephan Spiewok (krčmar) in drugi.

V Ljubljani je bilo bolje

In potem *Mahagonny*! Tudi to opero sem prvič videl v Ljubljani pred mnogimi desetletji, spet v odlični, inventivni režiji Hinka Leskovška in pod dirigentskim vodstvom Darijana Božiča, s tedanjimi prvimi pevci Ljubljanske opere, Vando Gerlovič, Manjo Mlejnik, Zlato Ognjanović, Mirom Brajnikom, Samom Smerkoljem, Danilom Merlakom … Opera je bila za Ljubljano novost, ker je izstopala iz

klasičnega repertoarja, bila je kabaretno obarvana, saj je glasbo – na besedilo Bertholta Brechta –, napisal Kurt Weill. Predstava v Berlinu je dobra, a se "vleče." Režiser Homoki je boljši v *Kavalirju z rožo* in tudi zdaj lahko ugotavljam, kako dober je bil tedaj naš Leskovšek. Ne le da je pripeljal na oder odsluženi avto, ampak je dejanje pošteno razgibal, ga zasnoval v modernem, kabaretnem stilu in naši pevci, vajeni v glavnem Verdija, Puccinija in Masseneta, so mu odlično sledili. Videti je bilo, da so uživali v svojih vlogah. Ne le solisti, tudi zbor. Spominjam se prihoda prostitutk pod Jennyjinim vodstvom (Ognjanovićeva je bila maskirana v črnko) in njihovega sproščenega izvajanja.

Vzpon in propad mesta Mahagonnyja je zgodba o metropoli, ki nastane sredi puščave (spominja me na Las Vegas); ustanovijo ga trije pobegli kaznjenci, naselijo pa ga z bogatimi rudarji, ki so polni zlata, z lahkimi dekleti in s podobnimi sumljivimi tipi. V mestu velja nekaj le tisti, ki ima denar; če ga zgubi, je "looser" in mora umreti. Taka usoda doleti tudi Jimmyja Mahoneyja, ki ne more plačati dolga, zato ga čaka smrt. Lastnica bordela Leokadja Begbick je neusmiljena. Niti izkušnja z orkanom, ki je grozil mestu, a se mu je ognil, je ne omehča. Jim mora umreti. A njegova smrt povzroči velike demonstracije in mesto končno propade.

Homoki je ustvaril duhovito predstavo, v kateri pa gre vse preveč po nemško "zares;" nisem občutil dovolj ironije in karakterizacija posameznih oseb je šibkejša, kot je bila nekoč v Ljubljani (opero sem gledal, med drugim, še v newyorški Metropolitanki in na festivalu v Salzburgu), a mi je ljubljanska postavitev ostala v najlepšem spominu. Če primerjam sicer zelo dobro veteranko Christiane Oertel v vlogi Leokadje Begbick z Vando Gerlovič in z Manjo Mlejnik, ki sta pri nas oblikovali to vlogo v alternaciji, moram zapisati, da sta jo mnogo bolje okarakterizirali in tudi njeni pevski interpretaciji nista bili slabši od berlinske. Tudi Jenny Noemi Nadelmann se ne more primerjati z našo Zlato Ognjanović, a priznati moram, da je Kor-Jan Duseljee mnogo boljši, igralsko in pevsko izrazitejši Jimmy kot naš Miro Brajnik. V stranskih, a pomembnih vlogah so v Brelinu imenitni Thomas Ebenstein kot Jakob Schmidt, Horst Lamnik – Bill in Carsten Sabrowski – Joe.

Privlačni in zanimivi New York

New York je seveda zmeraj zanimiv in privlačen. Na Manhattnu je mogoče videti vse, od neizmerne revščine do velikega bogastva, nakupovati je mogoče v trgovinah za dolar in devetindevetdeset centov, v številnih veleblagovnicah (najpopularnejša je še zmeraj Macy's) in v elitnih butikih, kjer lahko v pol ure zapraviš velike denarje.

Posamezni predeli imajo svoja obeležja in zelo dobro veš, kaj boš v kakšnem od njih našel: China Town, Soho, Chelsea, Little Italy, Greenwich Village, Times Square, Harlem … Sam se najrajše zadržujem severno od Dvainštiridesete ulice, okrog trga Times Square in gledališč na Broadwayju pa v Lincoln Centru ter okoli Centralnega parka in muzejev. Privlačita me tudi bohemska East in West Village, v Harlem pa ne grem niti podnevi, čeprav so mi rekli, da so se tam razmere spremenile in ni več tako nevarno.

Tokrat sem ponovno užival v čudoviti, bogati Frickovi zbirki in ob impresionistih v Metropolitanskem muzeju, obiskal pa sem tudi Morganov muzej in knjižnico, ki pa me nista tako navdušila kot Frick.

Z veseljem sem sprejel povabilo na predstavo nove drame Moisésa Kaufmanna *33 variacij* z Jane Fonda v glavni vlogi (Gledališče O'Neill na Broadwayju). Enainsedemdesetletna filmska igralka se je po šestinštiridesetih letih vrnila v gledališče in je zelo dobra. Igra glasbeno zgodovinarko, ki hoče odkrivati nove resnice o Ludvigu van Beethovnu in o njegovem delu, zato se odpravi – čeprav je bolna –, v njegov rojstni Bonn, kjer pod budnim očesom dokumentaristke (odlična Susan Kellermann) pregleduje stare arhive. Drama se mi je zdela bolj televizijska kot gledališka, v njej pa se istočasno izmenjujeta sedanjost in preteklost (simultano dogajanje): za rakom obolela Katherine Brandtova (Jane Fonda) s hčerko (Samantha Mathis) in mladim bolničarjem (igra ga Colin Hanks, sin popularnega Toma Hanksa) na eni strain, v sedanjosti pa sam Beethoven (Zach Grenier) skupaj z asistentom Schindlerjem (Erik Steele) in skladateljem valčkov Diabelijem (Don Amendolia) v letih 1918-23. Dramaturško nič novega, a zelo učinkovito. Delo nadgrajuje zelo dobra igra vseh nastopajočih.

Za Metropolitansko opero tokrat nisem imel dosti časa, ker sem za en dan odšel še v Filadelfijo. Žal si nisem mogel ogledati celotnega *Nibelunškega prstana* in Verdijevega *Trubadurja*, imel pa sem čas na večer, ko je bila na sporedu Rossinijeva *Pepelka*. Bile so le tri predstave in pri vzvišenih, mogočnih tiskovnih predstavnikih Meta tokrat ni bilo mogoče dobiti novinarske karte za "malega" pisača iz nepomembne Slovenije. Predstava je bila uradno razprodana, a so bile pred njo na voljo drage vstopnice po dvesto dolarjev in še čez pa stojišča. Ker nisem več takšen operni entuziast, da bi si kupoval drage vstopnice, pa tudi v Metu sem bil že dostikrat, sem se odločil, da bom skušal dobiti pred predstavo "karto več", ki bo stala največ petdeset dolarjev. Imel sem srečo. Pri prijaznem starejšem možaku sem jo dobil za najnižjo ceno, ki je možna za sedež – za petnajst dolarjev. Seveda sem sedel v "paradižu", kot se uradno imenuje "family circle" (galerija) in to čisto v redu – v zadnji vrsti. Bila je zanimiva izkušnja, saj sem sedel med pra-

vimi opernimi ljubitelji, ki jim je bila *Pepelka* le sproščen uvod v mnogo težji *Somrak bogov* (četrti del Wagnerjeve tetralogije), ki je bil na sporedu naslednji dan.

Akustika je bila odlična in razumel sem vsako besedo; opero seveda pojejo v italijanskem originalu in pred sabo sem imel napise v angleščini in v nemščini. Oder sem lepo videl v celoti, a bil je – s tolikšne višine –, pomanjšan in pevci so bili na njem kot marionete.

Predstavo v režiji Cesara Lievija (sceno in kostume je zasnoval Maurizio Balo) dirigira izkušeni Maurizio Benini, ki je pravi mojster za belkantistične, romantične in veristične opere. V naslovni vlogi briljira Elina Garanča, dandanes ena najuglednejših svetovnih mezzosopranistk, ki prihaja iz Latvije. Do zdaj je bila moja najboljša Pepelka tista na Salzburškem festivalu, ki jo je pripravil veliki režiser, scenograf in kostumograf Jean-Pierre Ponnelle z Agnes Baltsa in Franziscom Araizo v glavnih vlogah; no, tudi newyorška me je očarala. Garančeva je bila ljubka in odlično je pela, a največji aplavz je dobil temnopolti tenorist Lawrence Brownlee v vlogi princa Don Ramira; njega sem lani prvič videl v Seattlu v Bellinijevih *Puritancih*. Dober je tudi "legendarni" Alessandro Corbelli (nekoč mi ni bil tako všeč, saj se mi je zdela njegova komika "presuha", premalo sočna) v vlogi zlobnega očeta don Magnifica. Presenetljivo dobra in originalna sta tudi Simone Alberghini – spogledljivi Dandini – ter John Relyea kot Alidoro. Obe hudobni sestri duhovito podajata Rachelle Durkin (Clorinda) in Patricia Risley (Tisbe).

Slavna latvijska mezzosopranistka Elina Garanča poje Angelino v Rossinijevi *Pepelki* v Metropolitanski operi v New Yorku

Kristina Preininger

Slavospev Mariji

Obnavljanje Langusovih mojstrovin v frančiškanski cerkvi Marijinega oznanjenja v Ljubljani ponuja natančnejšo umetnostno oznako

Cerkev tam stoji visoka
kloštra frančiškanskega.
Vidi se na zidu roka
malarja izvrstnega:
dokler cerkev ta bo stala
njega slavnost bo spričvala.

(Predzadnja kitica pesmi *Slava umetniku!, V čast domorodnemu malarju gosp. M. Langusu.* Objavljeno 2. aprila 1853 v *Novicah*, avtor neimenovan).

Matevža Langusa (Kamna Gorica, 9. septembra 1792 – Ljubljana, 21. oktobra 1855) poznamo danes predvsem kot portretnega kronista Prešernovega časa. Slikarsko kariero je resda začel v dvajsetih letih 19. stoletja kot modni portretist ljubljanskega meščanstva. Vendar so mu pravo osebno zadovoljstvo in ugled prinesla šele cerkvena naročila, ki so se zgoščala nekaj let pozneje. Slikal je oljne oltarne slike za župnijske in podružnične cerkve, zares proslavil pa se je v svojem času s slikanjem na svež omet – slikarsko tehniko, ki je bila po obsežnih baročnih poslikavah skorajda pozabljena. Langusove monumentalne freskantske podvige si še danes lahko ogledamo v romarski cerkvi Marijinega vnebovzetja na Šmarni gori in v bližnji cerkvi sv. Martina v Šmartnem pod Šmarno goro. Slabše berljiva je poslikava kupole ljubljanske stolnice sv. Nikolaja, najbolj neprizanesljiv pa je bil zob časa do najobsežnejše in hkrati najpomembnejše poslikave v frančiškanski cerkvi Marijinega oznanjenja v Ljubljani. Tam tečejo zadnja tri leta intenzivna restavratorska dela, ki nam postopoma ponovno odkrivajo dele Langusove poslednje velikopotezne freskantske poslikave. O restavratorskih posegih je bilo več zapisanega v zadnji številki revije Zvon, tokrat pa se ustavljamo ob umetnostnozgodovinski oznaki.

Matevž Langus je med naročniki slovel kot izredno marljiv in zanesljiv slikar. S slikanjem fresk se je lahko ukvarjal le v toplejših delih leta, pozimi pa je pretežno ustvarjal oljne slike. Delovne izkušnje si je v mladih letih pridobil kot soboslikar v delavnici celovškega slikarja Schreibersa, njegovi pomembnejši študijski postojanki pa sta bili v mladih letih Dunaj in Rim, kjer se je po mnenju Emilijana Cevca že lahko seznanil s fresko tehniko in sicer v krogu nemških slikarjev nazarencev. S slikanjem fresk se je ukvarjal zadnji dve desetletji svojega ustvarjanja. Preden se je v zgodnjih štiridesetih letih lotil zahtevnih freskantskih poslikav, je odpotoval še v München in Stuttgart.

Poslikava frančiškanske cerkve v Ljubljani pomeni vrhunec njegovih freskantskih stvaritev.

Matevž Langus je praktično zadnjih deset let svojega življenja posvetil poslikavi kora, kapel ter oboka cerkve, kot nam sporoča njegov podpis na koru ob orglah: *G: Fajmosther in Kluzharji so neutrudno skerbeli, in miloserzhni Dobrotniki so pomagali, de sim v Letu 1845. dve stranske Kapele od leta 1848 do Leta 1855. pa zelo Zerkev Smalal Matthäus Langus.*

Prvotna Langusova poslikava prezbiterijskega in ladijskega oboka frančiškanske cerkve danes ni več na ogled zaradi obnov oziroma preslikav Josepha Kastnerja in Josefa Kleinerta v letih 1896–1897 ter Mateja Sternena v letih 1935–1936. Josip Dostal je uspel s pomočjo treh ohranjenih osnutkov rekonstruirati izvirno zasnovo fresk. Tako vemo, da je bila osrednja tema obočnih fresk v prezbiteriju in ladji Marijino poveličanje.

Restavratorska dela, ki potekajo zdaj, zadevajo obnovo Langusovih poslikav stranskih kapel in so zaključena v drugi in tretji stranski kapeli na južni strani, ta čas pa se obnavljajo stenske poslikave v tretji stranski kapeli na severni strani. Stranske kapele so bile poslikane v skladu z njihovimi zavetniki. V vsaki so bili trije prizori: na obeh straneh oltarja in na stropu. Na evangeljski (severni) strani so slabo ohranjene freske v kapeli Svetih treh kraljev: na stropu Bog Oče med angeli, ob straneh pa angel, ki se v spanju prikaže Jožefu, in Simeon v templju. V kapeli Srca Jezusovega je bil na stropu naslikan Janez Krstnik, ki kaže

na Jezusa, ob straneh pa sta spremenjenje na gori in Jožefova smrt. V kapeli svetega Pashala Bajlonskega, ki se obnavlja, je Langus na stropu upodobil Nikolaja Tolentinskega v nebeški slavi, na straneh pa sta freski Marijina pot v tempelj in Rešitev vernih duš iz vic na priprošnjo sv. Nikolaja Tolentinskega in sv. Katarine Genovske. Na listni (južni) strani je Langus v kapeli svetega Frančiška Asiškega na stropu naslikal svetega Frančiška v nebeški slavi. V kapeli sv. Valentina, ki je že obnovljena, lahko spet vidimo na desni steni sv. Roka med bolniki, na levi pa sv. Karla Boromejskega, ki obhaja sv. Alojzija Gonzago. Na stropu se nam odkriva sv. Valentin v nebeški slavi s sv. Alojzijem Gonzago in angelom z lilijo in krono na levi ter redovnikom in sv. Rokom na desni strani. Prva kapela, ki je bila restavrirana, je kapela sv. Lucije, Apolonije in Agate, ki jo v nadaljevanju podrobneje predstavljam. Langus jo je izgotovil leta 1848, kot izpričuje odkrita signatura z datacijo v spodnjem desnem kotu na zahodni steni kapele.

Poslikana je vsa zidna in stropna površina kapele. Spodnje dele vseh treh sten je Langus poslikal kot marmorirane ploskve, ki se navzgor nadaljujejo v arhitekturno členjene površine. Na južni steni je na vsaki strani naslikal po eno iluzionistično poglabljajočo se nišo, ki se v zgornjem delu zaključuje s školjko. Nad njima je razvezal vitični okras z arabeskami, bršljanom in akantovjem. V grisailesu naslikano akantovje se razpne še na lunetno polje pod stropom. Na vrhu ga zaokroži medaljonski prizorček, na vsaki strani pospremljen s podobo sedečega angela.

Glavne figuralne prizore je Langus predstavil na vzhodni in zahodni steni kapele ter na stropu.

Oba prizora, tako tisti na vzhodni, kot tisti na zahodni steni, sta kompozicijsko dvodelna. Na zahodni steni sta v spodnjem delu kompozicije naslikani sv. Lucija in njena mati kot pobožni romarici na klasicistično zasnovanem grobu sv. Agate na Siciliji. Mučenka Agata se v spremstvu angelov in puttov prikazuje nad grobom, v zgornjem delu kompozicije. Z napisom v naslikani kartuši pod sliko je Langus tudi sam raztolmačil prizor: *S./ LUZIA IN NIENA/ MATI PER GROBU/ S AGATHE U MESTU/ KATANA*.

Na nasprotni, vzhodni steni je Langus osrednji motiv tako rekoč podnaslovil z napisom: *S./ MARIA MATI/ POMOZHNIZA ZELIGA/ KRISTIANSTUA*. V zgornjem delu je namreč upodobljena milostna podoba *Marija pomagaj,* ki jo angela držita pred spodaj zbranimi Ljubljančani: mladimi in starimi, materami z otroki, bolniki, romarji … in s frančiškanskim menihom, ki navzoče (in gledalce) opozarja na priprošnjiško vlogo Marije. Kompozicijo je Langus v osnovi povzel po oltarni sliki iz ljubljanske križevniške cerkve, ki jo je 1716 leta naslikal Johann Michael Rottmayr, po naročilu avstrijske cesarice Eleonore, vdove Leopolda I. Spremenil je predvsem spodnji del, kjer je kot pomoči potrebna zastopana pisana množica ljudi, zbranih pred razpoznavno veduto ljubljanskega gradu in frančiškanske cerkve.

Pogled na obnovljeno vzhodno stran kapele sv. Lucije, Apolonije in Agate v frančiskanski cerkvi Marijinega oznanjenja v Ljubljani.

Na stropu zavzema osrednje mesto blagodejna, na oblakih sedeča figura Marije z detetom v naročju. Dete polaga venec na glavo sv. Luciji, ki drži v rokah palmovo vejo (atribut mučeništva). Poleg nje se v prizoru poveličanja še enkrat pojavita na levi strani Agata (prepoznavna po odrezanih dojkah na pladnju, ki ga drži putto ob njej), na desni pa Apolonija, ki v levici drži svoj atribut (orodje mučeništva: klešče z zobom). Manjši figuralni prizor se pojavi še v medaljonu nad luneto. Prikazuje mučeništvo sv. Lucije, ki združuje več različic Lucijinega mučeništva.

Ikonografska izbira motivov je bila po eni strani zavezana starim patrocinijem kapel, po drugi strani pa kaže na izrazito priprošnjiško vlogo svetnic in posebej Marije. Marijanska motivika se tudi sicer pokaže kot rdeča nit Langusovega ustvarjanja. Posamezne upodobitve se začenši z najzgodnejšimi naročili za

oltarne slike v dvajsetih letih pojavljajo skozi vsa trideseta leta in v zadnjih petnajstih letih slikarjevega ustvarjanja kulminirajo v freskantskih monumentalnih celotah. Nenazadnje je bila sama frančiškanska cerkev posvečena Marijinemu oznanjenju. Pogosta marijanska ikonografija nas ne sme presenečati. Kot ugotavlja Lev Menaše, je bila simptomatična za cerkveno slikarstvo celotnega 19. stoletja. Razlogi za to tičijo v priljubljenosti in pomenu Marijinega kulta v širših časovnih in geografskih razsežnostih. Mati božja kot priprošnjica in posrednica pri Bogu je bila vseskozi priljubljena podoba čaščenja. Upodobitve Marije naj bi v skladu s težnjami Cerkve krepile vez z verniki. Zato je logično, da je bila ikonografija nezapletena in razumljiva na prvi pogled. Nedvoumnost in nazornost slikarskih sporočil je bila v Langusovi poslikavi kapel frančiškanske cerkve podkrepljena celo s podnapisi.

Tudi pri upodabljanju svetnic Lucije, Apolonije in Agate je Langus sledil sodobnim nazarenskim načelom. Vsebinski poudarek predstavitve je na poveličanju oziroma zamaknjenju izbranih svetnic. Samostojne prizore okrutnih mučeništev, ki so bili razširjeni v baroku, je skrčil na droben, pojasnjevalni medaljonski prizor s sv. Lucijo, ki je tudi v odmeri prostora podrejen triumfalnim podobam poveličank.

Poučnost likovnih del in približevanje vsebine vernikom sta bili med izraženimi zahtevami prenoviteljskih slikarjev nazarencev. V oblikovnem pogledu so se zgledovali po delih božanskega Rafaela in drugih zgodnjerenesančnih mojstrov. Njihova dela preveva monumentalnost, umirjenost, skladnost, zadržana čustvenost in poudarjena milina svetniških likov, posebej Marije. V Langusovem opusu sledimo nazarenskim vplivom od štiridesetih let devetnajstega stoletja naprej. Razkrivajo jih tudi obnovljene freske v kapeli svetnic Lucije, Apolonije in Agate, zlasti v karakteristični barvni lestvici z obilico vijoličastih in okrastih tonov in v kompozicijah, ki so urejene po načelu simetrije, tako da prevladuje vtis statičnosti in monumentalnosti. Poudarjeno plastično oblikovanje draperije svetnic, s svetlimi nanosi na vrhovih gub ter spokojni rdečelični obrazi z zašiljeno bradico, ravnim nosom, temnimi široko odprtimi očmi, srčastimi ustnicami in rahlo valovitimi, dolgimi pšeničnimi lasmi ohranjajo nekaj rafaelovske elegance. Med Langusove prepoznavne slikarske obraze sodijo tudi igrivo ljubki, kodrolasi putti s presenetljivo živimi, otroško iskrivimi očmi in adolescentni, v gibih gracilno elegantni angeli. Pojavljajo se kot stalni spremljevalci v Langusovem naslikanem svetu svetopisemskih podob, ki je ugajal širokemu krogu vernikov.

V posameznih kompozicijskih zasnovah pa se Langus vendarle ni mogel izogniti baročnim prototipom. Medtem ko sta stenska prizora predstavljena kot sliki, ki ju uokvirjata razkošna zlata okvirja, je dogajanje na stropu vsaj deloma prikazano v smislu baročnih iluzionističnih shem z odprtim stropom. Na baročne iluzionistične vzore spominjajo tudi štirje lebdeči putti s cvetnimi kitami v sferičnih vogalnih poljih in oba kartušasto uokvirjena okulusa med njimi, kjer so naslikani angeli ali operutničene angelske glavice. Tudi kompozicijska dvodelnost stenskih fresk je odmev baročnih zemeljsko-nebeških delitev prizorišča. Vendar s freskami poslikana kapela svetnic Lucije, Apolonije in Agate kot celota odraža precejšnjo mero novih slikarskih predstav, ki so povsem nasprotne patetično razgibanim baročnim idealom. Posebej sodoben je želel biti slikar z vključeno ljubljansko veduto na vzhodni steni, kjer se znajdejo tudi njegovi someščani. To je stvarni moment kot odraz takratnega časa, ki ga je pred tem uresničil že na šmarnogorskih obočnih freskah, le da je v frančiškanski kapeli natančno realistično definiral tudi podobo Ljubljane s frančiškansko cerkvijo v ozadju. Tako se zdi, da je Langus ravno s to fresko zaobjel nekaj temeljnih značilnosti svojega ustvarjanja: svojo posebno naklonjenost Marijinemu kultu in frančiškanom, v oblikovnem smislu pa spoštovanje starejše baročne tradicije in sprejemanje aktualnih nazarenskih idealov.

Boris Gorupič

Likovna dela starejših civilizacij

V prostorih Cankarjevega doma v Ljubljani bo še skoraj celoten julij postavljena razstava starih kultur iz Srednje Amerike. Razstava z naslovom Mehika pred Kolumbom nam predstavlja več likovnih del, ki so nastala v času pr. Kr. in v obdobju, ki ga pri nas imenujemo pozni srednji vek, pri njih pa so se razvile pomembne civilizacije.

Ko so hodili zahodni antropologi v dvajsetem stoletju, kakor raziskujejo še zdaj, po najrazličnejših neznanih deželah, so tam srečevali mnoga ljudstva, o katerih je bilo zelo malo znanega. Mnoga od njih so bila stoletja ali še več v precejšnji izolaciji in so imela neprimerno manj stikov z drugimi ljudstvi in s kulturami kot na primer območja, iz katerih so prišli omenjeni raziskovalci. Zaradi prepričanj ljudstev Srednje Amerike, ki so izhajala iz izkušenj, ali pa tudi zaradi naravnih preprek (morje, gorstvo, puščava) so bili odmaknjeni od ostalega človeštva. Zavoljo pomanjkanja komunikacij, pretoka dobrin, različnih novosti, so se takšne odmaknjene družbe bistveno počasneje, oziroma nekoliko po svoje razvijale. Niso bile toliko dostopne za socialne, organizacijske ali tehnične izboljšave in so skoraj brez večjih sprememb vztrajale na postopkih, ki so jih uporabljali njihovi davni predniki. Ko so do teh ljudstev prišli zahodnjaki, so mnogokrat presenečeno ugotavljali, da imajo pred sabo ljudi, zelo podobne tistim, ki so prebivali v obdobju prazgodovine. Način prehranjevanja, bivališča, običaji, orodja in seveda tudi likovna umetnost so bili presenetljivo podobni tistim sledovom, ki so na drugih, raziskanih ozemljih ostali za prebivalci iz daljne zgodovine. Zato so raziskovanja teh ljudstev postala zelo aktualna za razumevanje prazgodovine, njenih značilnosti in kulture. Seveda pa bi bilo preveč poenostavljeno in netočno, če bi preprosto enačili te kulture iz našega časa s prazgodovinskimi in v njih dobesedno prepoznavali značilnosti naših prednikov. Gre preprosto za to, da se posamezni družbeni segmenti že stoletja, mogoče tudi tisočletja niso bistveno spreminjali, ker za takšne spremembe ni bilo pravih razlogov. Prostor Mehike v času pred odkritjem Evropejcev je imel razvite civilizacije in ni primerljiv s prazgodovinskimi družbami, vendar v nekaterih predelih Amerike še danes prebivajo skupine, ki pa so na takšni stopnji.

Teorija o izvoru ameriških Indijancev pravi, da so to potomci severovzhodnih azijskih plemen, ki so preko Beringove ožine, ki je bila v različnih obdobjih kopna (nazadnje pred približno 20 000 leti) in prehodna, prišli peš na ameriški kontinent in se tam postopoma širili. Velika verjetnost je, da bi se sicer proti zahodu, v današnji evropski prostor, vendar pa sta se jim zdela težko prehoden Ural in nezanimive stepe verjetno težja izbira. Gre le za en primer, ki nam pove, kako obsežne selitve so potekale v daljni preteklosti že pred novejšimi kolonialisti. Res pa je, da so bila ta potovanja praviloma enosmerna in da so se etnične skupine, plemena, njihovi člani selili iz enega področja na drugega, nazaj pa se niso vračali. Najbolj bogate civilizacije v različnih časovnih obdobjih so se razvile na prostoru Srednje Amerike, predvsem poznamo Maje in Azteke. Razvili so zanimivo arhitekturo, kiparstvo, imeli pa so še mnoge civilizacijske dosežke, med ostalimi pisavo. Razstava ima likovni značaj in predstavlja predvsem kiparstvo. Kot je že bilo prej omenjeno se starejše kulture na različnih kontinentih med sabo razlikujejo, a imajo hkrati mnoge sorodnosti, kar nam govori o skupnem izvoru, ki pa je pomaknjen daleč v preteklost. Prav tako ne moremo njihova likovna dela neposredno primerjati s tistimi slogovnimi smermi, kijih poznamo v naših družbah iz preteklosti, pač pa jih gre razumeti v skladu z njihovim razvojem. Vsekakor zanimiva razstava, ena takšnih, ki jih ni mnogo pri nas in nam veliko pove o zgodovini.

Marijan Smolik

Pota mašne knjige

P. Metod Turnšek in slovenski misal – na rob stoletnici književnikovega rojstva

Slovenska katoliška mladina je v času »mladinskega gibanja« v letih med svetovnima vojnama veliko brala o takoimenovanem liturgičnem gibanju v Avstriji in Nemčiji. Znani sta bili imeni p. Pija Parscha in Romana Guardinija. Slovenske verske revije so takrat podrobno poročale tudi o prevodih latinske mašne knjige *Rimskega misala*, kakor so npr. Nemci imeli svoj *Schottov misal*. Ponovno so slovenske liturgike spodbujali, naj bi tudi Slovenci dobili svoj prevod. Dolgo vrsto let so imeli na voljo samo glavne stalne mašne molitve v različnih molitvenikih, malo pred vojno je bilo teh molitev več v knjigi *Kristus kraljuje*. Iz teh knjižic so mogli brati v cerkvah vzporedno z mašnikovimi tihimi molitvami, zlasti ob delavnikih, saj smo pri nas ob nedeljah in praznikih med latinsko mašo raje peli domače cerkvene pesmi.

Dijaki, ki so se učili latinščino in stanovali v različnih dijaških zavodih, so lahko »spremljali« mašnika iz latinskega ročnega misala, zadnja leta pred vojno pa glasno sodelovali z njim tudi pri »izborni maši«.

Cistercijanski menihi so takrat v Stični izdajali liturgično revijo Božji vrelci, zato so se končno oni odločili, da bodo misal prevedli. Eden glavnih prevajalcev je bil p. Metod Turnšek, do natisa pa je prišlo v najmanj primernem vojnem času. Čeprav so v papirnici na Reki naročili tanek (biblični) papir, ga v tiskarno v Ljubljani zaradi vojnih razmer in kapitulacije Italije niso dobavili pravi čas. Za tiskanje so se kljub temu odločili in s tem knjigo rešili; zaradi navadnega papirja pa je *Rimski misal* leta 1944 izšel kot zelo debela knjiga. Takrat so ga lahko kupili samo v Ljubljani in še ponekod na Dolenjskem (v Ljubljanski pokrajini), ker pa so ga tiskali v nekoliko večji nakladi, ga je bilo mogoče nekaj časa po vojni tudi še kupiti. Ironija je hotela, da so za misal naročeni papir v tiskarni (takrat Ljudski, prej Jugoslovanski in še prej Katoliški), po vojni uporabili za natis uradnega sovjetskega Stalinovega partijskega učbenika *Zgodovine VKPb* / Vsezvezne komunistične partije boljševikov/.

Prevajalec misala p. Metod Turnšek se je leta 1945 umaknil na Koroško in tam poskrbel, da so leta 1961 pri obnovljeni Mohorjevi misal ponatisnili v lični obliki na tankem papirju. V tej izdaji je lahko vnesel prenovljene obrede velikega tedna, kakor je to določil papež Pij XII. To je pojasnil v uvodu, ki ga je podpisal na praznik stiške bazilike Žalostne Matere Božje, saj je tudi natis te izdaje dovolil takratni stiški opat. Zaradi državnih predpisov je bilo to knjigo zelo težko pretihotapiti v socialistično Slovenijo.

Kmalu potem je začel zasedati Drugi vatikanski cerkveni zbor, ki je v prvem dokumentu, leta 1963 o svetem bogoslužju, dovolil uporabo domačega jezika tudi pri maševanju. Škofje so prav ta prevod misala z odobritvijo iz Rima določili za maševanje, dokler niso pripravili preurejene mašne knjige. Leta 1965 je namreč v Ljubljani v založbi Zadruge katoliških duhovnikov izšla tretja izdaja Turnškovega misala, ki jo je glavni prevajalec predstavil julija 1964 na Rebrci na Koroškem, kjer je takrat bival. Za začasno uporabo pri oltarju so iz majhne knjige najprej povečevali molitve za posamezne dneve in jih vstavljali v veliki latinski misal.

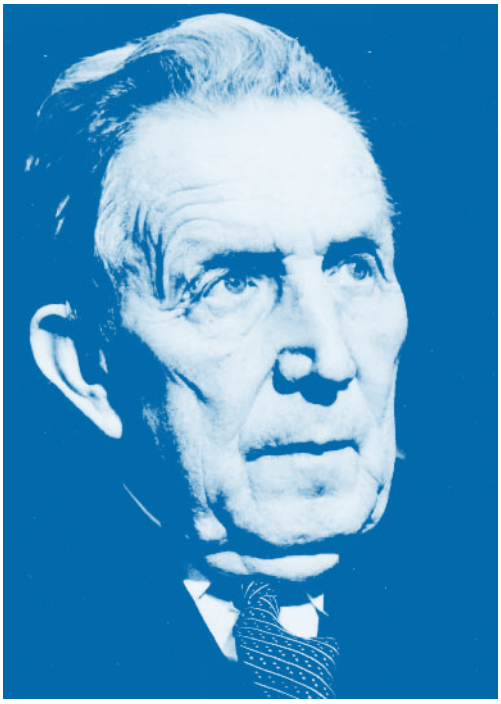
P. Turnšek je na Koroškem pripravil še kratko izdajo kot *Mali misal*, ki je v Celovcu izšel leta 1952 in 1964. Prav je, če se hvaležno spomnimo teh v zgodovini pomembnih liturgičnih knjig, vendar zdaj lahko mašujemo iz pokoncilsko urejenega velikega slovenskega *Rimskega misala*, ki je doslej izšel že dvakrat (1975 in 1992), v pripravi pa je tretja izdaja, ki bo na podlagi tretje latinske uradne izdaje nekoliko spremenjena.

Jože Horvat

Sodoben literarni razmišljevalec

Ob 110. obletnici Antona Slodnjaka

Trinajstega junija mineva 110-letnica rojstva Antona Slodnjaka (Bodkovci, 13. junij 1899 – Ljubljana, 13. marec 1983), velikega literarnega zgodovinarja in pisca nekaj »biografskih romanov« o slovenskih avtorjih. Seveda je bil Anton Slodnjak ob tem še marsikaj drugega, recimo srednješolski in nato univerzitetni profesor v Ljubljani, predaval je na tujih univerzah (Zagreb, Frankfurt ob Majni), bil pa je tudi urednik več pomembnih književnih zbirk domačih ustvarjalcev. Duhovno in kulturno je oblikoval cele generacije mladih, kot znanstveni raziskovalec slovenske literature pa afirmiral vrednote, do katerih je prišel s svojimi novimi ali drugačnimi vpogledi v ustvarjalnost naših piscev. Kot tak – inovativen v raziskavah in dojemanju avtorjev, literarnih del in literarnih tokov pri nas –, je vnašal kritičnega duha v literarno zgodovinopisje in se kot osebnost ni klanjal povojnim ideološkim in še kakšnim pritiskom – zaradi česa je, kot tudi nemalo drugih, plačal visok davek, saj so ga leta 1959 odstranili s Filozofske fakultete kot literarnega zgodovinarja zaradi »sporne znanstveno raziskovalne metode«.

Vsekakor, v Slodnjakovo delo bi bilo zelo zanimivo uperiti pogled posebno v tem času, ko se zdi, da je treba pomene posameznih del in posameznih avtorjev in seveda celih obdobij na novo preiskati in predstaviti. To se sicer dogaja, a vendarle prepočasi; so pa tu še druge zadrege; recimo, ko danes literatura v osrednjih medijih izgublja svoje mesto, zlasti še, ker jo bojda nadomeščajo vsebine novih medijev, v luči katerih bledi vrednost tako literarne dediščine kot tudi sodobne literarne tvornosti, bi določene sestavine Slodnjakovih presoj lahko prispevale k občutljivejši in bolj odprti javni zavesti o literarnem ustvarjanju. V svojem dojemanju literature je bil namreč precej drugačen od svojih kolegov - literarnih zgodovinarjev, prav v tem pa je njegova izzivalnost s prvinami, ki utegnejo biti aktualne. Sicer je kljub temu marsikaj njegovega vgrajeno v vrednostni kanon slovenske literature (prim. obsežno študijo druge polovice 19. stoletja v Matičini *Zgodovini slovenskega slovstva*), toda marsikaj čaka na ponoven pregled ali ponovno branje, kot so npr. duhovna samobitnost Slovencev, periodizacija literarne zgodovine, pokrajinski vidik ustvarjanja, promocija slovenske literature v tujih jezikih, njegova kulturno-politična drža itd., itd. Pri tem ne mislim le na nekritično branje, marveč na branje, ki na podlagi prebranega lahko oblikuje nove zaključke in spoznanja. Spodbud za to je v Slodnjaku veliko.

Kdor bi se polotil tovrstnega dela, bi mu lahko pomagala tudi nova knjiga o njem, ki je izšla pred časom (pri Slovenski matici, 2007), napisal pa jo je ugledni literarni raziskovalec in pesnik France Pibernik. To je »večplastna« monografija, v kateri so zgoščen življenjepisni pregled, cela vrsta fotografij Slodnjakovih sodobnikov in sorodnikov (tudi rodne prleške pokrajine), posnetkov raznovrstnih dokumentov, ki govorijo o Antonu Slodnjaku v zvezi z njegovimi življenjskimi postajami in poglavitnimi dogodki, od rojstnega in krstnega lista do šolskih spričeval, dopisov raznih institucij in posameznikov ter seveda zapisnikov v zvezi z njegovo odstranitvijo s fakultete. France Pibernik je Slodnjakovo življenje razdelil na devet krajših razdelkov, v katerih gre za kratko, pisno in slikovno predstavitev življenja, šolanja, poklicne dejavnosti, tj. izjemno obsežnega

dela za literarno zgodovino in leposlovje, publicistike, njegovega odnosa do naroda in političnih dogodkov, uspehov, težav in odporov do njega itd. France Pibernik je temu dodal še zgoščeno »preglednico«, v kateri po kronološkem zaporedju navaja letnice Slodnjakovega življenja z najvažnejšimi biografskimi dogodki in poklicnimi dosežki, kot so med drugim izidi posameznih važnejših spisov in knjig, službe, družinski dogodki itd. Gre za razširjeni »seznam« bistvenega dogajanja, kakor je deloma opisano v uvodnih tekstih k vsakemu izmed omenjenih devetih »poglavij«, njegova velika vrednost pa je v kratki, izčrpni informaciji – in seveda hitri preglednosti Slodnjakovega nadvse bogatega življenja. Bistveni poudarki Pibernikovega prikaza so na Slodnjakovih študijskih poteh, literarno-znanstveno raziskovalni dejavnosti in pri tem na izrazitih delih, ki so v javnost prinašala novosti, to pa so recimo kritične ocene nekaterih del njegovih poklicnih kolegov, knjiga *Pregled slovenskega slovstva*, ki jo je za to vrsto pisanja izdal zelo mlad (1934), pa seveda v nemščini napisana *Zgodovina slovenske literature* (1958), ki ni bila všeč uradni ideologiji in se je bil Anton Slodnjak zaradi nje prisiljen upokojiti. Primeren poudarek je tudi na njegovem prešernoslovju in uredniškem delu pri izdaji klasikov – in kajpada njegovih romanih o Francetu Prešernu, Franu Levstiku in Ivanu Cankarju ter drugih proznih in dramskih poskusih, ki pa so nastajali nekako ob robu njegovih literarno zgodovinskih raziskav.

Nazadnje, čeprav bi lahko bilo rečeno na začetku: danes se jasno vidi, kako absurdni so bili očitki ideološko zaslepljene kulturnopolitične srenje v Slodnjakovem »sporu« s povojno oblastjo, ki ga je onemogočila kot predavatelja zaradi njegovih »antimarksističnih stališč« oziroma »nesodobnega znanstvenega pristopa.« Očitki so bili toliko bolj abotni, ker je Anton Slodnjak sodeloval z OF in bil med vojno večkrat aretiran; a notranje svoboden, vseskozi pokončen človek, kot je bil, je s svojo drugačnostjo – tako glede stroke kot vrednostne/nazorske usmeritve –, ostal moteč in nevaren za totalitarno misel, ki je nadzorovala vse, posebno intelektualce.

Zapisal sem, da v »dokumentarni monografiji«, kot je knjiga o Slodnjaku podnaslovljena, bralec sreča veliko zgodovinskih dokumentov, ki sicer najprej pričajo o njem in ilustrirajo njegovo delo, toda so več kot to: so tudi prikaz dobe, v kateri je živel, z mnogimi premalo znanimi ali celo neznanimi, tudi žalostnimi dejstvi (npr. pisni reprinti o njegovi »napačni« strokovnosti). V svoji domišljeni sestavi je monografija svojevrsten, dobrodošel priročnik za vse, ki jih zanimata slovenska literatura in njena zgodovina: v njem bo srečal velikega človeka in strokovnjaka, ki je vreden vsestranskega spoznavanja. Upajmo, da se bo v stroki pojavil še kdo, ki bo v Antonu Slodnjaku odkril literarnega razmišljevalca tudi za sodobni čas.

Tine Mlinarič

O transcendentnem

Kakšne so možnosti za presežno v delih sodobne slovenske literature?

– *Viktor Viskas, glavna oseba v* Pasjem tangu*, kratkih zgodbah Aleša Čara, pa je, kakor beremo, kadil in ob žametnem glasu Sade čakal, ali bo kaj padlo. Kak komet na avto, kaka luna na hišo, kako veselje na Viktorjevo glavo.*

Kaj mu je narediti, da ne bi bil zgolj ponavljalec vsakdanjih stvari, pač pa ustvarjalec šele prihajajočega in ne-poznanega? Sledil bi vetru, veter bi nosil vode, tako bi storil, prestol postavil na vodi in voda bi bila v vetru, na hrbtu vode vel duh – mar ni zapisano, da je v Pismu vel nad vodami!

Kot prebivalci Ura dobil sporočilo, klic, ukaz, zapustil domovino in se napotil v novo deželo (v svoj preobražen jaz).

Bi se na eno samo besedo odpravil v deželo, ki je ne pozna, ki ni pisana na njegovo kožo; izstopil iz svojih pasjih ritmov, s katerimi je hotel ihtavo, na robu histerične blaznosti osvojiti vse možne koordinate izkustvenega sveta, strnjene v formulo bežnih srečanj in naključnih trkov, v katerih so pravila zdrave pameti postranskega pomena?

Vendar je protagonist v *Pasjem tangu*, sprt s sabo in s svetom spet ubral ustaljeno pot. Zleknil se je na plahto, sicer namenjeno občutljivim mestnim psom in se prepustil cigareti in gledanju oblačkov.

Dr. Jože Ramovš v knjigi *Sto domačih zdravil za dušo in telo* v poglavju Antropohigiena omenjeno stanje povezuje s svojevrstno »umazanijo naših dni«, ko praznina življenja in hitrica, hlepenje po vsem in malodušje obenem, uničujejo življenje od spočetja do smrti.

Psihoterapevt Viktor Emil Frankl navaja še druge drže in jih imenuje kolektivne nevroze: improvizirano držo, ko ljudje iz dneva v dan žive sanjavo, brezskrbno, neodgovorno, nepremišljeno; fatalistično mišljenje, ko se počutijo popolnoma nemočne, za vse krivijo usodo, družbene razmere; kolektivistično držo, poistoveteno z vzorci družbe, s sistemom, časom, v katerem živijo.

Nas Viskasova zgodba postavlja pred transcendenco?

Že France Veber je bil mnenja, da literarna (umetniška) dela omogočajo ali celo izsiljujejo začutenje transcendence. Viskasova brezpotja iz *Pasjega tanga* sicer kažejo izrazito potencialno tendenco za prehod od vsebinsko znanega, empiričnega, do nečesa vsebinsko »neumljivega«, nadempiričnega. So zaradi tega transcendenčna?

Viskasove poti »na alkimističnem področju« ne simbolizira element cinober, do katerega se dospe z zaporednimi kalcinacijami, katerih posledica je sprostitev živega srebra. Menjavanje cinober - živo srebro je simbol smrti (padca) in možnost ponovnega rojstva (vstajanja iz brezna).

Za vrednostne principe se ne zmeni.

Kar pa je v znamenju *leva* (grobovi so z njim okrašeni), ki požre bika, simbolizira temeljno človeško preokupacijo k na novo izpolnjenemu jazu;

kar se v Pasjem tangu ne zgodi, saj so osebna vest, odgovornost, morala in metafizika za Čara (in novodobno generacijo literatov) obrobnega pomena;

se pa dogodi na poligonu novih literarnih in pomenskih možnosti, ki jih njegove (njihove) zgodbe na stežaj odpirajo. Zaradi »takega literarno lepega in novega« jih sicer smemo uvrstiti med transcendenčne, vendar v njih ne moremo prepoznati prisotnosti *radikalne transcendenčnosti,* ker le ta izhaja iz človekove najgloblje resničnosti. Iz sebstva.

Glavna oseba romana *Jakobova molitev* velja za »molilca par excellence«. *(Norec, prvič).* Vendar se je v času druge svetovne vojne, komunistične revolucije in poboja domobrancev njegova molitev razpustila v omotično negotovost, v brezsmiselni nič. *(Norec, drugič).*

»Ko jih je videl postreljene, poklane, pobešene, izgnane, sežgane …«

Merc je podal eno od najbolj realističnih literarnih pričevanj o grozotah druge svetovne vojne in po njej pripeljal do točke, ko pamet odstopi in se srce prekolje. Vanesa Matajc v spremni besedi položaj Jakoba Bena, ki konča v teharskem lagerju in postane še izobčenec iz katoliške Cerkve, komentira kot njegov največji poraz.

Po mojem prepričanju položaj duhovnika Jakoba, ki je končal v lagerju, ni brezizhoden, četudi je razklan, kar potrjuje njegova končna molitev:

»Kakor mučeniki, po strašni moriji …

preprosti izdajalci … nismo božje ljudstvo …

Treba je poklekniti in prositi za milost in pokoro,

ne v nebesih, na zemlji, med nami. To verjamem. Bog, verjamem …«

To pomeni nase vzeti zlo – da se zlo-činsko zamenja –, ker je poprej besnelo in grozilo drugim s smrtjo, bilo brezbožno v sebi in do vsakega drugače mislečega, moškega ali ženske, otroka … ga priganjalo v ječo ali smrt …

Jakob skozi religiozno izkušnjo stopi v svet lastnih dejanj. Rešuje se na rešetu človeške *imanentnosti,* ki postane njegovo orodje pravice ali preplavljajoč potok v času, ko se žito (oseba) trese na rešetu življenja in rešeto zadrži grešnike, da bi spustilo pravične – v cenitvi njihovih (naših) nravnih dejanj, ločilo dobro od zla.

Ker kar se *»samo«* daje na rešeto, se samo-spreobrača, zato pomeni samo-cenzuro, nepristransko sodbo, najbolj pravično in pošteno.

Sklep: v Merčevem romanu *Jakobova molitev* se ob »literarni transcendenci«, ki smo jo prepoznali že v Čarovem *Pasjem tangu* dogodi še taka, ki se realizira s navzočnostjo duhovne zavesti, oziroma duše.

Že Platon ugotavlja, da duša tistega človeka, ki želi pristno lepoto, ne zdrži pri »zgolj lepih telesih«, ampak od tam zbeži do »lepot duš« in se nato povzpne do vzroka »dušnih lepot«, in če je še kaj pred tem, se vzpne tudi do tega, dokler ne pride do prvega, ki je samo po sebi *Lépo.*

Govorimo

o *transcendenčni operaciji.* Dleto deluje na materijo. Duh na človeka. Odreagiraš?

Gorazd Kocijančič v eseju *Lépo kot glasnik* ponuja uzrtje lepega – da ne-lepo ne bi (p)ostalo končno. Kar je za udejanjanje lepega najrelevantnejše, je, da zaživi, ko njeno nasprotje (ne-lepo) neha učinkovati. Zaradi medsebojnih *substitucijskih* principov se manj vredno ukinja, da se more dogoditi plemenitejše, na način, da odmre ali se pa preobrazi v lepo. Med njima se razprede zaveza, katere simbol je žrtev; da bi postalo povišano, kar je bilo prvotno zadržano, saj se je bilo za dosego svojega cilja pripravljeno darovati.

Kako prihaja? Kdaj me obišče?

Ne vem za milostni trenutek, vendar verjamem vanj, da se zgodi takrat, ko so moji registri naravnani nanj. Tudi ponoči, da mi ni treba prižigati svetilke, ker je tako lepo pot slutiti,

se predati sili, ki me vodi skozi temo. Obišče me, četudi jo drugače poimenujem ali sploh nič ne rečem. Ključno je moje *sprejemanje*, saj me nagovarja: piši, Tine, po mojem nareku!

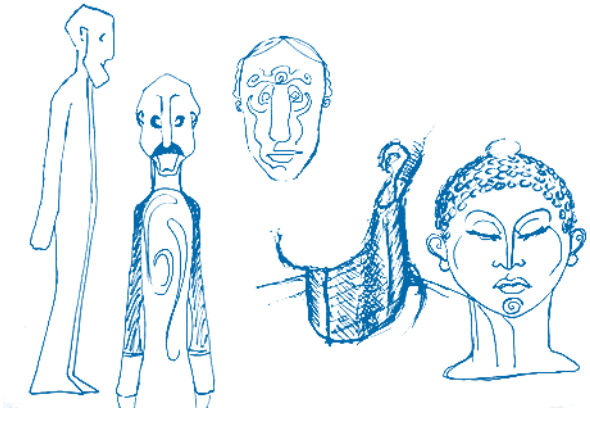
(Saj nič ne reče.). Gre vendar za način, ki si ga ne morem razložiti s svojimi možgani, pač se mu predam, kot se otrok pri sesanju na prsih predaja materi. Kaj bi? Dovolim, da »visoka postava« vstopi v majhno.

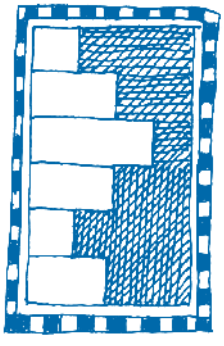
Ko pa nisem tak, gnetljiv, vlažen, mehak, elastičen, kreposten, voljan, se mi oddaljuje ...

Vsak k sebi sva tedaj. Predvsem moje intelektualno iskateljstvo rado zadene ob čeri, ne vem, zakaj, morda zato, ker ni šlo preko žrtvovanja poprejšnjega, da bi se lahko naselilo prihajajoče. Takrat sem nepopoln, povprečen, ne morem v celoti izvršiti svojega zemeljskega poslanstva, vsakdanje zaveze, naloge, projekta …

Božje poizkušam predvsem razumeti skozi sintagmo:« bodi svoj in »On« bo tvoj!« (Kar je bila tudi misel srednjeveškega misleca Kuzanskega.) Pomeni, da se je treba za dosego tega cilja podati na pot, kakor Tezej po niti v njegova skrita svetišča, v skrivnostni del naše človeške »mens« – v svetišče duha, v svoje duše. Do lastne resnice. Saj smo postavljeni sebi za tarčo;

da bi potlej zmogli do »drugosti« in do drugih, na način, ki postane za udeležene zavezujoč. V praktič-

nem smislu to pomeni, da izpolnjeno »sebstvo« ali preobraženi jaz vstopi *v odprti svet religioznosti in kulturnosti;* v prostor in čas, z namenom, da se naši notranji ali religiozni čuti povežejo z zunanjimi, da svet, ki ga producira tehnični in moderni um nadgradimo s poduhovljenimi vsebinami in obratno. Preko interiornosti smo tako dospeli do eksteriornosti, da bi skozi eksteriornost bolje razumeli interiornost ter sklenili življenjski krog. Povedano drugače, »božjega« si več ne moremo razlagati brez »človeškega« in človeško ne brez božjega.

Soodvisnost med božjim in človeškim odslej doživljamo z vsem svojim bitjem – na razumskem in čustvenem področju,

kot *čútenje in védenje*.

Z jezikom, svojim izraznim sredstvom, stopam na pot sebstva in drugosti, ki ga zmorem udejanjiti le na način, da svoj napor vežem na svet, v katerem bivam in delujem.

Rožančevo gnostično tezo o zgolj »intimnem Bogu« tako nadgrajujem s Truhlarjevo, po kateri pomeni iskanje transcendentnosti samosvojo težnjo za nastajanje objektivnega sveta, (četudi religiozna doživljanja po svojem osnovnem gibalu spadajo k nepredmetnemu spoznanju in svojo resnico iščejo na način, ki se predvsem uresniči z *voljo ter višjim duhovnim čustvom*.) Če bi nam pri tem šlo samo za misel, fikcijo ali čustvo, bi bilo to v nasprotju z razumskim spoznanjem. Zato na tem mestu veljajo besede Octavia Paza: »Um se končno utelesi … in zavest zrcalno se stali …, ponovno je izvir, vrelec bajk: človek … besede, ki so cvetlice, ki so sadeži, ki so dejanja.«

Medij, ki se napaja iz »Skrivnosti,« tako postaja presenetljive moči, celo monstrum pred državo, narodom ali družbo, ter njenimi posvetnimi instrumenti, zakoni in drugimi orodji.

Kot ogenj je, ali, ko se vali mladič, ko se o ljubezni ne govori, pač pa ona »gori«, ko je ogenj drugo ime za ljubezen, ko postajamo orodja prodiranja, ustvarjalni organi, ki odpirajo in oplajajo, če kaj razdružijo pa z namenom, da spet omogočijo sintezo.

Smo takrat religiozni ali kulturni?

Naša pristna misel, beseda, hotenje, ustvarjanje … ki je seglo v globoko človeško naravo, je postala kulturna in religiozna – mi pa izpolnjeni osebki, ki zmoremo v svetu odprte vernosti reflektirati transcendenčne prvine deležnih lepot; in nam »božje« pomeni osebno in angažirano, v našem primeru literarno zadolžitev.

Literature (umetnosti), ki se napaja iz religioznega izkustva, naposled več ne delimo na literarno in religiozno, temveč govorimo o le še eni skupni, religiozno navdahnjeni kulturi.

Preko »religia« smo torej dospeli do radikalne resničnosti (transcendence) in do poetičnih (literarnih), umetniških (kulturnih) in še drugih presežkov v življenju. Kar je zagotovo več, kot tisto presežno, ki sem ga opisal v prvem delu spisa in se je pri svojem delovanju dokopalo le do novih jezikovnih, pomenskih in podobnih izraznih možnosti; za kar sicer nosi »literarni ali drugi umetniški pečat«.

(Vendar se nekateri teoretiki literature in umetnosti izrekajo v prid ne-združljivosti, celo sovražnosti med religioznim in umetniškim ...)

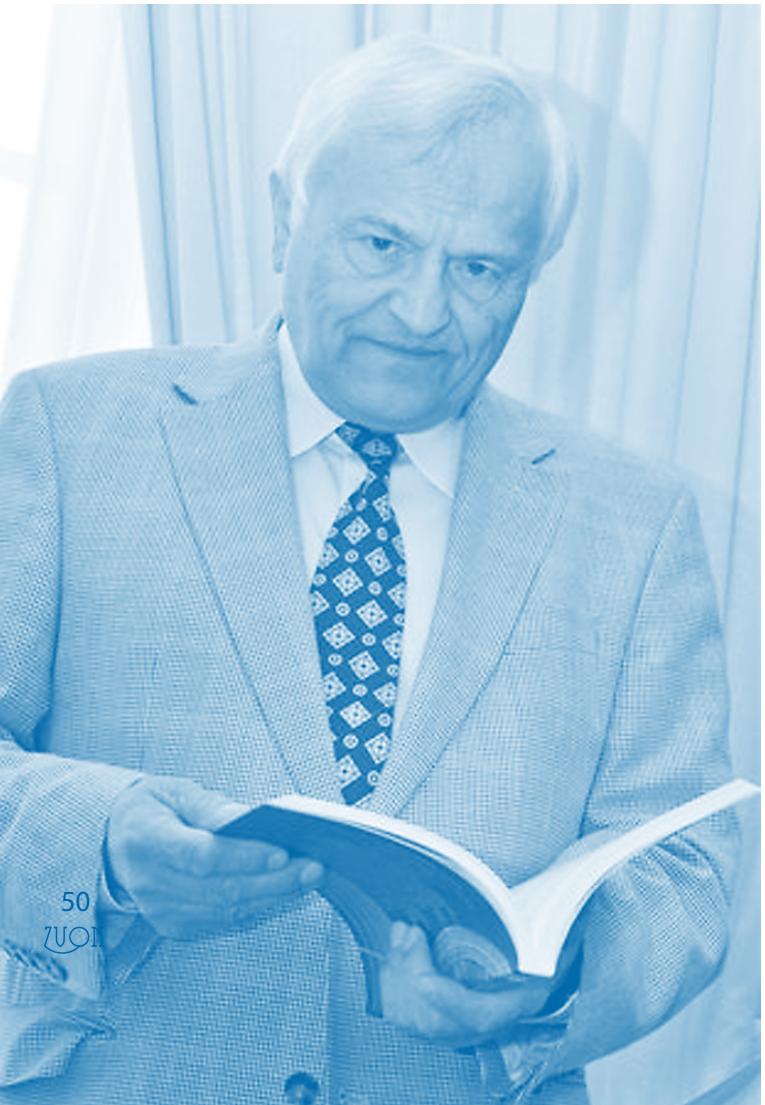

Simboli: Izidor Zadravec

»Evtanazija ne more biti del medicinske oskrbe!«

Pogovor s predsednikom Slovenske akademije znanosti in umetnosti prof. dr. Jožetom Trontljem ob njegovi sedemdesetletnici

Samo našteti vsa področja delovanja cenjenega sogovornika, akademika Jožeta Trontlja, bi bilo zahtevno in obsežno pisanje. Kot zdravnik specialist, profesor, raziskovalec, znanstvenik, član številnih strokovnih združenj in organizacij ter humanist je dejavno in pomembno vpet v slovensko družbo praktično od konca svojega študija. Dr. Jože Trontelj je 1. junija praznoval življenjski jubilej, 70-letnico delovnega in plodnega življenja, na začetku maja pa je minilo leto dni, odkar je prevzel predsedovanje Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

Leto dni ste na čelu najvišje znanstvene in umetnostne ustanove. Vam vodenje SAZU pušča še kaj ali dovolj časa za nadaljevanje vašega raziskovalnega oziroma znanstvenega ter pedagoškega dela? Kako vse uspete usklajevati in čemu v zadnjem obdobju namenjate največ časa in energije?

Čas je dobrina, ki nam je strogo odmerjena. Sem že v dobi, ko se človek zave, da pred njim ni več veliko časa in bi rad postoril še to in ono – kot je zapisal pesnik: *»Dokler je čas .../ a časa je le malo / in ga je vsak dan / vse manj / vse manj.«* Ali kot je rekel stari Horacij: *»Dum res et aetas et sororum / fila trium patiuntur atra.«* Dokler dopuščajo stvari in starost in črne niti treh sester. – A stiska s časom ni od lani. Ko sem prevzemal novo dolžnost na Akademiji, mi je rekel moj stari švedski prijatelj: *»Zate me pravzaprav ne skrbi. Pomagal ti bo 'fenomen stropa'. Lahko ti poskusijo naložiti na hrbet še kaj, a grmada ne bo nič višja kot do zdaj.«* Vendar se novo breme le pozna, in to na dva načina. Prvič, vse več stvarem, tudi lepim in koristnim, se je treba odpovedati. In drugič, vse več ljudi, ki prosijo ali vabijo k skupnemu delu ali skupnemu praznovanju, je treba razočarati. Trem dejavnostim pa se nisem hotel odreči. Še vedno en dan v tednu delam z bolniki, še vedno predavam študentom, še se ukvarjam z medicinsko etiko. To troje se mi zdi zmeraj čudovito, vredno vsega truda in časa, ki ga zahteva. Seveda pa prinaša tudi delo v Akademiji, ki združuje toliko odličnih mislecev, znanstvenikov in ustvarjalcev, mnogo lepih, edinstvenih trenutkov.

Katere teme, vsebine in cilje bi izpostavili kot ta čas za vas sorazmerno najbolj pomembne? Kakšne so po vašem mnenju najpomembnejše naloge in poslanstvo SAZU? In še – menite, da v današnji vsesplošni negotovosti nacionalne akademije in medakademijske organizacije s svojimi znanstvenimi potenciali lahko prispevajo tudi k uporabnim odgovorom za reševanje globalne krize … ko potrebujemo nove odgovore na stara vprašanja?

Nekateri me prepričujejo, da tisti, ki imajo kaj povedati, ne smejo ostati tiho. Danes to velja morda bolj kot kdaj prej. Gotovo so nastopili časi novih preizkušenj, ko se je človeštvo znašlo pred največjimi eksistenčnimi problemi doslej. Ne vem, koliko besede lahko res pomagajo. A ljudje pričakujejo moder nasvet. Tega lahko da etika s svojim opozarjanjem na vrednote, ki jih ne smemo izgubiti izpred oči. Da ga lahko tudi znanost s svojimi spoznanji in preudarki, če je ne obremenjujejo navzkrižja interesov. Pri obojem vidim vlogo Akademije. Videla jo je prejšnja in vidi jo tudi sedanja vlada. Akademija ni edina ustanova, v kateri je nakopičeno veliko znanja, izkušenj in modrosti. Je pa ena od redkih, ki niso ujete v kratkoročne konflikte, niso odvisne od politike, oblastnih struktur in njihove menjave. Prejšnja vlada si je kot prva izbrala svoj Strateški svet za kulturo, izobraževanje in znanost. V njem smo bili štirje akademiki. Sedanja postavlja nekaj podobnega, s podobnim ciljem: da bi razmišljali in svetovali o strategiji razvoja Slovenije v naslednjih desetletjih. Podobno vlogo želijo odigrati mnoge akademije po svetu. Tu je tudi vrsta odličnih medakademijskih organizacij, med katerimi so pomembne na primer ALLEA (Združenje vseh evropskih akademij), IAP (Medakademijski panel) in EASAC (Znanstveni svet evropskih akademij). Nekatere se posvečajo bolj osnovnim vprašanjem, kot so globalni problemi znanosti, moralna integriteta in dobra znanstvena praksa, ekologija, tudi planetarna prihodnost. EASAC na primer pa se loteva zelo konkretnih problemov, kot so ukrepi proti naraščajoči odpornosti mikrobov na antibiotike, priprava zdravstvenih sistemov na pandemijo gripe, aktivna imunizacija prebivalstva. Naša akademija se z veseljem udeležuje te koristne mednarodne aktivnosti na visoki ravni.

Izjemen razmah novih spoznanj in odkritij na področju biokemije, genetike in sorodnih področij je zdravnikom omogočil nove pristope in učinkovite postopke zdravljenja, vzporedno s tem pa se novo znanje uporablja tudi na drugih področjih, ne zgolj za zdravljenje in reševanje življenj. Na katerih področjih je danes največ tovrstnih zlorab medicine, tudi proti soglasju zdravnikov ali ob njihovem (ne)prostovoljnem sodelovanju?

Medicina res napreduje v skokih. Žal pa enako skokovito narašča vrzel med možnim in dosegljivim. Dolgo smo živeli v iluziji, da vsi bolniki dobijo skoraj vse, kar ponuja sodobna medicina. Slovensko zdravstvo in sistem zdravstvenega zavarovanja sta (sicer za ceno daljših čakalnih dob) vendarle omogočala tudi dostop do večine dragih novih storitev in zdravil. Tega navideznega čudeža je zdaj bolj ali manj konec. Zlorab medicine pa pri nas ni bilo veliko. Pol stoletja etične vzgoje zdravnikov, zasluga pokojnega akademika Janeza Milčinskega in njegovih sodobnikov ter naslednikov na Medicinski fakulteti je naredilo v Sloveniji nekakšno oazo etične medicine, kjer ni bilo hujših zlorab. S čim takim se komaj lahko pohvali še kakšna druga dežela. Saj ni vse brezhibno, a sedanje umazane podobe, ki so jo v preteklih mesecih naslikali slovenski mediji, si naše zdravništvo prav gotovo ne zasluži. Prejšnji teden sem bil na zdravniški konferenci svoje stroke v Benetkah (nič turizma, če bo kdo vprašal!). Kolega iz velike južnoameriške države mi je potožil, kako je farmacevtska industrija korumpirala tamkajšnje zdravnike. Za vsak recept, ki ga zdravnik napiše bolniku z multiplo sklerozo za drago, vendar učinkovito zdravilo, dobi približno 10 odstotkov cene, seveda pod roko. Če skrbi za 20 bolnikov, dobi samo od tega podjetja toliko, kot znaša lepa plača. Tu se seveda zdravniška etika konča. A žal poznamo še mnogo hujše zlorabe. Na primer te, ki so se dogajale na področju biomedicinskih raziskav na človeku. Na nürnberškem zdravniškem procesu leta 1947 je ameriški vojaški tribunal sodil zločinskim nacističnim zdravnikom, ki so opravljali hudodelske poskuse na internirancih – zagrešili so okrutnosti, kakršnih že dolgo ni dovoljeno opravljati na laboratorijskih živalih. Vendar so se le malo manj hude zlorabe dogajale še desetletja pozneje tudi v ZDA. Danes farmacevtska podjetja opravljajo večino kočljivih preizkušanj novih zdravil v Latinski Ameriki, Indiji, Afriki in na Kitajskem. Svet Evrope, najuglednejša medvladna organizacija za varstvo človekovih pravic, poskuša uveljaviti visoke evropske etične standarde za transnacionalne biomedicinske raziskave na ljudeh tudi na teh kontinentih. Lahko si štejemo v priznanje, da je k temu projektu poleg velikih držav (Nemčije, Francije, Britanije, Španije, Ruske federacije), izbranih izmed 47 članic Sveta Evrope, povabljena tudi Slovenija.

Ob več primerih v Evropi in po svetu v zadnjih letih so se odprla in problematizirala vprašanja ohranjanja oziroma podaljševanja človekovega življenja s pripomočki in sredstvi sodobne medicine, tudi ko je gotovo, da temeljnih življenjskih funkcij bolnika ni mogoče ohraniti. V te razprave se dejavno vključujete v državni komisiji za medicinsko etiko ter v Usmerjevalnem odboru za bioetiko Sveta Evrope. Kako bi najkrajše in zato poenostavljeno očrtali temeljne dileme, ki se ob teh primerih zastavljajo?

Govorite o nesrečnih zgodbah Italijanke Eluane Englaro in Američanke Terri Schiavo. Obe sta se po hudi okvari možganskih polobel znašli v kroničnem, nepovratnem vegetativnem stanju. S tem sta za ve-

dno izgubili sposobnost čutenja, zavedanja in prav vseh drugih duševnih funkcij. Z drugimi besedami, izgubili sta vse lastnosti človeške osebe. Tudi kot biološki bitji sta preživeli le kot nepopolni telesi brez delujočih možganov, z izjemo možganskega debla – to jima je omogočalo samostojno dihanje. Kot je rekel gospod Englaro, je njegova hči umrla že 17 let poprej, ob prometni nesreči. Ali je prav, da medicina vzdržuje telo brez delujočih možganov? Dokler je še kako upanje, da se bo bolnik zbudil, vsekakor. A pri nekaterih je mogoče po določenem času napovedati, da se ne bo. Takrat je po mnenju naše komisije za medicinsko etiko dopustno, da se – v soglasju z bolnikovo družino –, nadaljnje medicinsko vzdrževanje življenja prekine. Nekateri tega ne morejo sprejeti, ker ne verjamejo medicinskim dejstvom. Sklicujejo se na – sicer izjemno redke –, primere poznih prebuditev iz nezavesti, ki jim je sledilo razmeroma dobro nevrološko okrevanje. Vendar so bili to bolniki, ki dejansko niso bili v vegetativnem stanju, ampak v tako imenovanem stanju minimalne zavesti in so imeli znatno manj poškodovane možgane.

Zdravniki so pri bolniku s kritično poškodbo možganov večkrat v zadregi. Pogosto na začetku ni mogoče reči, ali bo globoko nezavestni bolnik okreval ali se bo razvilo vegetativno stanje ali celo možganska smrt. Zdravnikova dolžnost je, da ukrepa tako, da bo dal bolniku najboljše možnosti za dober izid iz kritičnega stanja. Ker ima danes na voljo več znanja, boljšo tehnologijo in zdravila, je razumljivo, da je vse več tudi bolnikov, ki preživijo prvo krizo, a potem končajo v vegetativnem stanju. Ko je stanje ocenjeno kot nepovratno, pa je nadaljnje zdravljenje brezupno.

Vsakdo lahko zdaj tudi pri nas izrazi vnaprejšnjo voljo o tem, kakšnega zdravljenja ne želi, ko bi zašel v omenjeni kritični položaj. Zdravnik tako željo upošteva, a je ni dolžan izpolniti, če meni, da ima bolnik še možnosti za okrevanje, čeprav s hujšo invalidnostjo. Če pa so te možnosti zelo dvomljive, je bolnikova vnaprej izražena želja ali izjava njegovega pooblaščenca v pomoč pri odločanju o uvedbi ali neuvedbi energičnega, agresivnega ukrepanja, ob upoštevanju drugih medicinskih razlogov. Zdravnik pa mora slediti bolnikovi volji, ko bi lahko uvedel le nekoristno zdravljenje, s katerim bi podaljševal predsmrtni boj, ne da bi bolniku lajšal trpljenje, niti upravičil upanje na kako izboljšanje.

V odnosu do smrti čutimo zadrego, kar večplastno zagato, ki pri večini ne spodbuja ne osebnega ne skupnega glasnega razmišljanja o smrti, niti naše dejavne vloge in soudeležbe v trenutkih umiranja naših bližnjih. Za to je vrsta razlogov: naši lastni strahovi in negotovosti ob dejstvu dokončnega odhoda, strah pred hudimi boleznimi in bolečinami, ki so praviloma povezane z umiranjem, še vedno tabuizirane teme smrti in umiranja v družbi … To je verjetno do neke mere »razumljivo«, ne pa naravno in prav. Kakšna so vaša videnja tega odnosa?

Imate prav, o smrti in umiranju se premalo pogovarjamo, še celo tedaj, ko je pred vrati. Deloma je res kriv hromeči strah pred hudim trpljenjem, posebno pred bolečinami. A medicina je na področju skrbi za bolne na smrt in umirajoče naredila v zadnjih 15 letih nekaj mogočnih korakov naprej. Danes znamo dobro ublažiti ali odpraviti predsmrtno trpljenje. Nikomur ne bi bilo več treba odhajati v hudih bolečinah, tesnobi, grozi. Če se komu to zgodi, ni kriva medicina, kriva je neučinkovita zdravstvena služba. Kljub temu pa se že mislim, kaj šele pogovorom o smrti najrajši izognemo. A smrt je imela nekdaj pomembno družbeno funkcijo. Človek je umiral doma – če je bilo le mogoče, spravljen z Bogom in ljudmi. Zadnje besede, namenjene najbližjim, so pogosto dobile veljavo pomembnega sporočila. Podobno kot rojstvo je bila smrt očiten del naravnega življenjskega ciklusa, nauk za otroke in odrasle. Danes je vse to drugače. Ljudje večinoma umirajo v bolnišnicah ali domovih za stare, osamljeni, med tujci, brez možnosti za ureditev svojih zadnjih stvari, brez pravega slovesa od najbližjih, pogosto brez duhovne tolažbe. To moramo spremeniti. Vrhunsko tehnološko medicino, ki umirajočemu podaljšuje življenje, a se manj posveča lajšanju trpljenja in ne daje upanja na izboljšanje, mora zamenjati dobra blažilna (paliativna) oskrba. To je pogosto mogoče do konca opravljati doma.

Zdravniki ste najbliže zadnjemu obdobju našega bivanja in utemeljeno lahko presojate, da je pacient prišel do konca in tudi (so)odločate o trenutku njegove smrti, odhoda. To moč in »pooblastilo« vam daje vaše poslanstvo, povezano z visokimi etičnimi merili. Z obljubo ste se zavezali, da jih boste spoštovali in se po njih ravnali. Kljub temu pa ste v vsakdanjem praktičnem delu ter izpolnjevanju svojega poslanstva vse manj avtonomni. Vsaka država oziroma družba postavlja pravila zase, na zakonodajo pa zdravniki lahko le posredno vplivate. Kako je s tem v Sloveniji?

Osnutek zakona o pacientovih pravicah je imela v neki fazi v rokah Komisija za medicinsko etiko. To so bili poletni meseci leta 2005, ki sem jih skupaj s kolegi z veseljem in prepričanjem posvetil pisanju tega osnutka. Tako se res ne morem pritožiti, da bi bili zdravniki pri postavljanju pravil prezrti. Veliko bistvenih določb je v skoraj nespremenjeni obliki ostalo v končni verziji zakona. Take so na primer določbe o privolitvi v medicinski poseg, pa ona o vnaprejšnji volji in še marsikaj drugega. Res pa je v poznejših fazah prišlo v besedilo več formulacij, ki nam niso bile všeč. Nekatere je bilo mogoče še tako rekoč zadnjo noč razprav v Državnem zboru popraviti, tudi tam sem bil lahko zraven.

Kakšne so izhodišča ter razlike na področju zakonodaje po državah, ki kot pravni okvir med drugim opredeljujejo možnost prenehanja nudenja medicinske pomoči oz. možnost evtanazije?

Zdravljenje za podaljševanje življenja, ki pa bolnika ne more niti rešiti niti mu olajšati trpljenja, je označeno kot nekoristno ali brezupno. Zakoni se izogibajo definiciji, ker je težavna, napake v eni ali drugi smeri bi imele lahko pomembne nezaželene posledice. V etiki pa nimamo dvomov. Med drugim ni etične razlike med neuvedbo in opustitvijo aktivnega zdravljenja, ki je po oceni zdravnika brezupno. Zgodilo se je, da se je v manjši porodnišnici rodil otrok, ki je imel težave z dihanjem, zato so ga takoj priključili na respirator. Po premestitvi v večjo bolnišnico so preiskave pokazale, da gre za najhujšo degenerativno živčno-mišično bolezen, ki otročka po nekaj mesecih hiranja usmrti. Uvedba umetnega dihanja je bila primer brezupnega zdravljenja. Etično je bilo prav, da se je ukinilo vsaj potem, ko je bil položaj jasen. Svojcem pa je bilo mnogo teže, kot če bi umetnega dihanja sploh ne bili uvedli in bi novorojenčku samo lajšali umiranje. Seveda pa je prav, da se aktivnemu zdravljenju odpovemo šele po dovolj temeljitem pojasnilu staršem. Pomembno je, da vsi natanko razumejo razliko med opustitvijo brezupnega zdravljenja in evtanazijo. Tu so posebno med nezdravniki zmote zelo pogoste. Naj to dodatno pojasnim ob še enem znanem primeru iz Italije, zgodbi bolnika Giorgia Welbyja. Ta je zbolel z amiotrofično lateralno sklerozo (ALS), ki mu je polagoma odvzela skoraj vso sposobnost gibanja. Ostala pa mu je sposobnost čutenja in zaznavanja in popolnoma ohranjena duševnost, s tem tudi sposobnost razumevanja njegovega položaja in odločanja o sebi. Po letih hrome negibnosti v postelji je prosil, da mu ustavijo respirator, ki ga je ohranjal pri življenju. Šele čez čas se je našel zdravnik, ki je bil pripravljen to storiti, in gospod Welby je mirno umrl. Velik del javnosti pa tudi cerkveni dostojanstveniki so dejanje obsodili kot primer evtanazije. A to je velika zmota. Danes štejemo med neodtujljive človekove pravice tudi pravico do telesne nedotakljivosti. Razen v redkih izjemah sme človek zavrniti medicinske posege v svoje telo – celo tedaj, ko bi mu predvidoma rešili življenje. Kot rečeno, tu ni ne etične niti pravne razlike med ponujenim in že začetim oziroma potekajočim zdravljenjem. Gospod Welby je imel vso pravico zahtevati, da se mu zdravljenje, ki ga ni več hotel prenašati, ukine. Za upravičenost te zahteve ni bilo pomembno, da mu zdravljenje ni moglo izboljšati zdravja, niti to, da mu je prinašalo samo še hudo, dolgotrajno trpljenje. Neupoštevanje teh dejstev pa nekaj pove o majhni etični občutljivosti kritikov gospoda Welbyja in njegovega zdravnika. Zgodba je poučna tudi za tiste, ki si želijo legalizacijo evtanazije. Mnogim od teh gre še najbolj za to, da ob koncu življenja ne bi postali neprostovoljne žrtve nesmiselnega podaljševanja življenja v agoniji. A za to ni potrebna evtanazija. Danes so v Evropi tri države z uzakonjeno evtanazijo – Nizozemska, Belgija in Luksemburg. V Usmerjevalnem odboru za bioetiko Sveta Evrope pripravljamo razpravo o medicinski oskrbi ob koncu življenja. Delegacije omenjenih treh držav so želele, da bi govorili tudi o njihovih izkušnjah z evtanazijo. To je bilo soglasno in gladko zavrnjeno. Evtanazija ne more biti del medicinske oskrbe!

Koliko sta k takim rešitvam pripomogla poudarjena »svoboda« posameznika ter individualizem sodobnega sveta, v katerem se vse meri skozi denar, posest in moč razpolaganja, vključno z lastnim življenjem?

Poučno je pogledati, kako je deloval zakon o samomoru z zdravniško pomočjo v Oregonu v ZDA. V treh letih veljavnosti ga je izkoristilo skupno 69 ljudi. Nihče ni prosil za pomoč pri samomoru zaradi bolečin. Njihovi razlogi so bili izguba neodvisnosti, nesposobnost uživanja v stvareh, ki so jih veselile v času, ko so bili še zdravi, in želja samostojno odločiti o času odhoda. V istih treh letih je umrlo 20.700 bolnikov v končni fazi raka. Ti si niso želeli sami končati življenja.

Za konec: neradi govorite o zasebnih plateh življenja, češ da niste naklonjeni povzdigovanju zaslug posameznikov, ker to vodi k ustvarjanju »kulta« osebnosti. Bi nam vendarle lahko zaupali, kje živite, kako podrobnost o vaši družini, kako preživljate redke ure prostega časa, kaj vam v življenju veliko pomeni ter kaj vas nemara jezi ali žalosti?

Sem naturaliziran podeželan – pred dobro tretjino stoletja sem si zaželel, da moji otroci ne bi odraščali na asfaltu. Nikoli mi ni bilo žal, sosedje so me zelo lepo sprejeli, vsa družina rada živi na vasi, kjer imamo lahko lep vrt z gredicami za rože in zelenjavo in velika drevesa. Sprejeli smo tri pse, čudovite živali, ki so jih lastniki zavrgli. Na hrani in stanovanju imamo petčlansko mačjo družino. V ribniku se drstita dve vrsti pupkov, gostimo več vrst kačjih pastirjev, slepce, ježe. Ptički so to zimo pojedli sto petdeset kilogramov sončnic. Narava je tudi v naši širši okolici še zmeraj lepa, kljub nekaterim grehom, ki jih povzročajo nevednost, preslabotna zavest o dragocenosti naše naravne dediščine, pa tudi čezmerna želja po zaslužku. A tako je povsod in to žalosti. To moramo spremeniti. Tudi zato sem z veseljem sprejel povabilo v omenjeno delovno skupino, ki razmišlja o izhodiščih za strategijo prihodnjega razvoja naše države. Sicer pa mi lepša dneve mala Izabela, osemmesečna vnukinja, ki se me zmeraj znova razveseli. Pod našo streho so spet otroško čebljanje, igra in smeh.

Pogovarjal se je **Dušan Rogelj**

Zora Tavčar: KROŽI, KROŽI, GALEB …

Celjska Mohorjeva družba, Celje, 2008

Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba sta objavila novo delo Zore Tavčar z naslovom Kroži, kroži galeb … Opremil jo je Jurij Jančič. To je ob avtoričini poeziji, esejistično-publicističnih knjigah, radijskih igrah in prevodih zbirka proze, večidel avtobiografskega značaja. V tem smislu se navezuje na njeno pripovedništvo, kot je – za primer –, v spominih in črticah Veter v laseh (1982), vendar je Galeb s formalnega vidika nekoliko drugačen, čeprav na neki ravni tudi nadaljevanje te proze.

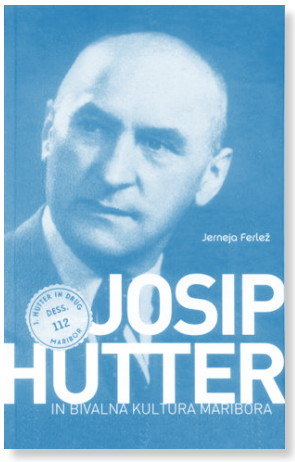
Sicer naslov *Kroži,kroži galeb* **…** pove nekaj bolj vnanjega kot vsebinskega; to je moč povzeti iz uvodnega zaznamka oziroma »uvodnega akorda«, kjer avtorica pravi, da galebi krožijo celo nad Loko pri Zidanem mostu (torej njenim rojstnim krajem in okolico iz mladih let), in prihajajo daleč od svojih gnezdišč. V zvezi s slednjim morda misli na svet ob morju, torej svet, v katerega se je preselila ter v njem preživela in živi z družino veliko časa v letu. Toda galebi ji sledijo, ko se vrača v svoj izvirni prostor; »krožijo« kot njena misel, njene kratke pripovedi, ki govorijo o njenem celinskem rojstnem okolju oziroma osrednji Sloveniji, toda tudi o Trstu in krajih blizu morja, celo onstran njega, se pravi, povsod tam, kjer se je zadrževala in doživljala zanimive ljudi in mesta. Zemljepisno je vse to zelo raznorodno, a za pisanje seveda nič nenavadno.

Potem ko človek prebere vseh teh menda 44 kratkih zgodb – no, vprašanje je, ali so res »zgodbe«, če ni vmes veliko skic, spominskih okruškov ali česa podobnega –, se po čudni zaslugi sklepnega proznega spisa z naslovom *V sanjah živimo dalje* povežejo v svojevrstno celoto: kot da jih je literarni galeb iz »uvodnega akorda« med kroženjem nad kontinentalnimi in obmorskimi ljudmi in kraji, povezal tudi s tretjo dimenzijo, tj. z »nočnim« ali podzavestnim prostorom.

Sicer pa se knjiga začne s spomini na otroštvo in mlada leta – in tu so najbolj občuteni in tenkočutno napisani teksti: ljudje in krajina zaživijo zelo neposredno, v jezikovno svežih podobah, kakršnih je v nekaterih naslednjih besedilih manj, mislim, kjer gre za besedila o avtoričinih izkušnjah z njenim prvim kulturnim uveljavljanjem v »novem svetu« slovenske manjšine v Italiji. A v nadaljevanju se njena mestoma polemična gesta do nastopajočih likov umiri ter preide v stvarno portretiranje pomembnih kulturnikov in kulturnih ustvarjalcev med Slovenci v Italiji in tostran meje – tistih, s katerimi je imela poklicne stike in je njihova ustvarjalnost bogatila njo in slovensko kulturo nasploh. V teh – če jim smem tako reči –, spominskih portretih je opozorila na njihovo delo in številne osebne značilnosti, ki sicer nemara ne bi našli mesta v javni zavesti. V nadaljevanju beremo literarizirana, informativno bogata poročila o različnih kulturniških (izobraževalnih) dogodkih, ki slikovito širijo slovenski kulturni horizont, kjer se s svojo navzočnostjo v tujem okolju pojavljajo tako sama avtorica kot še kdo iz njene druščine. In se tenkočutno dotika slovenskih izseljencev čez lužo … Prav tako je zanimiv tisti del knjige, ki je posvečen opisu Trsta, posebej še, ko se zamenja tudi pripovedna optika in pripoved steče, kakor jo premore moški narator (npr. taksist): za bralca zlasti iz »unejstva« (menda Merkùjev izraz?), se pravi »matične dežele«, je predstavitev njegovega slovenskega dela spodbudno odkritje – sicer pa je prepričljiva dokumentacija slovenske navzočnosti v tem mestu. In potlej je ob drugem, tudi humorno začinjenem, na koncu teh kratkih tekstov omenjeni zapis z naslovom, ki je podoben naslovu (ne pa tudi vsebini) Pavčkove pesniške zbirke *Sanje živijo dalje* (1958) – *V sanjah živimo dalje* **–**, izpoved o lastnih sanjah: glede na pravi kalejdoskop najrazličnejših slik sugestivna, zdaj srhljiva, zdaj poetična mešanica tiste lepote, groze in strahu, ki jo lahko prinašajo le podobe iz sna (in podzavesti). Zdijo se tako sugestivne, da – če se sme tako zapisati –, v svoj ris zajamejo še prejšnje zgodbe, zgodbe »belega dne«, se pravi, da jih dopolnjujejo in »enostransko« sliko življenja naredijo celovito – odraz dinamičnega, kreativnega človeka, ki zna prisluhniti tako sebi kot vnanjemu svetu. O tem slednjem pa še posebej pričajo na koncu proze dodane »dramske humoreske«, radijski dialogi dveh, izjemoma štirih oseb; lahko bi sodile k morebitni zbirki razvejenih radijskih iger, a tu so svojevrstno še eno dopolnilo tematskega polja pa tudi humorne nastave več besedil v tej knjigi. Čeprav so razmeroma kratke, je v vseh podana zaokrožena zgodb(ic)a z aktualnimi, kritičnimi vsebinskimi sporočili na račun vsakdanjosti med Slovenci v zamejstvu, a tudi v Sloveniji.

Zvrstno nova knjiga torej ni enakega pisanja, tudi ne enake jezikovne gostote, toda v tej raznolikosti je pristna literarna invencija. V njej bralec ne bo našel le radožive in uporne ustvarjalke Zore Tavčar, ampak marsikdaj tudi samega sebe – vtem ko išče živih predelov bivanja in vztrajanja v slovenski usodi.

Jože Horvat

Jerneja Ferlež: JOSIP HUTTER IN BIVALNA KULTURA MARIBORA

Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor 2009

V časih, ko se kot gobe po dežju množijo novice o pokanju prenapihnjenih balonov na hitro, z zlorabami in prevarami obogatelih posameznikov in skupin, se prav prileže nasproten zgled. Tak, kakršnega razkriva življenjska zgodba kočevskega Nemca Josipa Hutterja, znamenitega mariborskega tekstilnega tovarnarja iz obdobja med svetovnima vojnama. Tudi v njegovem primeru gre sicer za zgodbo o uspehu s tragičnim koncem – le da so bili razlogi zanj povsem drugačni.

Glede uspeha – v manj kot desetih letih se je povzpel od trgovca do ustanovitelja in solastnika velike tekstilne tovarne –, bi zlasti v dobi grabežljivega povzpetništva zlahka našli veliko še uspešnejših ljudi, kot je bil Josip Hutter, tudi njegova povojna kalvarija ni bila izjemna, mnogi so izgubili tudi glavo, težko pa bi mu takrat in še teže danes ob bok postavili človeka, ki bi pokazal toliko socialnega čuta za svoje delavce. V želji, da bi bili zadovoljni – ne nazadnje seveda zato, da bi zaradi občutka pripadnosti bolje delali –, je Josip Hutter svoje delavce plačeval bolje kot drugi industrialci, omogočal jim je boljše življenjske pogoje in med prvimi ustanovil zanje tudi pokojninski sklad in zavarovanje.

Avtorico knjige, ki razkriva to zgodbo, dr. Jernejo Ferlež, je kot etnologinjo, ki že več let raziskuje različne vidike bivalne kulture v Mariboru, v prvi vrsti zanimalo življenje v stavbah, ki jih je dal postaviti Josip Hutter in starejše Mariborčane še vedno spominjajo nanj. To so poleg tovarniškega kompleksa ob Dravi, kolonija delavskih hiš na Pobrežju ter predvsem velikanski »huterblok« v središču mesta, počitniška hiša na Pohorju in družinska vila ob Mestnem parku.

Iskanje podatkov o urejenosti ter za predvojni in medvojni čas zelo nadpovprečni opremljenosti večine objektov s kopalnicami, centralno kurjavo in z drugimi modernimi pridobitvami je Ferleževi postopoma odstrlo tudi pogled v zasebnost Josipa Hutterja in njegove družine. Sprva nikjer ni mogla dobiti niti tovarnarjeve fotografije, ko se je seznanila z Josipom Hutterjem mlajšim, ki živi na Nizozemskem, in z nekdanjo družinsko šiviljo, pa so se vrzeli v mozaični podobi pomembnega poglavja v preteklosti Maribora hitreje zapolnjevale. Avtorica je v knjigi največ pozornosti namenila vili in med vojno sezidanemu bloku s 140 stanovanji, ki ga obdajajo štiri ulice. Ta velikanska, višjemu sloju uslužbencev in drugim najemnikom namenjena stavba, ki ji nemirni čas tudi ni prizanesel, še danes velja za eno najbolj prestižnih bivališč v Mariboru.

Jerneja Ferlež vse te dosežke pojasnjuje s Hutterjevo življenjsko in poslovno filozofijo o premoženju, ki ga je treba deliti z drugimi, ne le kopičiti v žepih peščice na vrhu piramide. Kot izkušeni raziskovalki so ji o skromnosti in preudarnosti Hutterjevih veliko povedali tudi opisi in seznami pohištva, perila, obleke in druge družinske lastnine, ki jih je odkrila v zapisnikih po vojni zaplenjenega imetja.

Govorica predmetov in dokumentov je avtorico naposled pripeljala tudi do mnogih drugih manj znanih dejstev. Na primer, da je bil Josip Hutter po vojni, čeprav mu niso mogli očitati surovega izkoriščanja delavcev in dejavnega sodelovanja z okupatorjem, razlaščen in zaprt, nato premeščen v delovno taborišče in nazadnje v celjsko tekstilno tovarno – dokler v začetku petdesetih let ni dobil dovoljenja za izselitev v Avstrijo. Z ženo si je uredil bivališče v Innsbrucku, kjer je leta 1963 umrl – ne da bi mu uspelo obnoviti družinsko podjetje.

Knjigo s številnimi dokumentarnimi fotografijami in reprodukcijami gradbenih načrtov zaključujejo povzetki – tudi v angleščini in nemščini –, seznami literature, virov in prilog ter spremna beseda etnologa dr. Vita Hazlerja.

Iztok Ilich

Saša Stanišić: KAKO VOJAK POPRAVI GRAMOFON

Založba Modrijan, Ljubljana, 2008

Saša Stanišić se je rodil leta 1978 v bosanskem Višegradu, od svojega štirinajstega leta pa živi v Nemčiji, kamor se je družina, oče Srb in mati Bošnjakinja, umaknila pred vojno v Bosni. Njegov prvenec *Kako vojak popravi gramofon* uživa zavidljivo slavo na svetovnem literarnem parnasu; roman bo preveden v 27 jezikov, po knjižni predlogi je že posneta zvočna knjiga, na odru v Gradcu pa so uprizorili gledališko različico romana. Ob izidu leta 2006 je roman prišel v ožji izbor za prestižno nagrado frankfurtskega knjižnega sejma, leto kasneje pa je avtor prejel nagrado Adalbert von Chamisso Preis. Slednja se podeljuje pisateljem iz drugih okolij, ki pišejo v nemškem jeziku.

Roman je prvoosebna pripoved avtobiografsko obarvanega lika Aleksandra Krsmanovića, po čigar žilah se prav tako pretaka pol srbska, pol muslimanska kri. Dogajanje poteka vzporedno na dveh mestih, ki s svojo zgodovinsko vlogo dajeta celotni zgodbi močan simbolni pečat. Begunstvo v Nemčiji, prepojeno z okrnjenim otroštvom, se ves čas prepleta z živimi spomini na rodni Višegrad. To je mesto, iznad katerega toplozelena Drina, »moja reka, mirna in brezmadežno čista«, zavzame vlogo meje

med srbskim in muslimanskim svetom; reka vseh rek, muhasta in nepredvidljiva, ki naj bi jo v Nemčiji nadomeščala »neka reka Ruhr«, kar nikakor ni mogoče, saj »ne moreš kar vsaki vodi, ki teče, reči reka«. Tam, kjer se dolina odpre, se izza ostrega ovinka pokaže most s svojimi edinstvenimi loki; znameniti most iz Andrićevega romana s svojo osrednjo vlogo skozi stoletja vselej povezuje in oddaljuje muslimane in Srbe.

Roman je sestavljen iz osebnoizpovednih trenutkov avtorjevega alter ega, naravnanih v več stranskih poti. Na intuitivni ravni oprijemljivo strukturo morda najbolje opiše junakova misel, da »v babičino knjigo piše zgodbe o času, ko je bilo vse prav, da pozneje ne bo mogel tožiti nad pozabo«. Mladostnikove izpovedi (fantova leta je težko določiti, zato je junakov opis lastne starosti, nekje »med osmim in štirinajstim letom, po potrebi pač«, najbrž najnatančnejši) dopolnjujejo pisma Asiji, deklici iz Višegrada, ki se je v času vojne preselila v Sarajevo in se je za njo izgubila vsaka sled. Prav pisma Asiji izrisujejo močno hrepenenjsko strukturo junaka, hkrati pa dajejo celotni pripovedi čustveno še bolj nabit ton. S svojim pozitivnim, mladostno naivnim, a vselej v svetlobo naravnanim pogledom, večkrat prepredenim s humorjem in ciničnimi podtoni, dodajajočim junaku pridih prihajajoče zrelosti, usmerjajo pripoved k svetlejšemu koncu. Ta takšen tudi je, saj je nenaden telefonski klic ženske ob koncu romana, ki junaka zdrami iz melanholije opustelih spominov in trenutnega dežja, ki onemogoča čisto linijo, čisto lahko Asijin.

Prav hrepenenje je tisto, ki skozi navidezno strukturno razpršenost povezuje celotno pripoved v smiselno celoto; hrepenenje, ki mu je začetni pečat vtisnil junakov dedek Slavko, tik preden je umrl; pa nostalgija, ki jo povezujemo s pojmom Jugoslavija, kjer citat iz Bitke na Neretvi prikliče iz bralčevega jugospomina razen grozljivih prizorov tifusarjev, naših poslednje zatočišče v valovih deroče reke, tudi ostale vojne filme, Sutjesko, Vrhove Zelengore in še katerega. Ob vsem tem je nepozabna fama titoizma, povzdigovana in klevetana, sentimentalno oddaljena, a nekoč naša.

Roman je poslovenil Marko Trobevšek, spremno besedo pa je napisala Amalija Maček.

Jasna Vombek

Vinko Cuderman: POGOVORI O UMETNOSTI IN KNJIŽEVNI VZGOJI

Samozaložba, Idrija, 2008

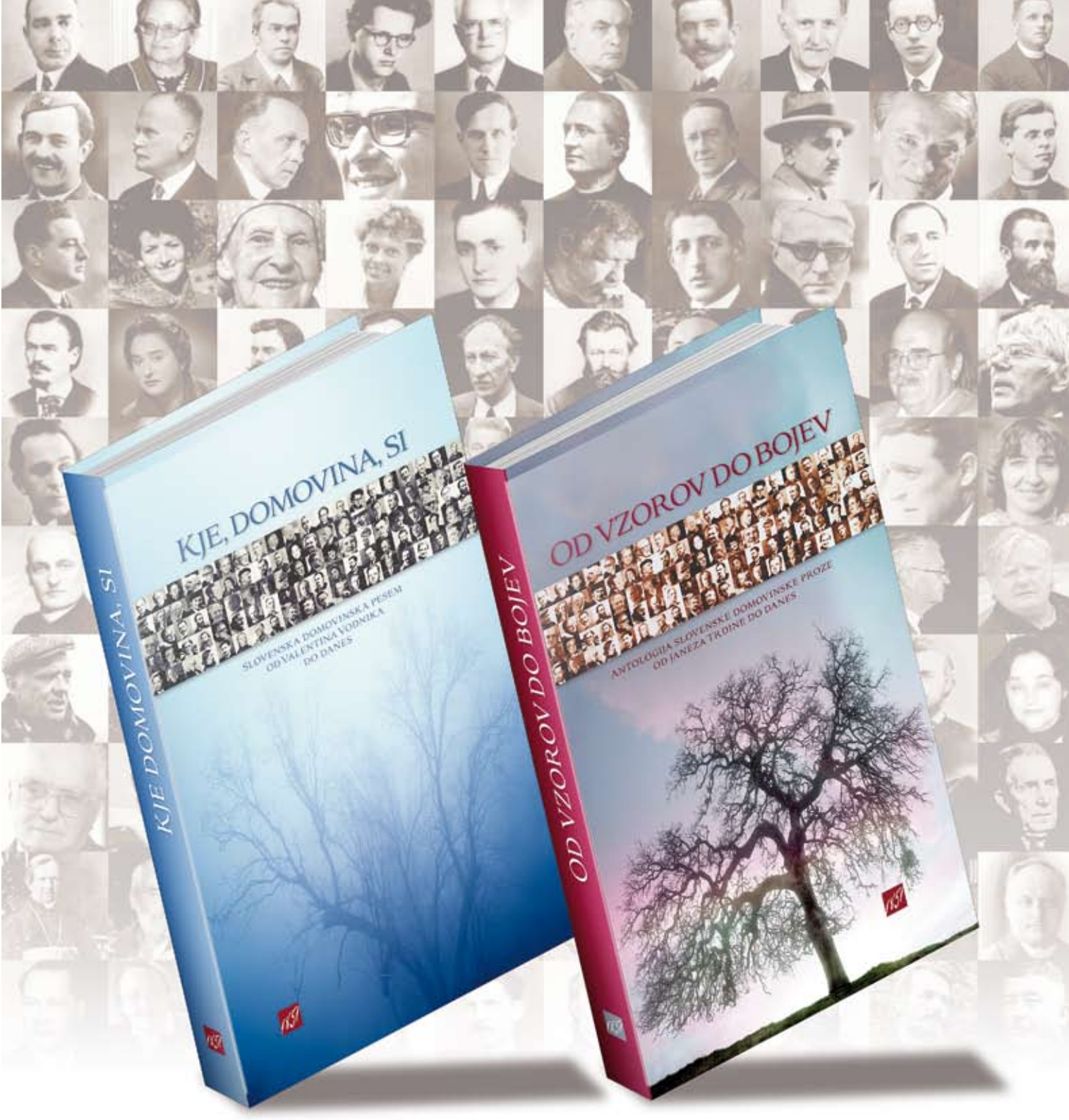
Pogovori: s kakšnim namenom in s kom? Kot ciljno skupino bralcev je imel avtor na začetku v mislih »boljše, za umetnost bolj odprte dijake ali tudi študente«, nastalo pa je delo, za katero meni, da je iz posebnega razloga primerno predvsem še za učitelje. Vendar to ni kaka šolska knjiga, iz katere bi že takoj planil duh zoprne poučevalnosti. Prvi del 240 strani obsežnega razglabljanja so Pogovori o umetnosti, drugi precej krajši pa Pogovori o umetnostni vzgoji.

A kakor že stvari obračamo, smo pri šoli. Tudi avtor je službena leta namenil njej. Knjigo je pospremil z besedo o sebi. Tako zvemo, da je poučeval materinščino na gimnaziji v Idriji in da ima doktorat iz književne didaktike. Kljub nazivu višjega predavatelja za didaktiko pouka slovenske književnosti pa na ljubljanski slavistiki zanj ni bilo mesta. A to mu ni odvzelo vneme za raziskovalno in svetovalno delo na področju didaktike; *Pogovori* pa so – sam meni, da njegov labodji spev –, zgoščen pregled po širjavah, kakršne zarisuje moč človekovega ustvarjalnega duha na razbrazdane lehe umetnosti.

Avtor v prvem delu *Pogovorov* v štirinajstih poglavjih osvetli z različnih zornih kotov fenomen umetnosti, posebej še besedne ustvarjalnosti. Kot izhodiščni uvod v celotno razpravljanje naniza definicije umetnosti različnih avtorjev, od koder se obrne v povsem naravno smer človekove potrebe po komuniciranju in informacijah v čezvsakdanjostno slo besedovanja. Od naravne potrebe človeka, živali, rastlin po sporazumevanju razpne ogromen raziskovalni in bivanjski lok vse do umetniških del, do »estetskih informacij«, *ki so usmerjene protientropijsko ter so najtesneje povezane s človekovo potrebo po preseganju stvarnosti, ki ji vlada zakon povečevajočega se nereda.* Pred bralcem se razgrne osupljiva gošča avtorjevega védenja in razumevanja, nanašajočega se na fenomen umetnosti; vso gostoto pa sproti rahljajo pasusi z bralcu namenjenimi izzivi in vprašanji, obenem pa tudi avtorjev namig, v katero smer kaže iskati odgovor. Tako se obsežni prvi del knjige hote ali nehote dotika drugega dela, v katerem se avtor v petih poglavjih med drugim razpiše tudi o smešni, nelogični, zgrešeni didaktični opremi srednješolskih beril. Drugi del knjige je namreč manj splošen in široko izobraževalen, ampak je bolj šolsko praktičen. Ko bralec prebira ta del, laže razume avtorjevo izjavo, da mu je bila pedagoško-didaktična kariera kljub vsej dokazani strokovnosti in prispevku v komisijah, odborih, predavalnici … onemogočena. Njegovo trdno stališče, kritičnost in polemičnost glede stanja v slovenskem šolstvu namreč ne hodi vštric s šolskimi reformami; s politično, idejno, ideološko, ekonomsko in še kakšno blodnjavo domislico dnevnega mešetarjenja na tako usodnem področju, kot je vzgojno-izobraževalni sistem, najsi bo tudi v smeri hvaljene bolonjskosti.

Vinko Cuderman se je posebej ukvarjal s srednješolskim repetitorijem za maturante in ta je zajemal najpomembnejša leposlovna dela domačih in tujih avtorjev. Pripravil je prvi priročnik za učitelja književnosti v srednji šoli, napisal mnoge slovstvene študije in članke v strokovnih revijah, urejal idrijske Kaplje in bil dejaven na dramskem področju. *Pogovori*, ki nemara koga spomnijo na sokratsko pot, pa so poseben vrh avtorjevega strokovnega oziroma znanstvenega snovanja. Po globini in obsegu daleč presegajo raven običajnega učiteljevega znanja, kaj šele dijakovega. Njihova vsebina zmore obogatiti še tako razgledanega bralca. Z denarno podporo podjetja Hidria je knjiga izšla v samozaložbi. Pravzaprav ji vrednostno ceno to celo zvišuje; bralec namreč hudobno pomisli, da so se ji založbe – vsaj šolske –, namenoma odrekle.

Berta Golob

Najlepše,
kar so slovenski književniki
napisali o naši domovini
Sloveniji …

1851

Celjska Mohorjeva družba
Prva slovenska založba

Tradicionalna vsebina z najsodobnejšo tehnologijo

119 geselskih člankov
1.347 pojmov s področja etike
1.111 citiranih piscev od antike do moderne
1.099 citiranih bibliografskih enot
964 hiperpovezav na zunanje elektronske vire
333.000 besed ali 2.260.000 znakov

1851
Celjska Mohorjeva družba
Prva slovenska založba